

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Τίτλος εργασίας

Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Συγγραφέας

Όνοματεπώνυμο:

Λιάκου Ευαγγελία

ΑΜ: 20002

Επιβλέπων/ουσα:

Όνοματεπώνυμο: Πιερράκος Γεώργιος

Αθήνα, Απρίλιος 2022

UNIVERSITY OF West ATTICA

DEPARTMENT
BUSSINESS ADMINISTRATION

DIVISION
SOCIAL POLICE

MSc in HEALTH AND SOCIAL CARE
MANAGEMENT

Diploma Thesis

Title

Poverty and social exclusion

Student name and surname:

Liakou Euaggelia

Registration Number:

20002

Supervisor name and surname:

Pierrakos Georgios

Athens, April 2022

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Τίτλος εργασίας:

« Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός»

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

Α/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
	Γεώργιος Πιερράκος	Καθηγητής	
	Ασπασία Γούλα	Αναπληρώτρια καθηγήτρια	
	Σωτήριος Σούλης	Καθηγητής	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Λιάκου Ευαγγελία του Αλεξάνδρου, με αριθμό μητρώου 20002 φοιτητής/τρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών ...ΠΜΣ Διοίκηση και Διαχείριση υπηρεσιών Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας του Τμήματος Διοίκηση Επιχειρήσεων .της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο/Η Δηλών/ούσα

* Ονοματεπώνυμο /Ιδιότητα

Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα

(Υπογραφή)

** Εάν κάποιος επιθυμεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για χρονικό διάστημα 6-12 μηνών (embargo), θα πρέπει να υπογράψει ψηφιακά ο/η επιβλέπων/ούσα καθηγητής/τρια, για να γνωστοποιεί ότι είναι ενημερωμένος/η και συναινεί. Οι λόγοι χρονικού αποκλεισμού πρόσβασης περιγράφονται αναλυτικά στις πολιτικές του Ι.Α. (σελ. 6):*

https://www.uniwa.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CC%81%CF%82_%CE%99%CE%B4%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CC%81_%CE%91%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%BF%CF%85_final.pdf

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και όλους όσους στάθηκαν δίπλα μου ως πολύτιμοι συμπαραστάτες, με το ειλικρινές τους ενδιαφέρον και την ψυχολογική στήριξη που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια αυτής μου της προσπάθειας. Ιδιαίτερα, θέλω να αφιερώσω την εργασία μου στο σύζυγό μου και τον γιο μας οι οποίοι έδειξαν κατανόηση, μια και ο χρόνος μου μαζί τους περιορίστηκε σημαντικά.

Ακόμα, θα ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου, Δρ. Πιερράκο Γεώργιο, για τη συνεχή ανατροφοδότηση και καθοδήγηση καθόλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας.

Θα ήταν σημαντική παράλειψη να μην αναφερθώ στους συμφοιτητές μου, με τους οποίους αναπτύξαμε μια όμορφη συνεργασία, όπως και στους συναδέλφους αλλά και σε όλους εκείνους που με οποιονδήποτε τρόπο στάθηκαν δίπλα μου ως αρωγοί.

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι δύο έννοιες που απασχολούν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την εμφάνιση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Οι δύο αυτοί όροι αν και συχνά απαντώνται μαζί, δεν είναι ταυτόσημοι αλλά συμπληρώνουν ο ένας τον άλλον όταν απαιτείται να περιγραφεί η κατάσταση των ατόμων που αδυνατούν να έχουν ένα αποδεκτό βιοτικό επίπεδο, όπως αυτό υπαγορεύεται από την κοινωνία στην οποία ζουν. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθούν μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση οι τρόποι με τους οποίους συνδέεται η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός και πως επιδρούν σε ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, όπως είναι τα παιδιά και οι γυναίκες. Επίσης κρίθηκε σκόπιμο να διερευνηθεί αν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην πρόσβαση των ανθρώπων στο αγαθό της υγείας. Η ερευνητική προσέγγιση που επελέγη προκειμένου να εκπονηθεί η παρούσα μελέτη ήταν αυτή της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Αναζητήθηκαν μέσω της χρήσεως λέξεων – κλειδιών μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί και αφορούν στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό απ' όπου και αντλήθηκαν τα απαραίτητα στοιχεία για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Βρέθηκε ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να αποτελεί εξίσου αιτία όσο και αποτέλεσμα της φτώχειας. Επιβεβαιώθηκαν ακόμα οι ερευνητικές υποθέσεις που ήθελαν τα παιδιά και τις γυναίκες να υφίστανται σε μεγαλύτερο βαθμό τις συνέπειες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με τους ενήλικες και τους άντρες αντιστοίχως. Τέλος, επιβεβαιώθηκε ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός ανήκει στους παράγοντες που μπορούν να εμποδίσουν ένα άτομο από το να έχει πρόσβαση στο αγαθό της υγείας.

Λέξεις – κλειδιά: Φτώχεια, Κοινωνικός αποκλεισμός, Κοινωνική προστασία, Γυναίκες, Παιδιά, Πρόσβαση στην υγεία

Abstract

Poverty and social exclusion are two concepts that have plagued policymakers in recent years, especially in the wake of the global financial crisis. These two terms, although often found together, are not identical but complement each other when it is required to describe the situation of people who fail to have an acceptable standard of living, as dictated by the society in which they live. The aim of this paper is to investigate through the literature review the ways in which poverty and social exclusion are associated and how they affect vulnerable groups of the population, such as children and women. It was also considered appropriate to investigate whether poverty and social exclusion can be an obstacle to people's access to good health. The research approach chosen to prepare the present study was that of the literature review. Keywords studies on poverty and social exclusion were sought through the use of keywords, from which the necessary data for the writing of the present work were obtained. It has been found that social exclusion can be as much a cause as a result of poverty. Research hypotheses were also confirmed that children and women were more likely to suffer the effects of poverty and social exclusion than adults and men respectively. Finally, it was confirmed that poverty and social exclusion are among the factors that can prevent a person from accessing the good of health.

Key Words: Poverty, Social Exclusion, Social Protection, Women, Children, Access to Health

Περιεχόμενα

Περίληψη

6

Abstract	7
Κατάλογος Πινάκων	10
Συνομογραφίες & Ακρωνύμια	11
Εισαγωγή	12
1. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία: Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	15
1.1. Εννοιολογικός προσδιορισμός φτώχειας	18
1.2. Εννοιολογικός προσδιορισμός κοινωνικού αποκλεισμού	18
1.3. Εννοιολογικός προσδιορισμός κοινωνικής προστασίας	22
2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ευρώπη και την Ελλάδα	24
2.1. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ευρώπη	24
2.2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα	25
3. Αιτίες και επιπτώσεις φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού	26
3.1. Αιτίες φτώχειας	26
3.2. Αποτελέσματα φτώχειας	28
3.3. Αιτίες κοινωνικού αποκλεισμού	29
3.4. Αποτελέσματα κοινωνικού αποκλεισμού	31
4. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού	32
4.1. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις γυναίκες	32
4.2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στα παιδιά	34
4.3. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στους ηλικιωμένους	35
5. Μεθοδολογία	37
5.1. Ερευνητικός σκοπός και στόχοι	37
5.2. Ερευνητικός σχεδιασμός και ερευνητική προσέγγιση	37
6. Αποτελέσματα – Έρευνες	39
6.1. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι εξίσου αιτία και αποτέλεσμα της φτώχειας	39
6.2. Τα παιδιά είναι πιο ευάλωτα στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με τους	

ενήλικες	40
6.3. Οι γυναίκες είναι πιο ευάλωτες στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με τους άντρες	47
6.4. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την υγεία	49
Συζήτηση	51
Συμπεράσματα – Προτάσεις	53

Διάγραμμα 1. Ποσοστά παιδιών ηλικίας κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.	41
Διάγραμμα 2. Ποσοστά του πληθυσμού που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού.	42
Διάγραμμα 3. Ποσοστά πληθυσμού κάτω των 60 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας, ανάλογα με την ένταση εργασίας του νοικοκυριού.	44
Διάγραμμα 4. Ποσοστά παιδιών κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.	45
Διάγραμμα 5. Ποσοστά παιδιών ηλικίας κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας, σε σχέση με τη χώρα γέννησης των γονέων.	46
Διάγραμμα 6. Ποσοστό ανθρώπων που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με τα κοινωνικοδημογραφικά του χαρακτηριστικά.	47
Διάγραμμα 7. Μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων μεταξύ 2010 – 2019.	48
Διάγραμμα 8. Άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα.	49

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΟΥ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

Εισαγωγή

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός συνεχίζουν να αποτελούν σημαντικές προκλήσεις για τις κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο. Όπως έχει σημειωθεί στο πλαίσιο της φτώχειας, είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που επηρεάζει όλα τα κράτη σε διαφορετικό βαθμό και δεν περιορίζεται στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Και οι δύο συνθήκες σχετίζονται με την άρνηση ή την απουσία πόρων, ευκαιριών ή δικαιωμάτων, η οποία επηρεάζει τη συμμετοχή στην κοινωνία επί ίσους όρους με τους άλλους, με κατά καιρούς τα θιγόμενα άτομα να βρίσκονται σε μια κατάσταση όπου ακόμη και οι βασικές ανάγκες για επιβίωση στερούνται ή δεν είναι προσβάσιμες. Πολλές ερευνητικές μελέτες της φτώχειας καθ' όλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα απεικονίζουν έναν συνεχή αγώνα για την εξάλειψη της έννοιας της φτώχειας από την πολιτική ιδεολογία και τη διεύρυνση των επιστημονικών προοπτικών οι οποίες ξεκινούν από τις φυσικές και διατροφικές ανάγκες των ανθρώπων για να συμπεριλάβουν σε δεύτερο επίπεδο αλλά με την ίδια αξία τις πολύπλοκες κοινωνικές τους ανάγκες. Μέρος αυτού του αγώνα ήταν να βρεθούν μέτρα με τα οποία να συγκρίνονται οι συνθήκες σε διαφορετικές χώρες, και ιδιαίτερα οι συνθήκες σε πλούσιες και φτωχές χώρες, έτσι ώστε οι προτεραιότητες να μπορούν να καθοριστούν με μεγαλύτερη ασφάλεια. Σε πολιτικό επίπεδο, υπάρχει κάποια τάση προς συμφωνημένους ορισμούς της φτώχειας μεταξύ των χωρών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν τεθεί σε ισχύ συνθήκες και συμφωνίες που ορίζουν τις μέσες συνθήκες φτώχειας ως ανεπαρκείς πόρους για να συμμετάσχουν σε έναν «ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής» (EEC, 1985). Παρόλο που η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επανέλθει κατά καιρούς στο μέσο επίπεδο εισοδήματος, δηλαδή, ο αριθμός και το ποσοστό του πληθυσμού με λιγότερο από το μισό ή μικρότερο ή μεγαλύτερο μέρος του μέσου εισοδήματος των νοικοκυριών. Μια διεθνής συμφωνία στην Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης για την Κοινωνική Ανάπτυξη το 1995 ήταν ένα σημαντικό επίτευγμα. Με τη σύσταση ενός μέτρου δύο επιπέδων, της «απόλυτης» και της «συνολικής» φτώχειας που πρέπει να εφαρμόζεται σε κάθε χώρα, βρέθηκε ένα μέσο για να επικεντρωθούν όλες οι κυβερνήσεις σε έναν κοινό σκοπό. Δημιουργήθηκε μια ευκαιρία διερεύνησης της σοβαρότητας της φτώχειας σύμφωνα με πρότυπα που φαινόταν να είναι κοινώς αποδεκτά. Ακόμη και χώρες όπου θεωρούνταν ότι δεν υπήρχε πλέον απόλυτη φτώχεια, ήταν ευκολότερο να δεχτούν μια διεθνή προσέγγιση δύο επιπέδων που αυτονόητα περιλάμβανε τις δικές τους συνθήκες. Μετά τη σύνοδο κορυφής της Κοπεγχάγης το 1995, 117 χώρες, δεσμεύτηκαν να εξαλείψουν την «απόλυτη» και να μειώσουν τη «συνολική» φτώχεια και να καταρτίσουν εθνικά σχέδια για την καταπολέμηση της φτώχειας (UN, 1995). Η απόλυτη φτώχεια ορίζεται με βάση τη σοβαρή στέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών. Η συνολική φτώχεια είναι ένα ευρύτερο μέτρο, που περιλαμβάνει όχι μόνο την έλλειψη πρόσβασης στα βασικά, αλλά και την έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και στην αστική και κοινωνική και πολιτιστική ζωή: Ως απόλυτη φτώχεια ορίζεται «μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από σοβαρή στέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών, συμπεριλαμβανομένων τροφίμων, ασφαλούς πόσιμου νερού, εγκαταστάσεων υγιεινής, υγείας, στέγης, εκπαίδευσης και πληροφόρησης. Εξαρτάται όχι μόνο από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση σε υπηρεσίες» (UN, 1995).

Η συνολική φτώχεια μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, όπως: «έλλειψη εισοδήματος και

παραγωγικών πόρων για τη διασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης, πείνα και υποσιτισμό, κακή υγεία, περιορισμένη ή παντελή έλλειψη πρόσβασης σε εκπαίδευση και άλλες βασικές υπηρεσίες, αυξημένη νοσηρότητα και θνησιμότητα από ασθένειες, έλλειψη στέγης ή ανεπαρκή στέγαση σε μη ασφαλή περιβάλλοντα, κοινωνικές διακρίσεις και αποκλεισμό. Χαρακτηρίζεται επίσης από την έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και στην πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Εμφανίζεται σε όλες τις χώρες: ως μαζική φτώχεια σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, θύλακες φτώχειας εν μέσω πλούτου στις ανεπτυγμένες χώρες, ως απώλεια των μέσων διαβίωσης σαν αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης, ξαφνική φτώχεια ως αποτέλεσμα καταστροφών ή συγκρούσεων, φτώχεια των χαμηλόμισθων εργαζομένων και η απόλυτη εξαθλίωση των ανθρώπων που βρίσκονται εκτός των συστημάτων στήριξης της οικογένειας, των κοινωνικών θεσμών και των δικτύων ασφαλείας ».

Αυτή η ιδεολογία στηρίζει την πιο πρόσφατη έρευνα για τη φτώχεια στην Ευρώπη και είχε επίσης μεγάλη επιρροή από την άποψη της χάραξης πολιτικής, όπως αποδεικνύεται από τον ορισμό που υιοθέτησαν οι Ευρωπαϊκές Οικονομικές Κοινότητες στα μέσα της δεκαετίας του 1980. «Ως φτωχοί νοούνται πρόσωπα, οικογένειες και ομάδες ατόμων των οποίων πόροι (υλικοί, πολιτιστικοί και κοινωνικοί) είναι τόσο περιορισμένοι ώστε να τους αποκλείουμε από το ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής στο κράτος μέλος στο οποίο ζουν» (EEC, 1985). Ο ορισμός είναι βολικός για τις κυβερνήσεις και τους διεθνείς οργανισμούς επειδή είναι αρκετά εύκολο να εκτιμηθεί σε πολλές χώρες. Ωστόσο, δεν είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο: δηλαδή δεν βασίζεται σε ανεξάρτητα κριτήρια στέρησης ή μειονεξίας, δεν σχετίζεται με τις ανάγκες των ατόμων ή με οποιονδήποτε συμφωνημένο ορισμό τι σημαίνει να είσαι φτωχός. Το όριο εισοδήματος για διαφορετικούς τύπους νοικοκυριών που χαρακτηρίζει το «όριο της φτώχειας» πρέπει επομένως να προσδιορίσει τα επίπεδα εισοδήματος, κάτω από τα οποία υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης πολλαπλών μορφών στέρησης.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στο πλαίσιο νέων μορφών μειονεκτημάτων και περιθωριοποίησης σε μια Ευρώπη βελτιωμένης οικονομικής ανάπτυξης, νέας κατανόησης των δικαιωμάτων του πολίτη και ανησυχιών για την προώθηση ισχυρότερης οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης εντός της Ευρώπης Κοινότητα (Commins, 1995). Ένας ακόμη ορισμός είναι ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η διαδικασία μέσω της οποίας άτομα ή ομάδες αποκλείονται πλήρως ή εν μέρει από την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνία στην οποία ζουν (European Foundation, 1995). Αυτός ο ορισμός επικεντρώνεται στη διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού. Άλλοι δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην πολλαπλή στέρηση ως καθοριστικό χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού: χαμηλό εισόδημα, ανασφαλής εργασία, κακή στέγαση, οικογενειακό άγχος και κοινωνική αποξένωση. Σε κάθε περίπτωση, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να λάβει τη μορφή ή να οδηγήσει σε εισόδημα σαφώς χαμηλότερο από αυτό που συνηθίζεται στην κοινωνία, αποτυχία ή αδυναμία συμμετοχής σε κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες, ή με άλλα λόγια μια ζωή στο περιθώριο. Οι φτωχοί αποκλείονται, αλλά και οι ηλικιωμένοι, οι άστεγοι, οι στερούμενοι των δικαιωμάτων, οι ψυχικά ασθενείς και οι πολιτιστικά αποξενωμένοι (Nolan & Marx, 2009). Η διάκριση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αντιπροσωπεύει μια τριπλή αλλαγή προοπτικής (Shucksmith, 2003): (i) από τη φτώχεια που σχετίζεται με το εισόδημα σε πολυδιάστατο μειονέκτημα. (ii) από τους στατικούς λογαριασμούς μειονεκτούντος στην ανάλυση δυναμικών διαδικασιών από τις οποίες προκύπτουν συνθήκες μειονεκτήματος · και (iii) από την εστίαση σε άτομα και νοικοκυριά στην αναγνώριση του ευρύτερου οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου (Commins, 2004).

Έτσι, ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει ένα ευρύτερο και περιεκτικότερο νόημα από τη φτώχεια. Μπορεί να είναι αιτία αλλά και συνέπεια εισοδηματικής φτώχειας και υλικής στέρησης. Αναφέρεται στις δυναμικές διαδικασίες αποκλεισμού, μερικώς ή πλήρως, από οποιοδήποτε ή όλα τα περισσότερα συστήματα που επηρεάζουν την οικονομική και κοινωνική ένταξη των ανθρώπων

στην κοινωνία τους. Επισημαίνει «αστοχίες του συστήματος» και όχι μεμονωμένες αποτυχίες ως αιτίες κοινωνικού αποκλεισμού. Ερμηνευμένη με την ευρύτερη έννοια, συνιστά άρνηση πλήρους ιθαγένειας - τη συλλογή δικαιωμάτων και ευθυνών που αποκτά κανείς ως μέλος της κοινωνίας. Η ίδια η ιθαγένεια είναι μια έννοια που υποδηλώνει την ένταξη και υπάρχει ολοένα και μεγαλύτερη αποδοχή της ιδέας ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα - αστικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά - είναι αδιαίρετα και αλληλένδετα (Connolly, 1999).

Συνεπώς, εννοιολογικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός φαίνεται να έχει σημαντική θεωρητική έκκληση για τη φτώχεια, αλλά είναι αμφισβητούμενος όρος και μάλιστα πολιτικά αμφισβητούμενος. Η ανάγκη για οποιαδήποτε αλλαγή στην ορολογία έχει αμφισβητηθεί με βάση ότι οι συνειρμοί στατικών αποτελεσμάτων και μεμονωμένων μέτρων χρονικής στιγμής δεν είναι εγγενείς στην έννοια της φτώχειας.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι μέσα από την ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό αφενός να αποσαφηνιστούν εκτενώς οι δύο αυτές έννοιες και να διερευνηθεί τυχόν αιτιώδης σχέση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και αν οι γυναίκες και τα παιδιά κινδυνεύουν περισσότερο από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τέλος, κρίθηκε σκόπιμο να διερευνηθεί αν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την υγεία.

1. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία: Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

1.1. Εννοιολογικός προσδιορισμός φτώχειας

Στις κοινωνικές επιστήμες η φτώχεια είναι κοινώς κατανοητή με ορισμένες διακριτές έννοιες. Είναι διακριτές επειδή μπορούν να διαχωριστούν λογικά, έτσι ώστε οι περιστάσεις που ισχύουν από μια άποψη να μην ισχύουν απαραίτητα και σε άλλες.

Η πρώτη ομάδα ορισμών αναφέρεται στη φτώχεια ως υλική έννοια. Οι άνθρωποι είναι φτωχοί επειδή δεν έχουν κάτι που χρειάζονται ή επειδή τους λείπουν οι πόροι για να αποκτήσουν όσα χρειάζονται. Το πρώτο σύνολο ορισμών κατανοεί τη φτώχεια ως έλλειψη υλικών αγαθών ή υπηρεσιών. Οι άνθρωποι «χρειάζονται» αγαθά όπως φαγητό, ρούχα, καύσιμα ή στέγη. Ο Vic George θεωρεί πως η φτώχεια αποτελείται από έναν πυρήνα βασικών αναγκών καθώς και από έναν κατάλογο άλλων αναγκών που αλλάζουν με τον χρόνο και τον τόπο. Οι Baratz και Grigsby αναφέρονται στη φτώχεια ως μια σοβαρή έλλειψη σωματικής και ψυχικής ευεξίας, στενά συνδεδεμένη με ανεπαρκείς οικονομικούς πόρους και κατανάλωση. Οι παράγοντες που συνθέτουν την ευημερία περιλαμβάνουν αξίες, συμπεριλαμβανομένης της αυτοεκτίμησης, των φιλοδοξιών και του στιγματισμού και των αξιών «σεβασμού» αλλά και πτυχών της κοινωνικής θέσης και της εξουσίας. Αυτές οι απόψεις πηγάζουν από φαινομενικά αντίθετες θέσεις: ο George υποστηρίζει μια «απόλυτη» άποψη για τη φτώχεια, οι Baratz και Grigsby μια «σχετική» άποψη. Αλλά και οι δύο αποτελούν ερμηνείες της κοινωνικής κατασκευής της ανάγκης και όχι διαφορετικούς ορισμούς της φτώχειας. Και οι δύο συμφωνούν ότι η φτώχεια είναι έλλειψη κάποιας ανάγκης και συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό για το τι λείπει. Η κύρια διαφωνία αφορά την πηγή και τη βάση των αναγκών (Spicker, 2010).

Δεν μπορεί βέβαια να υποστηριχθεί ότι κάθε ανάγκη που δεν ικανοποιείται είναι ισοδύναμη με τη φτώχεια, και υπάρχουν αρκετές ερμηνείες για το τι συνθέτει τη φτώχεια. Ορισμένες ερμηνείες τονίζουν ορισμένα είδη στερήσεων, όπως η πείνα και η έλλειψη στέγης, θεωρώντας τα συχνά πιο σημαντικά από την ψυχαγωγία και τις μεταφορές. Η διάρκεια των στερήσεων είναι δυναμικά σημαντική: ένα άτομο μπορεί να είναι άστεγο λόγω φυσικής καταστροφής, αλλά εξακολουθεί να μπορεί να διαθέτει επαρκείς πόρους για να διασφαλίσει ότι οι ανάγκες ικανοποιούνται. Η φτώχεια γενικά δεν αναφέρεται μόνο στη στέρηση, αλλά στη στέρηση που βιώνεται σε μια χρονική περίοδο (Kakwani & Silber, 2013).

Οι Deleeck και οι συνεργάτες του πιστεύουν πως η φτώχεια δεν περιορίζεται σε μία διάσταση, π.χ. εισόδημα, αλλά εκδηλώνεται σε όλους τους τομείς της ζωής, όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία (Deleeck et al., 1992). Οι άνθρωποι μπορεί να αντιμετωπίσουν ιδιαίτερες ανάγκες (όπως έλλειψη στέγης ή θέρμανσης) χωρίς αυτό να είναι αρκετό για να συνιστά «φτώχεια» – αν και οι ανάγκες εξακολουθούν να είναι σαφώς σημαντικές ως πρωταρχικοί δείκτες φτώχειας (Whelan & Whelan, 1995). Η διάρκεια είναι σημαντική, γιατί οι προσωρινές στερήσεις (όπως αυτές που βιώνουν τα θύματα των καταστροφών) δεν αρκούν για να συνιστούν «φτώχεια». Η φτώχεια ορίζεται, λοιπόν, στην ύπαρξη ενός προτύπου στέρησης, παρά στην ίδια τη στέρηση. Μετά το επιχείρημα σχετικά με την έλλειψη βασικής ασφάλειας, θα ήταν δυνατό για ένα φτωχό άτομο να υπόκειται σε πολλαπλές στερήσεις ακόμη και αν το άτομο αυτό δεν αντιμετώπιζε συγκεκριμένη στέρηση σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Ο ορισμός της φτώχειας εξαρτάται, μάλλον, από τη σωρευτική εμπειρία με την πάροδο του χρόνου. Το «Voices of the Poor», μια σειρά μελετών για την Παγκόσμια Τράπεζα, αναφέρεται στην ιδέα του «ιστού» της στέρησης (Narayan et al., 2000), που αναφέρεται σε ένα σύμπλεγμα ζητημάτων όπου οι άνθρωποι μπορεί να υποφέρουν από τη μετατόπιση συνδυασμών προβλημάτων με την πάροδο του χρόνου (Kolvin et al., 1990).

Οι ανάγκες συνδέονται στενά με τους πόρους. Η φτώχεια μπορεί να θεωρηθεί ότι αναφέρεται σε περιπτώσεις στις οποίες οι άνθρωποι δεν διαθέτουν το εισόδημα, τον πλούτο ή τους πόρους για να αποκτήσουν ή να καταναλώσουν τα πράγματα που χρειάζονται. Η φτώχεια λοιπόν μπορεί να είναι μια μορφή ανάγκης που προκαλείται από περιορισμένους πόρους. Ο ΟΗΕ έχει ορίσει τη φτώχεια ως: μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από σοβαρή στέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών, συμπεριλαμβανομένων των τροφίμων, του ασφαλούς πόσιμου νερού, των εγκαταστάσεων υγιεινής, της υγείας, στέγης, εκπαίδευσης και ενημέρωσης. Δεν εξαρτάται δηλαδή μόνο από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση σε υπηρεσίες. (ΟΗΕ, 1995).

Εάν η φτώχεια σχετίζεται με την έλλειψη πόρων, μπορεί να γίνει κατανοητή και με οικονομικούς όρους. Μία από τις πιο ευρέως χρησιμοποιούμενες προσεγγίσεις για τη μέτρηση της φτώχειας είναι ως προς το εισόδημα, σε σημείο που ορισμένοι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν ταυτίσει τη φτώχεια με το χαμηλό εισόδημα. Η ιδέα της «ανάγκης» προϋποθέτει ότι ορισμένα αντικείμενα ή ζητήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά ή απαραίτητα. Αν και η ιδέα του βιοτικού επιπέδου είναι στενά συνδεδεμένη με την ανάγκη, είναι στη φύση της μια γενική έννοια, που δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένες μορφές στέρησης αλλά στη γενική εμπειρία της ζωής με λιγότερα από άλλα. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας προτείνει ότι στο απλούστερο επίπεδο, τα άτομα ή τα νοικοκυριά θεωρούνται φτωχά όταν το επίπεδο διαβίωσής τους, μετρούμενο ως προς το εισόδημα ή την κατανάλωση, είναι κάτω από ένα συγκεκριμένο επίπεδο. (ILO, 1995).

Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει τη φτώχεια ως «την ανικανότητα να επιτευχθεί ένα ελάχιστο βιοτικό επίπεδο» (World Bank, 1990). Το όριο της φτώχειας τους, ίσως το πιο ευρέως χρησιμοποιούμενο επίπεδο φτώχειας διεθνώς, βασίζεται σε ένα αυθαίρετο νούμερο (ένα ή δύο δολάρια την ημέρα) και χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό της φτώχειας με αναφορά στο συνολικό βιοτικό επίπεδο που πρέπει να έχει ένα τέτοιο εισόδημα.

Οι άνθρωποι μπορεί επίσης να θεωρούνται φτωχοί επειδή βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σύγκριση με άλλους στην κοινωνία. Οι Ο' Higgins και Jenkins πιστεύουν πως σχεδόν όλοι οι ορισμοί του ορίου φτώχειας που χρησιμοποιήθηκαν στις ανεπτυγμένες οικονομίες τον τελευταίο περίπου μισό αιώνα αφορούσαν τον καθορισμό του επιπέδου εισοδήματος που είναι απαραίτητο για να επιτραπεί η πρόσβαση στα ελάχιστα βιοτικά πρότυπα που θεωρούνταν αποδεκτά σε αυτήν την κοινωνία την τρέχουσα εποχή. Κατά συνέπεια, υπάρχει μια αναπόφευκτη σύνδεση μεταξύ της φτώχειας και της ανισότητας: ορισμένοι βαθμοί ή διαστάσεις της ανισότητας θα οδηγήσουν σε άτομα κάτω από τα ελάχιστα πρότυπα που είναι αποδεκτά σε αυτήν την κοινωνία. Αυτή η πτυχή της «οικονομικής απόστασης» της ανισότητας είναι η φτώχεια. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα υπάρχει πάντα φτώχεια όταν υπάρχει ανισότητα αλλά μόνο εάν η ανισότητα συνεπάγεται μια οικονομική απόσταση πέρα από το κρίσιμο επίπεδο (Ο' Higgins and Jenkins, 1990).

Φτωχοί άνθρωποι μερικές φορές θεωρούνται εκείνοι που λαμβάνουν κοινωνικά επιδόματα λόγω της έλλειψης μέσων. Ο Engbersen έχει περιγράψει τη φτώχεια ως τον δομικό αποκλεισμό των πολιτών από κάθε κοινωνική συμμετοχή, συγχρόνως με μια κατάσταση εξάρτησης σε σχέση με το κράτος (Cantillon et al. , 1998). Αυτή η χρήση μπορεί να φαίνεται αρχικά άγνωστη, επειδή έχει συναντάται ελάχιστα στη βιβλιογραφία των κοινωνικών επιστημών. Υπάρχει, μάλλον, μια τάση απλώς να εξαλειφθεί κάθε διάκριση μεταξύ της φτώχειας και της λήψης κοινωνικής βοήθειας. Ως εκ τούτου, η αναφορά στη φτώχεια ως εξάρτηση εξακολουθεί να είναι κατάλληλη ως περιγραφή του τρόπου χρήσης του όρου και συνεπώς της σημασίας του.

Αν και η έλλειψη βασικής ασφάλειας έχει οριστεί με όρους άμεσα ισοδύναμους με την ανάγκη, μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως ευάλωτη σε κοινωνικούς κινδύνους. Ο Wresinski ταύτισε τη φτώχεια με την «έλλειψη στοιχειώδους ασφάλειας», κατανοητή ως η απουσία ενός από τους περισσότερους παράγοντες που επιτρέπουν στα άτομα και τις οικογένειες να αναλαμβάνουν βασικές ευθύνες και να απολαμβάνουν θεμελιώδη δικαιώματα. Η χρόνια φτώχεια προκύπτει όταν η έλλειψη βασικής ασφάλειας επηρεάζει ταυτόχρονα πολλές πτυχές της ζωής των ανθρώπων, όταν παρατείνεται και όταν διακυβεύει σοβαρά τη ζωή των ανθρώπων καθώς και τις πιθανότητες να ανακτήσουν τα δικαιώματά τους και να αναλάβουν εκ νέου τις ευθύνες τους στο άμεσο μέλλον (Duffy, 1995).

Ωστόσο, υπάρχει συναίνεση μεταξύ φορέων και ερευνητών σχετικά με την έννοια της φτώχειας στα αναπτυσσόμενα έθνη. Αυτοί οι ορισμοί προσδιορίζουν δύο είδη φτώχειας: την απόλυτη και τη συνολική. Η απόλυτη φτώχεια είναι συχνή σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι δεν είναι ασυνήθιστο στις ανεπτυγμένες χώρες. Βρετανοί ερευνητές περιγράφουν την απόλυτη φτώχεια ως κατάσταση που βιώνουν άτομα που δεν έχουν τις βασικές ανάγκες της ζωής για να «κρατήσουν σώμα και ψυχή μαζί και είναι τόσο φτωχά που στερούνται βασικές ανθρώπινες ανάγκες». (Roser & Ortiz-Ospina, 2013). Υπάρχουν πολλοί τρόποι αξιολόγησης της απόλυτης φτώχειας. Σε μια προσέγγιση υποστηρίζεται ότι «για να αποφύγεις την απόλυτη φτώχεια, χρειάζεσαι αρκετά χρήματα για να καλύψεις όλα αυτές τις ανάγκες: επαρκή διατροφή, έξοδα στέγασης/ενοίκια, κόστος θέρμανσης, ρούχα, τιμές νερού και κόστος συνταγογράφησης» (Daas & Leuven, 2018). Σε μια άλλη, απόλυτη φτώχεια είναι να μην έχεις πρόσβαση σε «βασικά είδη διατροφής, στέγης, ρουχισμού, υγειονομικής περίθαλψης, προσωπικής φροντίδας, βασικής επίπλωσης, μεταφοράς και επικοινωνίας, πλυντηρίου και ασφάλισης σπιτιού» (Sarlo 2001: 11). Ένα μέτρο της απόλυτης φτώχειας που χρησιμοποιείται σε διεθνείς συγκρίσεις είναι αυτό του ορίου φτώχειας των ΗΠΑ, το οποίο προσδιορίζει ένα επίπεδο εισοδήματος στο οποίο υπάρχει άμεση απειλή για τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου (Innocenti Research Center 2005). Η παρουσία απόλυτης φτώχειας σε ένα πλούσιο ανεπτυγμένο έθνος αποτελεί προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θα πρέπει να είναι πολιτικά απαράδεκτη. Όπως θα φανεί, αυτό συχνά δεν συμβαίνει.

Η συνολική φτώχεια –που ονομάζεται επίσης σχετική φτώχεια– είναι η κατάσταση όπου η πρόσβαση σε πόρους αποκλίνει τόσο από τον μέσο όρο της κοινωνίας ώστε να είναι προβληματική για το άτομο. Η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη θεωρεί πως η συνολική φτώχεια έχει διάφορες εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης εισοδήματος και παραγωγικών πόρων επαρκών για τη διασφάλιση των αναγκαίων μέσων διαβίωσης, της πείνας και του υποσιτισμού. Η συνολική φτώχεια συχνά συνεπάγεται κακή υγεία, περιορισμένη ή έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση και άλλες βασικές υπηρεσίες, αυξημένη νοσηρότητα και θνησιμότητα από ασθένειες, έλλειψη στέγης και ανεπαρκής στέγαση, μη ασφαλή περιβάλλοντα, κοινωνικές διακρίσεις και αποκλεισμούς. Χαρακτηρίζεται επίσης από έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και στην πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή (UN, 1995).

Οι Rainwater and Smeeding (2003) παρέχουν μια πρόσφατη επαναδιατύπωση του ορισμού της φτώχειας: «Τα άτομα, οι οικογένειες και οι ομάδες του πληθυσμού μπορούν να ειπωθούν ότι βρίσκονται σε φτώχεια όταν δεν διαθέτουν τους πόρους για να αποκτήσουν τρόφιμα, να συμμετέχουν στις δραστηριότητες και να έχουν τις συνήθειες συνθήκες διαβίωσης και ανέσεις στις κοινωνίες στις οποίες ανήκουν. Στην πραγματικότητα, αποκλείονται από τα συνηθισμένα πρότυπα ζωής, έθιμα και δραστηριότητες. Οι άνθρωποι αυτοί δεν μπορούν να φέρουν εις πέρας τους ρόλους, να συμμετέχουν στις δραστηριότητες ή να διατηρήσουν τις κοινωνικές σχέσεις που είναι καθοριστικές για τα κύρια μέλη της κοινωνίας, εάν οι πόροι τους (σε κάποιο χρονικό διάστημα) υπολείπονται ενός «ορισμένου ελάχιστου». Σε μια τέτοια κατάσταση, η ανεπάρκεια πόρων επιταχύνει έναν τρόπο ζωής κατώτερης τάξης που αντιδρά στην αδυναμία να ζήσεις τη ζωή που ταυτίζεται με το τυπικό πακέτο».

Η συνολική φτώχεια έχει αποδειχθεί πολύ χρήσιμη για την κατανόηση της έννοιας της φτώχειας στα πλούσια ανεπτυγμένα έθνη και παρέχει τις εννοιολογικές βάσεις μεγάλου μέρους της διεθνούς εργασίας σε αυτόν τον τομέα, χρησιμοποιείται ευρέως από τη διεθνή ερευνητική κοινότητα ως η κύρια μέτρηση της φτώχειας (Williamson & Reutter, 1999).

Οι κυβερνητικές αρχές όλων των αναπτυγμένων χωρών δεσμεύονται για μείωση της φτώχειας, αλλά οι μεγάλες διαφορές στα εθνικά ποσοστά φτώχειας αμφισβητούν αυτόν τον ισχυρισμό. Πολλά από αυτά έχουν να κάνουν με την ύπαρξη διαφόρων εξηγήσεων για τη φτώχεια που υιοθετούνται σε διάφορους βαθμούς από τις κυβερνητικές αρχές. Αυτά μπορούν εύκολα να ταξινομηθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες: η φτώχεια ως ατομικές ελλείψεις, φτώχεια ως αποτέλεσμα λανθασμένης δημόσιας πολιτικής· και η φτώχεια ως αντανάκλαση των δομικών ανισοτήτων μέσα στην κοινωνία (Raphael 2011).

Όποιος και αν είναι ο ορισμός της φτώχειας στον οποίο ακολουθεί κανείς, η σωστή εφαρμογή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την πιθανή χρήση του στην κοινωνική πολιτική.

1.2. Εννοιολογικός προσδιορισμός κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια σχετικά νέα έννοια, η οποία εμφανίστηκε ως νέο παράδειγμα τη δεκαετία του 1990 στις μελέτες για τη φτώχεια στην Ευρώπη (Munck, 2004). Είναι μια ευρύτερη και πιο δυναμική έννοια από αυτή που εκφράζεται στις παραδοσιακές αντιλήψεις της φτώχειας. Ο Amartya Sen (2000) επισημαίνει ότι ο Γάλλος René Lenoir (1974) είναι πιθανό να θεωρηθεί ως ο πραγματικός εφευρέτης της ιδέας, αναφερόμενος στο «Les exclus», το οποίο αναφέρεται σε εκείνους που έπεσαν μέσα από το δίχτυ κοινωνικής ασφάλειας τη δεκαετία του 1970, για παράδειγμα, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι μονογονείς και οι άνεργοι με επιδόματα (Burchardt, 2000). Αργότερα, με την όξυνση των κοινωνικών προβλημάτων στις περιφερειακές περιοχές των μεγάλων γαλλικών πόλεων, ο ορισμός επεκτάθηκε ώστε να συμπεριλάβει δυσσαρεστημένους νέους και απομονωμένους ανθρώπους. Επομένως, ο κοινωνικός αποκλεισμός

συνδέεται στενά με μια γαλλική παράδοση, όπου η «κοινωνική πυκνότητα» θεωρείται απαραίτητη για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στην κοινωνία (Burchardt, 2000· Silver, 1994) . Η έννοια μπορεί επίσης να αναχθεί στον Γάλλο κοινωνιολόγο, Emilé Durkheim (1964) , ο οποίος κατανοούσε τον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση -καθώς και σε αντίθεση με- το ζήτημα της αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής στην κοινωνία (Larsen, 2004) . Ωστόσο, ο Γερμανός κοινωνιολόγος, Max Weber, συνδέεται γενικά με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο Max Weber (1968) χρησιμοποίησε τον όρο «κοινωνικό κλείσιμο» για μια ομάδα ανθρώπων που προσπαθούν ενεργά να διατηρήσουν ή να εξασφαλίσουν μια προνομιακή θέση σε βάρος μιας άλλης ομάδας. Γίνεται αναφορά στους Silver (1994) , Room(1995) , Levitas (1996, 1998) , Byrne (1999) για μια πιο λεπτομερή επισκόπηση των κοινωνικών αντιλήψεων με τις οποίες μπορεί να συσχετιστεί ο αποκλεισμός. Ο όρος έχει εφαρμοστεί σε τρεις ανταγωνιστικές μεθόδους στις τρέχουσες πολιτικές συζητήσεις, οι οποίες είναι περισσότερο ή λιγότερο αναγνωρίσιμες στην πολιτική ρητορική σχετικά με μοντέλα λύσης για τον κοινωνικό αποκλεισμό (Levitas, 1998). Μια προσέγγιση ολοκλήρωσης (SID, Social Integration Discourse) στην οποία η απασχόληση θεωρείται βασικός παράγοντας για την ένταξη μέσω του κερδισμένου εισοδήματος, της ταυτότητας, της αίσθησης του «εαυτού» και των δικτύων, μια προσέγγιση της φτώχειας (RED, Redistribution Discourse), στην οποία τα αίτια του αποκλεισμού σχετίζονται με το χαμηλό εισόδημα και την έλλειψη υλικών πόρων. Συνεπώς, η ένταξη θα απαιτήσει ανακατανομή των οικονομικών και κοινωνικών πόρων και μια προσέγγιση κατώτερης τάξης (MUD, Moral Underclass Discourse), στην οποία οι αποκλεισμένοι θεωρούνται αποκλίνοντες από τα ηθικά και πολιτισμικά πρότυπα της κοινωνίας, οι οποίοι επιδεικνύουν μια «κουλτούρα φτώχειας» ή «κουλτούρα εξάρτησης». Κατά συνέπεια, τους αποδίδεται η ευθύνη για τη δική τους φτώχεια και τη σχετική κοινωνική κληρονομιά. Αυτές οι προσεγγίσεις συνοψίζονται ως «χωρίς δουλειά», «χωρίς χρήματα» και «χωρίς ηθική». Υπό αυτή την έννοια, η ένταξη έχει να κάνει με τον κοινωνικό αποκλεισμό μη ελκυστικό και ο μηχανισμός της κυβέρνησης είναι να περικόψει τις υπηρεσίες που καθιστούν δυνατό τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας (Larsen, Andersen, & Bak, 2012) . Οι νέες τάσεις στον τομέα είναι ορατές, για παράδειγμα, στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σχέδιο του 2010 για την «Ευρώπη 2020» για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Larsen, 2010· EU, 2010, 2011) . Ο κύριος στόχος της ΕΕ στο σχέδιο είναι να βοηθήσει τουλάχιστον 20 εκατομμύρια Ευρωπαίους να βγουν από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό έως το 2020. Έτσι, η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι μία από τις επτά εμβληματικές πρωτοβουλίες της ΕΕ για τη στρατηγική της για την Ευρώπη 2020. Η πρωτοβουλία αφορά τη διασφάλιση της κοινωνικής και γεωγραφικής συνοχής που θα επιτρέψει την ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας για την πλειοψηφία. Ταυτόχρονα, ο στόχος είναι τα άτομα που βιώνουν φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό να έχουν την ευκαιρία να ζήσουν αξιοπρεπή ζωή και να γίνουν ενεργοί συμμετέχοντες στην κοινωνία (EU, 2010). Ως εκ τούτου, η στρατηγική της ΕΕ για το 2020 εκφράζει ότι οι νέοι στόχοι κινούνται περισσότερο προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των στόχων της αγοράς εργασίας (υψηλή απασχόληση) και των οικονομικών στόχων (μείωση της φτώχειας). Έτσι, μπορεί να φανεί ότι ο κυρίαρχος λόγος της ΕΕ για αυτά τα θέματα τα τελευταία 20 χρόνια έχει ελαφρώς ταλαντευτεί. Με αυτόν τον τρόπο, η νέα εφαρμογή της έννοιας στην Ευρώπη θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ως συνέχεια της προσέγγισης της ολοκλήρωσης που επικεντρώνεται στη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ανάπτυξη ως το κλειδί για τη μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται γενικά στη μη συμμετοχή σε γενικές κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες στην κοινωνία. Η μη συμμετοχή είναι κεντρική στους περισσότερους ορισμούς (Burchardt, 2000) . Οι περισσότεροι ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζουν επίσης το πολυδιάστατο και δυναμικό στοιχείο του αποκλεισμού ως έννοια (Levitas et al., 2007; Burchardt, Le Grand, & Piachaud, 2002) . Μια συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τον κοινωνικό αποκλεισμό (Morgan et al., 2007) έδειξε ότι οι περισσότερες μελέτες βρήκαν τα ακόλουθα κύρια χαρακτηριστικά στον κοινωνικό

αποκλεισμό: τη μη συμμετοχή στην κοινωνία με διάφορους τρόπους, την πολυδιάστατη φύση του, υπό την έννοια ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός περιλαμβάνει την εισοδηματική φτώχεια, αλλά είναι επίσης ευρύτερος από αυτό, τη δυναμική του, με την έννοια ότι αναλύοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό, χρειάζεται να κατανοήσει κανείς τις υποκείμενες διαδικασίες και να εντοπίσει τους παράγοντες που οδηγούν τους ανθρώπους στη φτώχεια και τον αποκλεισμό και τι τους βγάζει από τη φτώχεια, και τέλος τον πολυεπίπεδο χαρακτήρα του, με την έννοια ότι παρόλο που τα άτομα υποφέρουν από κοινωνικό αποκλεισμό, τα αίτια πρέπει να βρεθούν σε πολλά επίπεδα, όπως σε ατομικό, νοικοκυριό, (τοπικό)κοινοτικό και θεσμικό επίπεδο. Όπως επισημαίνει ο Bohnke (2004), ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να περιγραφεί ως μια ολοκληρωμένη, πολυδιάστατη και δυναμική έννοια που γενικά αναφέρεται στις περιορισμένες ευκαιρίες των ατόμων να συμμετέχουν οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά. Η έννοια αναφέρεται επίσης στις ενισχυμένες διαδικασίες πίσω από τη συσσωρευμένη ευπάθεια και την αποδυνάμωση των κοινωνικών δικαιωμάτων (Sen, 2000; Abrahamson, 1998; Room, 1995). Ωστόσο, εγείρονται πολλά κρίσιμα ερωτήματα, αν και με βάσιμους λόγους, γύρω από τον κοινωνικό αποκλεισμό ως έννοια. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι παρόλο που υπάρχει μια γενική συναίνεση ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πολυδιάστατος, δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με το ποιες διαστάσεις είναι (ιδιαίτερα) σχετικές και εάν είναι απαραίτητο να συμπεριληφθεί η πολλαπλή και σφαιρική ευπάθεια. Ή εάν μία από τις πολλές στερήσεις είναι αρκετά επαρκής για να συμπεριληφθεί ως κοινωνικός αποκλεισμός (Morgan et al., 2007) .

Με άλλα λόγια, οι ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού είναι εξαιρετικά διαφορούμενοι. Παραμένει ασαφές ποιο είναι το αντικείμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι θέμα αντικειμενικής συνθήκης ή βιωμένου υποκειμενικού συναισθήματος; Ορισμένοι ορισμοί θεωρούν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως αντικειμενική προϋπόθεση: «Ένα άτομο αποκλείεται κοινωνικά εάν δεν συμμετέχει» (Burchardt et al., 2002) . Άλλοι επικεντρώνονται στην υποκειμενική εμπειρία του κοινωνικού αποκλεισμού (Bohnke, 2004· Whelan & Maitre, 2010· Sayce, 1998, 2001· Sayce & Measey, 1999).

Αντίθετα, υπάρχουν και άτομα που επιλέγουν να μην συμμετέχουν στην κοινωνία. Είναι και κοινωνικά αποκλεισμένοι; Με βάση τη συζήτηση για τον εθελοντικό/ ακούσιο κοινωνικό αποκλεισμό, ο Barry (2002) τονίζει ότι ο ορισμός του για τον κοινωνικό αποκλεισμό περιλαμβάνει μόνο τον ακούσιο αποκλεισμό: «Τα άτομα και οι ομάδες αποκλείονται κοινωνικά εάν τους στερηθεί η ευκαιρία να συμμετάσχουν, ανεξάρτητα από το αν θέλουν να συμμετάσχουν ή όχι». Ωστόσο, ένας από τους κορυφαίους ερευνητές στο πεδίο, οι Ruth Levitas και οι συνεργάτες του (2007) , προσφέρει σαφήνεια με έναν εναλλακτικό τρόπο. Σύμφωνα με τον Levitas, ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά κυρίως άτομα που βρίσκονται σε πολύ μειονεκτική θέση (αποκλείονται) από μια σειρά βασικών συνθηκών διαβίωσης, που έχουν, για παράδειγμα, χαμηλό εισόδημα, καμία εργασία, μεταναστευτικό υπόβαθρο, έλλειψη προσόντων ή κακή υγεία. Έχει επίσης επισημανθεί ότι τα βασικά στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού περιλαμβάνουν τα ακόλουθα: Οι αποκλεισμένοι πάσχουν από ένα βαθμό πολυδιάστατης υπό προνόμιο τέτοιας διάρκειας και μεγέθους υλικής και πολιτιστικής υποβάθμισης στην τοπική περιοχή στην οποία ζουν, ώστε η σχέση τους με τη γύρω κοινότητα να διαταράσσεται σε τέτοιο βαθμό που να είναι πρακτικά μη αναστρέψιμη (Room , 1999). Ομοίως, το 1997 ερευνητές από τη Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού (SEU) όρισαν τον κοινωνικό αποκλεισμό με τον ως μια γενική ιδέα για το τι μπορεί να συμβεί όταν άνθρωποι ή περιοχές υποφέρουν από έναν συνδυασμό αλληλένδετων προβλημάτων, όπως η ανεργία, οι ανεπαρκείς δεξιότητες, τα χαμηλά εισοδήματα, η κακή στέγαση, τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, η κακή υγεία και οι οικογενειακές καταστροφές (Bradshaw et al., 2004) . Αυτός ο ορισμός περιλαμβάνει «πολλά μειονεκτήματα/παράγοντες κινδύνου», αλλά ταυτόχρονα, θεωρείται μάλλον ασαφής, καθώς δεν διευκρινίζει ποιος είναι ο πραγματικός αντίκτυπος του κοινωνικού αποκλεισμού («τι μπορεί να συμβεί»). Είναι πολυδιάστατο («συνδυασμός διασυνδεδεμένων προβλημάτων») και έχει μια σημαντική χωρική συνιστώσα

(«άνθρωποι ή περιοχές»).

Μια από τις καλύτερες ιδέες που είναι πιο κοντά στον εμπειρικό τρόπο ορισμού του κοινωνικού αποκλεισμού έχει διατυπωθεί από τον David Miliband (2006), ο οποίος διακρίνει το εύρος, το βάθος και τη συγκέντρωση του κοινωνικού αποκλεισμού. Το εύρος του αποκλεισμού καλύπτει το τμήμα των ατόμων που επηρεάζονται από τον αποκλεισμό σε διάφορα επιμέρους επίπεδα. Η συγκέντρωση του κοινωνικού αποκλεισμού ασχολείται με το πόσο περίπλοκος είναι ο αποκλεισμός σε οποιαδήποτε περιοχή, για παράδειγμα, μια περιοχή με υψηλότερη συγκέντρωση κοινωνικά ευάλωτων ατόμων και το βάθος του κοινωνικού αποκλεισμού ασχολείται με το πώς εμφανίζεται ο αποκλεισμός σε πολλαπλές και αλληλοεπικαλυπτόμενες περιοχές για κάθε άτομο. Αυτό θα ισχύει συχνά για τα κοινωνικά ευάλωτα άτομα που ήταν άνεργα, φτωχά και τα οποία υποφέρουν συχνά από κακή ψυχική και σωματική υγεία. Έτσι, ο βαθύς κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται στον αποκλεισμό σε πολλά επίπεδα και την ύπαρξη παραγόντων κινδύνου που έχουν συσσωρευτεί σε διάφορους τομείς της ζωής ενός ατόμου. (Larsen, Andersen, & Bak, 2012).

Οι διαφορετικοί επιστημονικοί ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού αποκαλύπτουν ένα ευρύ φάσμα περιεχομένου. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι πολλοί παράγοντες παίζουν ξεκάθαρα ρόλο κατά την προσπάθεια κατανόησης των αιτιών του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να περιγράψουν τις διάφορες επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στο άτομο. Ο Jørgen Elm Larsen επισημαίνει, για παράδειγμα, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός καθοδηγείται από πολύπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ δημογραφικών, οικονομικών, κοινωνικών και συμπεριφορικών παραγόντων και ότι αυτοί μπορεί να είναι αλληλένδετοι και να αλληλοενισχύονται (Larsen, 2004). Επομένως, είναι προφανές ότι όσο περισσότερα ζητήματα πρέπει να αντιμετωπίσει ένα άτομο στην καθημερινή ζωή (π.χ. καθόλου ή λίγα προσόντα, θέματα κατάχρησης κ.λπ.), τόσο πιο δύσκολο είναι, για παράδειγμα, να βρει μια συνηθισμένη δουλειά. Ταυτόχρονα, ο διαφορετικός συνδυασμός παραγόντων κινδύνου σε διαφορετικά επίπεδα ενισχύει τον κίνδυνο τόσο της φτώχειας όσο και του κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι, οι συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού αντικατοπτρίζουν επίσης το εύρος και το βάθος του κοινωνικού αποκλεισμού.

Συνολικά, οι διάφοροι επιστημονικοί ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού δείχνουν την ασάφεια που σχετίζεται με μια ουσιαστική διάταξη της έννοιας. Αυτό που διαφέρει είναι τα στοιχεία που εμπλέκονται και το ειδικό βάρος που δίνεται. Η θεωρητική ασάφεια των ορισμών μπορεί επίσης να ανοίξει για τη χρήση πολύ διαφορετικών δεικτών για τη μέτρηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε εμπειρικές μελέτες.

Σε εμπειρικές μελέτες, είναι ζωτικής σημασίας η επικάλυψη μεταξύ των εννοιών να περιορίζεται στο ελάχιστο. Σε αυτό το πλαίσιο, για παράδειγμα, εάν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια αλληλοεπικαλύπτονται, θα μπορούσαν να τεθούν ερωτήματα σχετικά με το πραγματικό θέμα που μελετάται. Με τον ευρύ του ορισμό της φτώχειας, ο ερευνητής της φτώχειας Peter Townsend (1979) έχει παίξει κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη του κοινωνικού αποκλεισμού ως έννοιας. Όχι τουλάχιστον επειδή η σχετική στέρηση/δυσκολία πέρα από τον υλικό πυρήνα της αγωνίας και της φτώχειας, περιλαμβάνει επίσης τη «συμμετοχή σε γενικές κοινωνικές δραστηριότητες». Τα άτομα, οι οικογένειες και οι ομάδες του πληθυσμού μπορούν να ειπωθούν ότι είναι φτωχά όταν [...] οι πόροι τους είναι τόσο χαμηλότεροι από τον μέσο όρο άλλων ατόμων ή οικογενειών που αποκλείονται από τις συνήθεις συνθήκες ζωής, συνήθειες και δραστηριότητες (Townsend, 1979). Κατά συνέπεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό για να συλλάβει τον αντίκτυπο της υλικής δυσχέρειας/στερήσεως που αποδεικνύεται από τις περιορισμένες ευκαιρίες συμμετοχής σε ευρείες κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες (Levitas, 2006).

Μπορεί να λεχθεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με το ζήτημα της συμμετοχής και της μη συμμετοχής (πολύ περισσότερο από την παραδοσιακή έννοια της φτώχειας) σε τομείς που απαιτούν την παραγωγή διαφόρων τύπων πόρων ή/και εκείνων που θεωρούνται σημαντικοί και είναι απαραίτητο για την ποιότητα ζωής ενός ατόμου ή μιας ομάδας. Επομένως, υπάρχει σαφής διαφορά μεταξύ της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η κύρια διαφορά είναι ότι η φτώχεια αφορά περιορισμένους οικονομικούς και υλικούς πόρους και τη στέρηση που προκύπτει, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός καλύπτει επίσης άλλους τύπους κοινωνικών προβλημάτων που εμποδίζουν ένα άτομο ή μια ομάδα να συμμετέχει σε έναν ή περισσότερους βασικούς τομείς της κοινωνίας (Larsen , 2004). Ωστόσο, παρόλο που υπάρχει διαφορά μεταξύ της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε εννοιολογικό επίπεδο, δεν αντικατοπτρίζεται πάντα επαρκώς (όπως αναφέρθηκε προηγουμένως) στους δείκτες που χρησιμοποιούνται σε διάφορες εμπειρικές μελέτες (Hallerod & Larsson, 2008; Bradshaw & Finch, 2003). Σε σύγκριση με τη γερμανική και τη σκανδιναβική κοινωνιολογία (Abrahamson, 2010) , η οποία εμπνεύστηκε από τη διατριβή του Ulrich Beck για την εξατομίκευση και τον εκδημοκρατισμό της φτώχειας (Bak, 2004) , η εστίαση δίνεται κυρίως στη φτώχεια ως ένα σχετικά βραχυπρόθεσμο και παροδικό φαινόμενο. ενώ η γαλλική και η αμερικανική κοινωνιολογία επικεντρώνεται στην ανάπτυξη πιο πολωτικών κοινωνιών που οδηγούν στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Abrahamson, 2010) . Ενώ η φτώχεια επικεντρώνεται κυρίως στην κατανομή των πόρων ως προς το εισόδημα και την έλλειψη ικανότητας κάλυψης των αναγκών του, ο κοινωνικός αποκλεισμός επικεντρώνεται στην έλλειψη των δικαιωμάτων του ατόμου λόγω των διακρίσεων των διαφόρων θεσμών στην κοινωνία (π.χ. η αγορά εργασίας , εκπαιδευτικό σύστημα κ.λπ.). Μια άλλη βασική διαφορά είναι ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός επικεντρώνεται στις διαδικασίες που οδηγούν σε κατάσταση αποκλεισμού από την κανονική κοινωνία. Μπορεί να είναι κάπως πολύ γενικό να πούμε ότι η φτώχεια είναι επίσης δυναμική. Από αυτή την άποψη, είναι σημαντικό να έχουμε κατανόηση των διαδικασιών που οδηγούν στη φτώχεια μακροπρόθεσμα ή βραχυπρόθεσμα.

Πιο πρόσφατη έρευνα για τη φτώχεια χαρακτηρίζει την έννοια της φτώχειας ως πιο δυναμική, π.χ. εστιάζει στη σημασία της διάρκειας της φτώχειας σε σύγκριση με την οικονομική στέρηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό, που μπορεί πράγματι να προκύψει από τη φτώχεια (Bak, 2004) .

1.3. Εννοιολογικός προσδιορισμός κοινωνικής προστασίας.

Η κοινωνική προστασία συνδέεται παραδοσιακά με μια σειρά από δημόσιους θεσμούς, κανόνες και προγράμματα που ισχύουν σε «πλούσιες» χώρες με στόχο την προστασία των ατόμων και των νοικοκυριών τους από τη φτώχεια και τη στέρηση. Αυτά περιλαμβάνουν συνήθως τα πρότυπα εργασίας και την προστασία της απασχόλησης, προγράμματα που συνδέονται με έκτακτα περιστατικά του κύκλου ζωής, όπως επιδόματα μητρότητας και οικογενειακά επιδόματα και συντάξεις γήρατος, αποζημίωση για έκτακτα προβλήματα που σχετίζονται με την εργασία, όπως η ανεργία ή οι τραυματισμοί λόγω εργασίας και βασικά δίκτυα ασφαλείας. Στη δεκαετία του 1990, η κοινωνική προστασία υπέστη σημαντικό μετασχηματισμό (Barrientos, 2004). Στο πλαίσιο των οικονομικών κρίσεων, της διαρθρωτικής προσαρμογής και της παγκοσμιοποίησης, η κοινωνική προστασία έφτασε να καθορίσει μια ατζέντα για την κοινωνική πολιτική στις αναπτυσσόμενες χώρες. Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική προστασία είναι ευρύτερη από την κοινωνική ασφάλιση, την κοινωνική βοήθεια και τα δίκτυα ασφαλείας.

Ενώ υπάρχει μια αναδυόμενη συναίνεση γύρω από την άποψη ότι η κοινωνική προστασία μπορεί να προσφέρει ένα καταλληλότερο πλαίσιο για την αντιμετώπιση της αυξανόμενης φτώχειας και της ευπάθειας στο πλαίσιο των τρεχουσών συνθηκών στις αναπτυσσόμενες χώρες, υπάρχουν επίσης συζητήσεις σχετικά με το εάν μια στενή ή ευρεία θεώρηση της κοινωνικής προστασίας πρέπει να διαμορφώνουν πολιτική. Αυτές οι συζητήσεις έχουν μια τεχνική διάσταση, σχετικά με την οικονομική προσιτότητα, τις προτεραιότητες και τον βαθμό στον οποίο ο «ηθικός κίνδυνος»

πρέπει να αποτελεί ανησυχία στο σχεδιασμό της πολιτικής. Έχουν επίσης μια ιδεολογική διάσταση, σχετικά με το εάν οι άνθρωποι έχουν ένα σύνολο παγκόσμιων δικαιωμάτων και, επομένως, πρέπει να τους παρέχεται κοινωνική προστασία για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων ή εάν τα άτομα και τα νοικοκυριά θα πρέπει να αναλάβουν σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για την ευημερία τους.

Υπάρχουν σημαντικές αποχρώσεις στον ορισμό της κοινωνικής προστασίας που χρησιμοποιείται από διαφορετικούς οργανισμούς χορηγών, οι οποίες αντικατοπτρίζουν τις συγκεκριμένες προοπτικές τους. Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών δηλώνει ότι η κοινωνική προστασία πρέπει να νοείται «ευρέως ως ένα σύνολο δημόσιων και ιδιωτικών πολιτικών και προγραμμάτων που αναλαμβάνονται από τις κοινωνίες ως απάντηση σε διάφορα απρόοπτα προκειμένου να αντισταθμιστεί η απουσία ή η ουσιαστική μείωση του εισοδήματος από την εργασία, παροχή βοήθειας σε οικογένειες με παιδιά και παρέχει στους ανθρώπους υγειονομική περίθαλψη και στέγαση» (UN, 2000).

Αυτό είναι κοντά στον παραδοσιακό ορισμό από τις βιομηχανικές χώρες. Το έγγραφο «Τομεακή Στρατηγική Κοινωνικής Προστασίας» της Παγκόσμιας Τράπεζας, από την άλλη πλευρά, κινείται πέρα από την «παραδοσιακή» κοινωνική προστασία στον καθορισμό ενός πλαισίου «διαχείρισης κοινωνικού κινδύνου» προσθέτοντας τη μακροοικονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη της χρηματοπιστωτικής αγοράς στα τυπικά προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Η διαχείριση κοινωνικού κινδύνου αποτελείται από δημόσιες παρεμβάσεις «για να βοηθηθούν τα άτομα, τα νοικοκυριά και οι κοινότητες στη διαχείριση των κινδύνων» (Holzmann & Jorgensen, 1999). Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ), από την άλλη πλευρά, βλέπει την κοινωνική προστασία να βασίζεται στα βασικά δικαιώματα. Ορίζεται ως «δικαίωμα σε παροχές που παρέχει η κοινωνία σε άτομα και νοικοκυριά, μέσω δημόσιων και συλλογικών μέτρων, για την προστασία από το χαμηλό ή φθίνον βιοτικό επίπεδο που προκύπτει από μια σειρά βασικών κινδύνων και αναγκών».

Παρά αυτές τις διαφορές, υπάρχει ένα μέτρο συμφωνίας στα βασικά χαρακτηριστικά που κάνουν αυτό το νέο επίκεντρο κοινωνικής προστασίας ξεχωριστό. Η κοινωνική προστασία εστιάζει στην πρόληψη και μείωση της φτώχειας και στην παροχή υποστήριξης στους φτωχότερους (de Haan, 2000). Αντιμετωπίζει τις αιτίες της φτώχειας, και όχι απλώς τα συμπτώματά της (World Bank, 2001), και βασίζεται στην άποψη ότι τα αίτια της φτώχειας βρίσκονται στους πολλαπλούς κοινωνικούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι φτωχοί και στην ευαλωτότητά τους στην επιπτώσεις αυτών των κινδύνων. Η συνειδητοποίηση του κινδύνου επηρεάζει την ευημερία των φτωχών άμεσα, μέσω της εξάντλησης των περιουσιακών στοιχείων, αλλά και έμμεσα μέσω συμπεριφορικών αντιδράσεων στον κίνδυνο από τους φτωχούς που έχουν μακροπρόθεσμες επιζήμιες επιπτώσεις στην ευημερία τους. Η εστίαση στον κίνδυνο και την ευαλωτότητα ως την κύρια αιτία της φτώχειας υποδηλώνει επίσης ότι η κοινωνική προστασία είναι «μελλοντική» υπογραμμίζοντας την ανάγκη ανάπτυξης παρεμβάσεων για τη μείωση του κινδύνου και της ευπάθειας εκ των προτέρων.

Η κοινωνική προστασία αναγνωρίζει την ποικιλία και την ετερογένεια των κινδύνων που επηρεάζουν τα άτομα, τα νοικοκυριά και τις κοινότητες, και ως εκ τούτου αναγνωρίζει την πολυδιάστατη φύση της φτώχειας (Lund and Srinivas, 2000). Οι κίνδυνοι για την απασχόληση και την αγορά εργασίας είναι πολύ σημαντικοί και αλληλένδετοι με άλλες πηγές κινδύνου και ευπάθειας (Barrientos, 2003). Οι παρεμβάσεις κοινωνικής προστασίας θα πρέπει να αξιολογούνται ως επενδύσεις και όχι ως κόστος (World Bank, 2001) και επιδιώκουν να αναπτύξουν την ικανότητα των φτωχών να μειώνουν, να βελτιώνουν ή να αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό κίνδυνο. Η κοινωνική προστασία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο και γενικότερα στις παραγωγικές επενδύσεις, ως το κλειδί για τη μείωση της φτώχειας.

Η κοινωνική προστασία εφιστά την προσοχή και περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερομένων, προγραμμάτων και θεσμών και μέσων που ασχολούνται με την παροχή κοινωνικής προστασίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτά κυμαίνονται από τα επίσημα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης, μέχρι την παροχή υγείας και εκπαίδευσης, έως τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα, τις μικροασφάλειες και την ενδοοικιακή υποστήριξη (Esping- Andersen, 1999). Εφιστά την προσοχή στην ανάγκη να «συνωστιστούν» και να διατυπωθούν οι υπάρχουσες μορφές κοινωνικής προστασίας (Morduch, 1998). Ενώ αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος της δημόσιας παροχής κοινωνικής προστασίας και ο σημαντικός ρόλος των κυβερνήσεων στην υποστήριξη και ενίσχυση άλλων μορφών παροχής, η άρθρωση ενός ευρύτερου συνόλου παρόχων και μέσων, συμπεριλαμβανομένων ιδιωτικών, μη κερδοσκοπικών και οικιακών παροχών, θεωρείται ότι αποτελεί μια αναγκαία απάντηση στην παγκοσμιοποίηση. Αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά συνδυάζονται για να δημιουργήσουν μια ξεχωριστή ατζέντα κοινωνικής προστασίας για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η συναίνεση ότι οι χώρες χρειάζονται πολιτικές κοινωνικής προστασίας, ωστόσο, δεν πρέπει να συγκαλύπτει τους διαγωνισμούς και τις συζητήσεις σχετικά με την ακριβή σημασία του όρου.

Η ανάδειξη της κοινωνικής προστασίας ως κεντρικής συνιστώσας της ατζέντας κοινωνικής πολιτικής για τις αναπτυσσόμενες χώρες έχει σημαντικές επιπτώσεις στη χρόνια φτώχεια. Ο καθορισμός του πεδίου εφαρμογής της κοινωνικής προστασίας εγείρει το σημαντικό ζήτημα του κατά πόσο μπορεί να αντιμετωπίσει τη χρόνια φτώχεια. Η κοινωνική προστασία, η οποία ορίζεται στενά ως η εστίαση αποκλειστικά στον κίνδυνο και την ευαλωτότητα, μπορεί να είναι αναποτελεσματική για την αντιμετώπιση της χρόνιας φτώχειας εάν (α) ο κίνδυνος και η ευαλωτότητα δεν αποτελούν παράγοντες χρόνιας φτώχειας, και/ή εάν (β) οι παράγοντες που καθορίζουν τη χρόνια φτώχεια περιλαμβάνουν τον κίνδυνο και την ευαλωτότητα, αλλά επεκτείνονται πέρα από αυτά σε σημαντικό βαθμό.

2. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός στην Ευρώπη και την Ελλάδα.

2.1. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ευρώπη

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007–2008 είχε σημαντικό αντίκτυπο στην Ευρώπη. Όπως εκφράστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Η κρίση εξαφάνισε χρόνια οικονομικής και κοινωνικής προόδου» (EC, 2010). Τα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας, που είχαν επιμείνει ακόμη και στις καλύτερες εποχές, επανήλθαν στο επίκεντρο με πολύ μεγαλύτερο μέγεθος και επείγουσα ανάγκη.

Στους κύκλους πολιτικής ορισμένων τμημάτων της ΕΕ, αυτή φαίνεται να είναι η προσέγγιση. Στο Βέλγιο, για παράδειγμα, έχει αναπτυχθεί μια ενιαία συνεκτική έννοια (Vranken, 2010) στην οποία η φτώχεια περιγράφεται ως ένα δίκτυο μορφών κοινωνικού αποκλεισμού που εκτείνεται σε διάφορους τομείς ατομικής και συλλογικής ύπαρξης. Διαχωρίζει τους φτωχούς από τους γενικά αποδεκτούς τρόπους ύπαρξης στην κοινωνία, δημιουργώντας ένα χάσμα που οι φτωχοί άνθρωποι δεν μπορούν να γεφυρώσουν μόνοι τους.

Η ίδια η ΕΕ έχει δημιουργήσει μια ενιαία έννοια «φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός», η οποία και πάλι αποφεύγει την ανάγκη να γίνει διάκριση μεταξύ των δύο αλληλεπικαλυπτόμενων όρων ή να επιλυθεί η έλλειψη συναίνεσης σχετικά με τη σχέση τους μεταξύ τους (Andriani & Karyampas, 2010).

Το 2020, εκτιμάται ότι το 21,9 % του πληθυσμού της ΕΕ διέτρεχε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Ο κίνδυνος της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού δεν εξαρτάται αυστηρά από το επίπεδο εισοδήματος ενός νοικοκυριού, καθώς μπορεί επίσης να αντανακλά την ανεργία, τη χαμηλή ένταση εργασίας, το εργασιακό καθεστώς ή μια σειρά από άλλα κοινωνικοοικονομικά

χαρακτηριστικά. Για τον υπολογισμό του αριθμού ή του ποσοστού των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού συνδυάζονται τρία ξεχωριστά μέτρα και αυτό καλύπτει τα άτομα που βρίσκονται σε τουλάχιστον μία από αυτές τις τρεις καταστάσεις: άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας, με άλλα λόγια, με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα που είναι κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας, άτομα που υποφέρουν από σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση, με άλλα λόγια, όσοι δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά τουλάχιστον επτά από τα δεκατρία είδη στέρησης (έξι που σχετίζονται με το άτομο και επτά σχετίζονται με το νοικοκυριό) που θεωρούνται από τους περισσότερους επιθυμητά ή ακόμη και απαραίτητα για την επίτευξη μιας ικανοποιητικής ποιότητας ζωής ή άτομα ηλικίας κάτω των 65 ετών που ζουν σε νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας, με άλλα λόγια, εκείνα που ζουν σε νοικοκυριά όπου οι ενήλικες εργάζονταν λιγότερο από το 20 % του συνολικού συνδυασμένου δυναμικού χρόνου εργασίας τους τους προηγούμενους δώδεκα μήνες.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν επιβεβαιώνουν ότι ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ήταν μεγαλύτερος σε όλη την ΕΕ μεταξύ των γυναικών, των νεαρών ενηλίκων, των ατόμων με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και, ειδικότερα, των ανέργων. Πάνω από τα δύο πέμπτα του πληθυσμού της ΕΕ που ζούσε σε νοικοκυριά με εξαρτώμενα τέκνα διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού το 2020, ενώ ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ήταν επίσης σχετικά υψηλός μεταξύ των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά και των νοικοκυριών που αποτελούνταν από δύο ενήλικες με περισσότερα από δύο παιδιά.

Επίσης ένα από τα κύρια κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά που επηρεάζει τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού, αποτελεί, όπως ήταν αναμενόμενο, το εργασιακό καθεστώς. Το 2020, ενώ ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ ήταν 11,8% για τους μισθωτούς και 19,2% για τους συνταξιούχους, ήταν πάνω από τα δύο τρίτα (66,2 %) για τους ανέργους και διαμορφώθηκε στο 42,9% για τα άλλα μη ενεργά άτομα. Με άλλα λόγια άτομα που δεν εργάζονταν ή δεν ήταν άνεργοι.

Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, αλλά και εντός των επιμέρους κρατών μελών. Για παράδειγμα, σε ορισμένα κράτη μέλη ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ήταν υψηλότερος στις αγροτικές περιοχές από ό,τι στις αστικές περιοχές, ενώ σε πολλά δυτικά κράτη μέλη, η φτώχεια ή ο κοινωνικός αποκλεισμός ήταν συχνότερα στις πόλεις. Τα μέτρα κοινωνικής προστασίας, όπως οι κοινωνικές παροχές, παρέχουν ένα σημαντικό μέσο για την αντιμετώπιση της νομισματικής φτώχειας. Το 2020, οι κοινωνικές παροχές μείωσαν το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην ΕΕ από 25,4 % (πριν κοινωνικές μεταβιβάσεις, εξαιρουμένων των συντάξεων) στο 17,1%, μειώνοντας το ποσοστό κατά 8,3 ποσοστιαίες μονάδες.

2.2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα.

Η ελληνική κρίση ήταν η βαθύτερη που έχει καταγραφεί ποτέ σε χώρα του ΟΟΣΑ στη μεταπολεμική περίοδο. Σύμφωνα με τη Eurostat, μεταξύ 2007 – το τελευταίο έτος πριν από την κρίση οπότε και η χώρα σημείωνε θετικό ρυθμό ανάπτυξης – και το 2016, το ΑΕΠ μειώθηκε σε πραγματικούς όρους κατά 26,4%¹. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής κρίσης, που τη διακρίνει από άλλες εξίσου σημαντικές κρίσεις, είναι η διάρκειά της. Χώρες με παρόμοιες ή ακόμη υψηλότερες μειώσεις της παραγωγής, όπως οι ΗΠΑ στη μεσοπολεμική περίοδο, η Αργεντινή στις αρχές της δεκαετίας του 2000 ή η Λετονία στα τέλη της δεκαετίας του 2000, άρχισαν να αναπτύσσονται ξανά μετά από μερικά χρόνια (Reinhart & Rogoff, 2009). Η Ελλάδα κατέγραψε μόνο μέτρια θετική ανάπτυξη τα τελευταία δέκα χρόνια. Φυσικά, μια τόσο βαθιά και παρατεταμένη κρίση είναι προφανές ότι έχει επηρεάσει τόσο το βιοτικό επίπεδο των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων σε απόλυτους όρους αλλά και τη σχετική τους θέση στην κατανομή του

εισοδήματος.

Στην Ελλάδα, η συστηματική εμπειρική έρευνα των οικονομικών ανισοτήτων και της φτώχειας σχετικά περιορισμένη και μάλλον πρόσφατη. Ο κύριος περιοριστικός παράγοντας στη μελέτη αυτών των θεμάτων ήταν η έλλειψη σταθερών στατιστικών δεδομένων, καθώς και εννοιολογικά και αναλυτικά προβλήματα που προέκυψαν σε τέτοιες προσπάθειες. Η κύρια πηγή δεδομένων για την ανάλυση των τάσεων και της δομής της ανισότητας και της φτώχειας στην περίπτωση της Ελλάδας είναι οι Έρευνες Οικογενειακού Προϋπολογισμού, οι οποίες παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τις καταναλωτικές δαπάνες (πολύ αναλυτικά στοιχεία τόσο σε πραγματική όσο και σε τεκμαρτή βάση), για το εισόδημα (αναλυτικές πηγές εισοδήματος μετά από εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και πληρωμές μεταβιβάσεων) και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών και των μελών τους. Πολλές εμπειρικές μελέτες έχουν χρησιμοποιήσει τις πληροφορίες είτε για τα έσοδα είτε για τις καταναλωτικές δαπάνες των HBS και στις περισσότερες περιπτώσεις τα αποτελέσματα είναι πολύ παρόμοια ανεξάρτητα από την επιλεγμένη μεταβλητή. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι ο ερωτώμενος πληθυσμός στο HBS δεν περιλαμβάνει ομάδες που είναι φτωχοί από συμπέρασμα, όπως άστεγοι ή θεσμοθετημένα άτομα, παράνομοι οικονομικοί μετανάστες, Ρομά κ.λπ. Η δεύτερη σημαντική πηγή δεδομένων για τη συλλογή κοινωνικών δεικτών (ανισότητα, φτώχεια, συνθήκες διαβίωσης κ.λπ.) στην Ελλάδα καθώς και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είναι οι πληροφορίες για το διαθέσιμο εισόδημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Οικογενειακής Ομάδας (ECHP) και οι πιο πρόσφατες Στατιστικές Εισοδήματος της ΕΕ. Και Συνθήκες Διαβίωσης (EU-SILC). Το EU-SILC είναι η κύρια πηγή συγκρίσιμων στατιστικών για την κατανομή του εισοδήματος, τον κίνδυνο φτώχειας και τον κοινωνικό αποκλεισμό στις χώρες της ΕΕ. Βασικός στόχος της έρευνας είναι η μελέτη, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών κυρίως σε σχέση με το εισόδημά τους. Η χρήση κοινά αποδεκτών ερωτηματολογίων, πρωταρχικών μεταβλητών-στόχων και εννοιών – ορισμών διασφαλίζει τη συγκρισιμότητα των δεδομένων.³

Από τις αρχές της περασμένης δεκαετίας η Ελλάδα έχει περάσει μια περίοδο οικονομικής λιτότητας ακολουθούμενη από μειώσεις μισθών και συντάξεων, καθώς και από την επιβολή πρόσθετων φορολογικών μέτρων. Άμεση συνέπεια αυτής της κατάστασης ήταν η μείωση της ελληνικής κοινωνικής πολιτικής, η αύξηση του αριθμού των πολιτών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας (Matsaganis, 2004), η αύξηση του αριθμού των ανέργων και των ατόμων που χρήζουν υγειονομικής περίθαλψης (Economou, 2015). Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι το κράτος αδυνατεί να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των ευάλωτων πολιτών (Matsaganis, 2012), το βάρος μετατοπίζεται στην κοινωνία και τις ΜΚΟ, την τοπική αυτοδιοίκηση και τα προγράμματα πρόνοιας της ΕΕ (Skamnakis & Hardas, 2017).

Στην πραγματικότητα, οι πολιτικές της ΕΕ, τόσο με θεσμικά όσο και οικονομικά μέσα, έρχονται να σώσουν τις ελληνικές κοινωνικές πολιτικές, αλλά δεν μπορούν να υποκαταστήσουν τις τελευταίες. Επιπλέον, σε πιο μακροσκοπικό επίπεδο, αδυνατούν να ερμηνεύσουν σωστά τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες και τις προτεραιότητες ευπαθών κοινωνικών ομάδων. (Sakellaropoulos & Economou, 2006). Ωστόσο, το κράτος παραμένει σε κάθε περίπτωση βασικό σημείο αναφοράς, αφού μία από τις βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία της ΕΕ από τη γέννησή της ήταν αυτή της επικουρικότητας (Sakellaropoulos & Angelaki, 2016).

Αφενός, η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών έχει αναδείξει ξεκάθαρα την ανεπάρκεια του καθιερωμένου κράτους πρόνοιας, με μια φαινομενική κοινωνική αποτυχία (Sakellaropoulos, 2011), ενώ, από την άλλη, εξίσου εντυπωσιακή είναι η επίδραση της παγκοσμιοποίησης στην σύγχρονες κοινωνίες, ασκώντας σημαντική επιρροή σε αυτές, γεγονός που οδήγησε σε περικοπές μισθών και αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων (Economou & Feronas, 2006). Ως αποτέλεσμα, οι αποκλίσεις στην άσκηση της εθνικής κοινωνικής πολιτικής που δημιουργήθηκαν αυτή την περίοδο και η ανεπάρκεια της τελευταίας να προβληθεί θετικά στην κοινωνία, έχει Άμεσο

αποτέλεσμα του πρώτου ήταν η ανάδειξη της οικογένειας ως δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης (Ferrera, 1999) και επίσης η αναμόρφωση της τοπικής διοίκησης με ευθύνη της άσκησης κοινωνικής πολιτικής (Skamnakis & Pantazopoulos, 2015). Πράγματι, η τοπική διοίκηση μαζί με τις ΜΚΟ συμβάλλουν ουσιαστικά στη βελτίωση της ζωής των ανθρώπων, επιτρέποντας στην κοινωνία να ξεπεράσει προβλήματα που το κράτος δεν είναι σε θέση να λύσει (Loughlin, 2004, Spicker, 2004) αναπόφευκτα συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης (Feronas, 2019).

Εδώ και αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, τόσο οι Περιφέρειες όσο και οι Δήμοι, παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες στους πολίτες τους, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο και ουσιαστικό μέρος των αρμοδιοτήτων τους. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν εφαρμόσει Προγράμματα χρηματοδοτούμενα από την ΕΕ, τα οποία έχουν εξυπηρετήσει αρκετά μεγάλο αριθμό πολιτών. Τεχνικά όμως, η εφαρμογή τους προκάλεσε την αναγκαιότητα αξιολόγησης ώστε να αξιολογηθεί ο ρόλος τους και να διορθωθούν τυχόν μειονεκτήματα (Kondiadis, 2006). Σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, οι Αρχές καλούνται να αξιολογήσουν τις υπηρεσίες που προσφέρουν και να τα αναδιοργανώσουν, ώστε να ανταποκρίνονται με μεγαλύτερη ακρίβεια στα αιτήματα των πολιτών, ενισχύοντας παράλληλα την έννοια της κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης.

3. Αιτίες και επιπτώσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

3.1. Αιτίες της φτώχειας.

Δεν υπάρχει μια μεμονωμένη αιτία ή παράγοντας που να οδηγεί στη φτώχεια. Αντιθέτως, ένας συνδυασμός πολλών πολύπλοκων παραγόντων συμβάλλουν στην εμφάνισή της. Περιλαμβάνουν χαμηλή ή αρνητική οικονομική ανάπτυξη, ακατάλληλες μακροοικονομικές πολιτικές, ελλείψεις στην αγορά εργασίας που έχουν ως αποτέλεσμα περιορισμένη ανάπτυξη θέσεων εργασίας, χαμηλή παραγωγικότητα και χαμηλούς μισθούς στον άτυπο τομέα και υστέρηση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού. Άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην πτώση του βιοτικού επιπέδου και αποτελούν δομικές αιτίες ή καθοριστικούς παράγοντες της φτώχειας περιλαμβάνουν την αύξηση της εγκληματικότητας και της βίας, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, την απόλυση εργαζομένων, την πτώση της πραγματικής αξίας των δικτύων ασφαλείας και τις αλλαγές στις οικογενειακές δομές (Brady, 2019).

Οι λιγότερο άνισες κοινωνίες στην Ευρώπη τείνουν να έχουν τα χαμηλότερα επίπεδα φτώχειας και να έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την κρίση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι αυτές οι κυβερνήσεις επιλέγουν να δώσουν προτεραιότητα στη διασφάλιση επαρκών επιπέδων ελάχιστου εισοδήματος και στην εξασφάλιση καλής πρόσβασης στις υπηρεσίες, μέσω του συστήματος κοινωνικής προστασίας και μέσω της εγγύησης των επιπέδων κατώτατου μισθού. Είναι συνήθως οι πιο αποτελεσματικοί στην αναδιανομή του πλούτου μέσω των φορολογικών και άλλων συστημάτων. Αυτό σημαίνει ότι οι αποφάσεις για το πώς θα εξαλειφθεί τελικά η φτώχεια είναι πολιτικές επιλογές σχετικά με το είδος της κοινωνίας που θέλουμε (Ajakaiye & Adeyeye, 2001).

Όσον αφορά τα άτομα, ορισμένοι βασικοί παράγοντες θεωρείται ότι καθιστούν ένα άτομο περισσότερο «ευάλωτο» να βρεθεί στα όρια της φτώχειας. Από τους πλέον σημαντικούς και καθοριστικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση του φαινομένου είναι η ανεργία ή η χαμηλά αμειβόμενη ή επισφαλής εργασία καθώς αυτό περιορίζει την πρόσβαση σε ένα αξιοπρεπές εισόδημα και αποκόπτει τους ανθρώπους από τα κοινωνικά δίκτυα. Επιπλέον, ένα χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και δεξιοτήτων μπορεί να δυσχεράνει το βιοτικό επίπεδο του ατόμου επειδή αυτό περιορίζει την ικανότητα των ανθρώπων να έχουν πρόσβαση σε αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας για να αναπτυχθούν και να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία. Το μέγεθος και το είδος της οικογένειας, π.χ. οι πολύτεκνες οικογένειες και οι μονογονεϊκές οικογένειες τείνουν να διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας επειδή έχουν υψηλότερο κόστος, χαμηλότερα εισοδήματα και

μεγαλύτερη δυσκολία στην απόκτηση καλοπληρωμένης εργασίας. Έρευνες έχουν υποδείξει το φύλο μεταξύ των αιτιολογικών παραγόντων της φτώχειας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών, οι γυναίκες διατρέχουν γενικά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από τους άνδρες καθώς είναι λιγότερο πιθανό να εργάζονται με αμοιβή, τείνουν να έχουν χαμηλότερες συντάξεις, εμπλέκονται περισσότερο σε απλήρωτες ευθύνες φροντίδας και όταν εργάζονται, συχνά αμείβονται λιγότερο ακόμη και για ίδια δουλειά. Η αναπηρία ή κακή υγεία μπορούν επίσης να οδηγήσουν σε φτώχεια επειδή αυτό περιορίζει τη δυνατότητα πρόσβασης στην απασχόληση και επίσης οδηγεί σε αυξημένο καθημερινό κόστος. Όντας μέλος μειονοτικών εθνοτικών ομάδων όπως οι Ρομά και οι πρόσφυγες, οι μετανάστες χωρίς έγγραφα, καθώς υποφέρουν ιδιαίτερα από διακρίσεις και ρατσισμό και επομένως έχουν λιγότερες πιθανότητες να έχουν πρόσβαση στην εργασία, συχνά αναγκάζονται να ζουν σε χειρότερα φυσικά περιβάλλοντα και έχουν φτωχότερη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Ομοίως και τα άτομα που ζουν σε μια απομακρυσμένη ή πολύ μειονεκτική κοινότητα όπου η πρόσβαση σε υπηρεσίες είναι χειρότερη (Olowa, 2012).

Όλοι αυτοί οι παράγοντες δημιουργούν πρόσθετους φραγμούς και δυσκολίες, αλλά θα πρέπει να εξεταστούν στο συνολικό διαρθρωτικό πλαίσιο του τρόπου με τον οποίο μια συγκεκριμένη χώρα επιλέγει να διανείμει τον πλούτο και να αντιμετωπίσει την ανισότητα. Η φτώχεια είναι ένα εξαιρετικά περίπλοκο κοινωνικό φαινόμενο και η προσπάθεια να ανακαλύψουμε τα αίτια της είναι εξίσου περίπλοκη. Η στερεότυπη και απλοϊκή εξήγηση παραμένει - ότι οι φτωχοί προκαλούν τη φτώχεια τους. Μερικοί θεωρητικοί έχουν κατηγορήσει τους φτωχούς ότι ενδιαφέρονται ελάχιστα για το μέλλον και προτιμούν να «ζουν για τη στιγμή». Άλλοι τους κατηγορήσαν ότι εμπλέκονται σε αυτοκαταστροφική συμπεριφορά. Άλλοι πάλι θεωρητικοί έχουν χαρακτηρίσει τους φτωχούς ως μοιρολάτρες, παραχωρώντας τους εαυτούς τους σε μια κουλτούρα φτώχειας στην οποία δεν μπορεί να γίνει τίποτα για να αλλάξει τα οικονομικά τους αποτελέσματα. Σε αυτήν την κουλτούρα της φτώχειας - που περνά από γενιά σε γενιά - οι φτωχοί αισθάνονται αρνητικοί, κατώτεροι, παθητικοί, απελπισμένοι και ανίσχυροι.

Η προοπτική «κατηγορώ τους φτωχούς» είναι στερεότυπη και δεν ισχύει για όλα τα κατώτερα στρώματα. Οι περισσότεροι φτωχοί όχι μόνο είναι ικανοί και πρόθυμοι να εργαστούν σκληρά, αλλά και όταν τους δίνεται η ευκαιρία. Το πραγματικό πρόβλημα έχει να κάνει με προβλήματα όπως οι κατώτατοι μισθοί και η έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση που είναι απαραίτητη για την απόκτηση μιας καλύτερα αμειβόμενης εργασίας. Πιο πρόσφατα, οι κοινωνιολόγοι έχουν επικεντρωθεί σε άλλες θεωρίες της φτώχειας. Μια θεωρία της φτώχειας έχει να κάνει με τη φυγή της μεσαίας τάξης, συμπεριλαμβανομένων των εργοδοτών, από τις πόλεις και στα προάστια. Αυτό έχει περιορίσει τις ευκαιρίες για τους φτωχούς της πόλης να βρουν επαρκείς θέσεις εργασίας. Σύμφωνα με μια άλλη θεωρία, οι φτωχοί προτιμούν να λαμβάνουν επιδόματα πρόνοιας παρά να εργάζονται σε εξευτελιστικές θέσεις ως υπηρέτριες. Ως αποτέλεσμα αυτής της άποψης, το σύστημα πρόνοιας δέχεται αυξανόμενες επιθέσεις τα τελευταία χρόνια. Και πάλι, δεν υπάρχουν απλές εξηγήσεις ή λύσεις για το πρόβλημα της φτώχειας. Αν και υπάρχουν πολλές διαφορετικές θεωρίες, οι κοινωνιολόγοι θα συνεχίσουν να δίνουν προσοχή σε αυτό το θέμα τα επόμενα χρόνια.

3.2. Αποτελέσματα της φτώχειας

Η φτώχεια, σύμφωνα με τους περισσότερους σημαντικούς ορισμούς της φτώχειας, εκδηλώνεται στην κοινωνική σφαίρα. Αυτό συνδέεται με την ιδέα του Veblen (1899) της σχέσης κατανάλωσης και κοινωνικής θέσης. Αυτό που αγοράζετε και καταναλώνετε - ρούχα, έπιπλα, ταξίδια διακοπών - καθορίζουν εν μέρει ποιοι είστε, σε ποια ομάδα φιλοδοξείτε να ανήκετε και ποια άποψη θα έχουν οι άλλοι για εσάς. Η ένταξη και ο αποκλεισμός από ομάδες καθεστώτος και κοινωνικούς κύκλους εξαρτώνται από αυτή την άποψη από οικονομικούς πόρους όπως αντικατοπτρίζονται στα πρότυπα κατανάλωσης. Ενώ ο Veblen ανησυχούσε ως επί το πλείστον για τους πλούσιους και την εμφανή κατανάλωσή τους, δεν είναι δύσκολο να μεταβιβαστούν αυτές οι ιδέες στους λιγότερο τυχερούς:

οι φτωχοί κινδυνεύουν να αποκλειστούν, να χάσουν την κοινωνική τους θέση και την ταυτότητά τους, και ίσως, επομένως, και οι φίλοι τους. Ωστόσο, είναι πιθανό ότι αυτή είναι μια διαδικασία που διαφέρει ανάλογα με το αποτέλεσμα, με άγνωστη χρονική καθυστέρηση.

Εάν, όπως προαναφέρθηκε, μπορούμε να μιλήσουμε για πρωτογενείς και δευτερεύουσες κοινωνικές συνέπειες, η πρώτη θα πρέπει να περιλαμβάνει συναναστροφή με φίλους, αλλά και πιο στενές σχέσεις. Η εικασία μας είναι ότι όσο πιο στενή είναι η σχέση, τόσο λιγότερο επηρεάζεται από τη φτώχεια, απλώς και μόνο επειδή οι στενοί κοινωνικοί δεσμοί χαρακτηρίζονται από πιο άνευ όρων προσωπικές σχέσεις, που συνήθως δεν απαιτούν κόστος για να διατηρηθούν.

Όσον αφορά τις δευτερεύουσες κοινωνικές συνέπειες, κινούμαστε έξω από τη σφαίρα των στενότερων διαπροσωπικών σχέσεων με τις γνωριμίες και το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο και από τη (μερικές φορές σχετικά ανώνυμη) συμμετοχή στην πολιτική ή πολιτική ζωή. Αυτή η διάσταση της φτώχειας βρίσκεται στο επίκεντρο της προοπτικής του κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία δίνει έμφαση στα ευρύτερα ζητήματα της κοινωνικής συμμετοχής και της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά, ζωτικής σημασίας για τις δημοκρατικές κοινωνίες. Αντικατοπτρίζεται επίσης στον ορισμό των Ηνωμένων Εθνών, μετά τη Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης το 1995, όπου η «συνολική φτώχεια» εκτός από την έλλειψη οικονομικών πόρων λέγεται ότι «...χαρακτηρίζεται από έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και σε αστικές, κοινωνικές, και πολιτιστική ζωή» (UN, 1995). Η φτώχεια μπορεί να επιφέρει δευτερεύουσες κοινωνικές συνέπειες επειδή αυτή η συμμετοχή είναι δαπανηρή—όπως στα παραδείγματα των ταξιδιών, της ανάγκης για ειδικό εξοπλισμό ή των συνδρομών μέλους— αλλά και λόγω ψυχολογικών μηχανισμών, όπως η μειωμένη αυτοεκτίμηση που προκαλεί δυσπιστία στις αστικές και πολιτικές δραστηριότητες. και μια γενική παθητικότητα που οδηγεί σε μειωμένες οργανωτικές και κοινωνικές δραστηριότητες συνολικά. Εάν υπάρχουν διαδικασίες όπως αυτές, υπάρχει ο κίνδυνος μιας «καθοδικής σπείρας κοινωνικού αποκλεισμού», όπου η ανεργία οδηγεί στη φτώχεια και την κοινωνική απομόνωση, που με τη σειρά τους μειώνουν τις πιθανότητες να ξανακερδηθεί θέση στην αγορά εργασίας (Paugam, 1995). Αυτό που υποστηρίζουν οι θεωρίες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι, εν κατακλείδι, ότι τόσο αυτό που ονομάσαμε πρωτογενείς όσο και δευτερεύουσες κοινωνικές σχέσεις θα επηρεαστούν αρνητικά από την οικονομική δυσπραγία - η δεύτερη υποτίθεται περισσότερο από την πρώτη. Η στρατηγική μας στη συνέχεια είναι να ελέγξουμε αυτή τη βασική υπόθεση εφαρμόζοντας πολυμεταβλητές αναλύσεις δεδομένων πάνελ σε διαχρονικά δεδομένα. Με αυτόν τον τρόπο, πιστεύουμε ότι μπορούμε να προχωρήσουμε περισσότερο από προηγούμενες μελέτες προς την εκτίμηση των αιτιακών αποτελεσμάτων, αν και, όπως συμβαίνει στις κοινωνικές επιστήμες, η αιτιακή σχέση πρέπει να παραμείνει προκαταρκτική λόγω της φύσης των δεδομένων παρατήρησης.

Τα επίπεδα στρες στην οικογένεια έχουν επίσης αποδειχθεί ότι συσχετίζονται με τις οικονομικές συνθήκες. Μελέτες κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης δείχνουν ότι η απώλεια θέσεων εργασίας και η επακόλουθη φτώχεια συνδέονται με τη βία στις οικογένειες, συμπεριλαμβανομένης της κακοποίησης παιδιών και ηλικιωμένων. Οι φτωχές οικογένειες βιώνουν πολύ περισσότερο άγχος από τις οικογένειες της μεσαίας τάξης. Εκτός από την οικονομική αβεβαιότητα, αυτές οι οικογένειες είναι πιο πιθανό να εκτεθούν σε σειρά αρνητικών γεγονότων και «κακής τύχης», όπως ασθένεια, κατάθλιψη, έξωση, απώλεια εργασίας, εγκληματική θυματοποίηση και οικογενειακό θάνατο. Οι γονείς που βιώνουν δύσκολες οικονομικές στιγμές μπορεί να γίνουν υπερβολικά τιμωρητικοί και ασταθείς, προβάλλοντας αιτήματα που υποστηρίζονται από προσβολές, απειλές και σωματική τιμωρία.

Η έλλειψη στέγης, ή η ακραία φτώχεια, συνεπάγεται ένα ιδιαίτερα ισχυρό σύνολο κινδύνων για τις οικογένειες, ιδιαίτερα τα παιδιά. Σε σύγκριση με τα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας αλλά έχουν σπίτι, τα άστεγα παιδιά είναι λιγότερο πιθανό να λάβουν σωστή διατροφή και

ανοσοποίηση. Ως εκ τούτου, αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα υγείας. Οι άστεγες γυναίκες βιώνουν υψηλότερα ποσοστά χαμηλού βάρους γέννησης, αποβολές και βρεφική θνησιμότητα, πιθανώς λόγω της έλλειψης πρόσβασης σε επαρκή προγεννητική φροντίδα για τα μωρά τους. Οι άστεγες οικογένειες βιώνουν ακόμη μεγαλύτερο άγχος ζωής από άλλες οικογένειες, συμπεριλαμβανομένης της αυξημένης αναστάτωσης στην εργασία, στο σχολείο, στις οικογενειακές σχέσεις και στις φιλίες (Duncan, Magnuson & Votruba-Drzal, 2017).

Οι κοινωνιολόγοι έχουν ανησυχήσει ιδιαίτερα για τις επιπτώσεις της φτώχειας στη «μαύρη κατώτερη τάξη», τον αυξανόμενο αριθμό ανέργων Αφροαμερικανών που εξαρτώνται από την πρόνοια, παγιδευμένοι σε γκέτο των πόλεων. Πολλές από τις βιομηχανίες (κλωστοϋφαντουργία, αυτοκίνητα, χάλυβας) που προηγουμένως προσέφεραν απασχόληση στη μαύρη εργατική τάξη έχουν κλείσει, ενώ οι νεότερες βιομηχανίες μεταφέρθηκαν στα προάστια. Επειδή οι περισσότερες δουλειές στις πόλεις είτε απαιτούν προηγμένη εκπαίδευση είτε πληρώνουν ελάχιστο μισθό, τα ποσοστά ανεργίας για τους μαύρους της πόλης είναι υψηλά. Η έξοδος από τη φτώχεια είναι δύσκολη για οποιονδήποτε, ίσως επειδή, στη χειρότερη περίπτωση, η φτώχεια μπορεί να γίνει ένας αυτοδιαιωνιζόμενος κύκλος. Ο κύκλος καταλήγει να επαναλαμβάνεται μέχρι να σπάσει κάπως το μοτίβο (Mood & Jonsson, 2016).

3.3.Αίτια κοινωνικού αποκλεισμού

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τις διαδικασίες με τις οποίες οι άνθρωποι αποκλείονται. Οι άνθρωποι αποκλείονται από θεσμούς και συμπεριφορές που αντανακλούν, επιβάλλουν και αναπαράγουν κυρίαρχες κοινωνικές συμπεριφορές και αξίες, ιδιαίτερα αυτές των ισχυρών ομάδων στην κοινωνία.

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες σχετικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν ή τονίζουν τις συνθήκες αποκλεισμού στις οποίες ζουν οι άνθρωποι. Οι παράγοντες έχουν υποδιαιρεθεί σε αυτούς που βασίζονται στην έλλειψη πρόσβασης σε κάποιους κρίσιμους πόρους, στην έλλειψη «δίκαιης αναγνώρισης» και σε αυτούς που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως «χωρικοί», «προσωπικοί» ή «οικονομικοί» ενισχυτές. Η έλλειψη πρόσβασης περιλαμβάνει την πρόσβαση σε παράγοντες όπως η κοινωνική κινητικότητα, τα μέσα επικοινωνίας, τα ζωτικά κοινωνικά συστήματα, η στέγαση, οι δημόσιες ανέσεις, η κοινωνική ασφάλιση, οι υπηρεσίες υγείας, οι υπηρεσίες εκπαίδευσης και η κοινωνική ιδιότητα του πολίτη (Pease 1999). Η έλλειψη δίκαιης αναγνώρισης περιλαμβάνει: αρνητική εικόνα των φτωχών ομάδων, κοινωνικές διακρίσεις, πολιτισμικές ανισότητες, προκαταλήψεις στην ευρύτερη κοινωνία, εχθρότητα, στιγματισμό, διαχωρισμό, εθνοτικές διακρίσεις και χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών. Οι προσωπικοί ενισχυτές περιλαμβάνουν παράγοντες όπως ο κακός τρόπος ζωής, οι αρνητικές οικογενειακές συνθήκες, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, η κακή υγεία, το χρέος, η διακίνηση ναρκωτικών, η μη ικανοποιητική ποιότητα ζωής, η έλλειψη γνώσεων και πληροφοριών και χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και προσόντων. Οι εντατικοποιητές του χώρου περιλαμβάνουν: την κοινωνική απομόνωση, τη γεωγραφική απομόνωση, τη μοναξιά από την οικογένεια και την κοινότητα, την αίσθηση της λήθης και την καταφυγή στη μετανάστευση.

Υπάρχει μια σειρά από διακριτικές μεταφορές που συνδέονται με τον λόγο του κοινωνικού αποκλεισμού, μερικές τουλάχιστον από τις οποίες εκφράζουν τη (συχνά παραμελημένη) χωρικότητα του αποκλεισμού. Οι όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον κοινωνικό αποκλεισμό σε αυτό το πλαίσιο συνεπάγονται περίπλοκους μεταφορικούς συσχετισμούς. Από τη μια πλευρά, μια σειρά από κατασκευές που δεν αναφέρονται από μόνες τους στον χώρο και τον τόπο, συνδυάζονται με όρους όπως «παρακμή», «λιγότερο» και «κάτω». Από την άλλη πλευρά, άλλες κατασκευές συνδυάζονται με όρους που προκαλούν μια αίσθηση κυκλικότητας και παγίδευσης, οι οποίοι τείνουν να εντείνουν την έννοια της αναπόφευκτης αρνητικότητας. Ο

κατάλογος των κοινών μεταφορών περιλαμβάνει: κατάσταση συνεχούς παρακμής, περιθωριοποίηση, λιγότερο προνομιούχες ομάδες, απομάκρυνση από εργασιακές σχέσεις, παγίδα φτώχειας, κύκλους αποκλεισμού, επιμονή της φτώχειας στον κύκλο ζωής των φτωχών, σωρευτικά μειονεκτήματα που δημιουργούν φαύλους κύκλους, καταστάσεις κινδύνου, κάτω από το όριο της φτώχειας, φτωχούς χώρους, φτωχά νησιά, παράγκες, γκέτο, παράνομες κατοικημένες ζώνες και τυχαίες κατοικημένες ζώνες (Peace 1999).

Γίνονται επίσης αναφορές στα δομικά αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτή είναι μια δύσκολη ομαδοποίηση είτε να συγκεντρωθεί είτε να δικαιολογηθεί με οποιονδήποτε απλό τρόπο. Η αποδοχή και η απόρριψη των «δομικών αιτιών» ως εξήγηση για την επικράτηση και την επιμονή του κοινωνικού αποκλεισμού ολοένα και μειώνεται. Η αναφορά σε «δομικά αίτια» εμφανίζεται πιο συχνά σε πολλές από τις ιρλανδικές συζητήσεις για τον κοινωνικό αποκλεισμό και πιο πρόσφατα εμφανίστηκε στη ρητορική της Μονάδας Κοινωνικού Αποκλεισμού του Ηνωμένου Βασιλείου. Αναμφισβήτητα, οι αιτίες μπορούν να αναγνωριστούν ως «δομικές» όταν περιγράφουν παράγοντες ή στοιχεία στα οποία τα άτομα έχουν περιορισμένο έλεγχο. Αυτές περιλαμβάνουν εξαιρέσεις που σχετίζονται με την απασχόληση, όπως τα παιδιά - εργάτες, οι ανειδίκευτοι νέοι, οι χαμηλά αμειβόμενοι, οι απασχολούμενοι σε επισφαλείς και ανειδίκευτες θέσεις εργασίας, οι απροστάτευτοι εργαζόμενοι, οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι, οι μακροχρόνια και περιοδικά άνεργοι. Η πολλαπλή στέρηση περιλαμβάνει πράγματα όπως περιβαλλοντική στέρηση, κακές συνθήκες στέγασης, εγκαταλειμμένη γη, βανδαλισμούς και υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας, αλλά περιλαμβάνει επίσης ανεπαρκείς πόρους, έλλειψη εργασίας, έλλειψη βασικών πόρων, έλλειψη επαρκών υπηρεσιών, καθώς και τις επιπτώσεις των κυβερνητικών πολιτικών (Peace, 1999).

3.4. Αποτελέσματα κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι σημαντικός επειδή στερεί σε ορισμένα άτομα τα ίδια δικαιώματα και ευκαιρίες που παρέχονται σε άλλους στην κοινωνία τους. Απλώς λόγω αυτού που είναι, ορισμένες ομάδες δεν μπορούν να εκπληρώσουν τις δυνατότητές τους, ούτε μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα στην κοινωνία. Υπολογίζεται ότι 891 εκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο βιώνουν διακρίσεις μόνο με βάση την εθνική, γλωσσική ή θρησκευτική τους ταυτότητα.

Αλλά ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει επίσης σημασία επειδή προκαλεί φτώχεια και εμποδίζει τη μείωση της φτώχειας. Προκαλεί τη φτώχεια με δύο βασικούς τρόπους. Τους βλέπει υλικά – καθιστώντας τους φτωχούς όσον αφορά το εισόδημα, την υγεία ή την εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να μην έχουν πρόσβαση σε πόρους, αγορές και δημόσιες υπηρεσίες. Μπορεί επίσης να τους πληγώσει συναισθηματικά, αποκλείοντάς τους από τη ζωή της κοινότητάς τους. Τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα συχνά στερούνται τις ευκαιρίες που έχουν οι άλλοι να αυξήσουν το εισόδημά τους και να ξεφύγουν από τη φτώχεια με τις δικές τους προσπάθειες. Έτσι, παρόλο που η οικονομία μπορεί να αναπτυχθεί και τα γενικά επίπεδα εισοδήματος μπορεί να αυξηθούν, οι αποκλεισμένοι άνθρωποι είναι πιθανό να μείνουν πίσω και να αποτελούν ένα αυξανόμενο ποσοστό όσων παραμένουν στη φτώχεια. Οι πολιτικές μείωσης της φτώχειας συχνά αποτυγχάνουν να τις προσεγγίσουν εκτός εάν έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να το κάνουν (Riva & Eck, 2016).

Παρεμποδίζει την αποτελεσματική λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς και περιορίζει την οικονομική ανάπτυξη. Μερικοί άνθρωποι με καλές ιδέες μπορεί να μην είναι σε θέση να συγκεντρώσουν το κεφάλαιο για να ξεκινήσουν μια επιχείρηση. Οι διακρίσεις στην αγορά εργασίας μπορεί να κάνουν τους γονείς να αποφασίσουν ότι δεν αξίζει τον κόπο να επενδύσουν στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Άλλος, ή πέρα από τα σύνορα, μπορεί να υποστεί αποκλεισμό επειδή βρίσκεται «στο λάθος μέρος». Για παράδειγμα, στην Κίνα και τις πρώην σοβιετικές χώρες, άνδρες και γυναίκες που μεταναστεύουν για εργασία δεν μπορούσαν εδώ και καιρό να εγγραφούν τοπικά ως πολίτες και συχνά αποκλείονται από την πρόνοια και την πρόσβαση σε δημόσιες

υπηρεσίες. Επιπλέον, ο αποκλεισμός δεν προκαλεί φτώχεια μέσω μιας απλής ταξινόμησης εκείνων που είναι «μέσα» ή «έξω», εκείνων που μπορούν ή δεν μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνία. Συχνά συμμετέχουν κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αλλά με άνισους όρους. Οι αγορές εργασίας το καταδεικνύουν με μεγαλύτερη σαφήνεια εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των αποκλεισμένων ομάδων και ταυτόχρονα ενισχύοντας τη μειονεκτική θέση τους (Mohan, 2002).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αυξάνει επίσης το επίπεδο οικονομικής ανισότητας στην κοινωνία, γεγονός που μειώνει τον αντίκτυπο στη μείωση της φτώχειας ενός δεδομένου ρυθμού ανάπτυξης. Η Λατινική Αμερική θα είχε τους μισούς ανθρώπους που ζουν στη φτώχεια σήμερα, αν απολάμβανε την πιο ισότιμη κατανομή των περιουσιακών στοιχείων της Ανατολικής Ασίας τη δεκαετία του 1960. Ο κοινωνικός αποκλεισμός εξηγεί γιατί ορισμένες ομάδες ανθρώπων παραμένουν φτωχότερες από άλλες, έχουν λιγότερο φαγητό, πεθαίνουν νεότεροι, εμπλέκονται λιγότερο οικονομικά ή πολιτικά και είναι λιγότερο πιθανό να επωφεληθούν από τις υπηρεσίες. Αυτό καθιστά δύσκολη την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας σε ορισμένες χώρες χωρίς ιδιαίτερες στρατηγικές που αντιμετωπίζουν άμεσα τον αποκλεισμό (Wolff, 2005).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η κύρια αιτία συγκρούσεων και ανασφάλειας σε πολλά μέρη του κόσμου. Οι αποκλεισμένες ομάδες που υποφέρουν από πολλαπλά μειονεκτήματα μπορεί να συγκεντρωθούν όταν έχουν άνισα δικαιώματα, τους στερείται φωνής στις πολιτικές διαδικασίες και αισθάνονται περιθωριοποιημένες από το κυρίαρχο ρεύμα της κοινωνίας τους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός προκαλεί επίσης ανασφάλεια με τη μορφή ομαδικής βίας. Οι νέοι που αισθάνονται αποξενωμένοι από την κοινωνία και αποκλεισμένοι από ευκαιρίες εργασίας και λήψης αποφάσεων μπορεί να στραφούν στη βία και το έγκλημα ως τρόπο να αισθάνονται πιο δυνατοί – όπως φαίνεται από την εμπειρία στην Κεντρική Αμερική. Οι νέοι άνδρες που αισθάνονται αποστερημένοι, στερούνται θέσεων εργασίας και έχουν λίγες τοπικές κοινοτικές εγκαταστάσεις μπορούν να ενταχθούν σε συμμορίες εδαφικής ή ταυτότητας (Wolff, 2005).

4. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.

4.1. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και γυναίκες.

Είναι κοινό τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες ότι οι γυναίκες επηρεάζονται περισσότερο από τους άνδρες από τα κοινωνικά μειονεκτήματα της φτώχειας (Goldberg 2010). Υπάρχει μια ορισμένη προκατάληψη του φύλου στη μέτρηση της φτώχειας χρησιμοποιώντας δεδομένα για το εισόδημα και την κατανάλωση. Οι κλασικές μελέτες για τη φτώχεια υποφέρουν από σοβαρά μειονεκτήματα, όπως συνήθως αναγνωρίζεται στη σύγχρονη βιβλιογραφία για την ανάλυση της φτώχειας. Τέτοιοι περιορισμοί προέρχονται είτε από τον εννοιολογικό προσδιορισμό της φτώχειας που χρησιμοποιείται είτε από τη μεθοδολογία μέτρησης, η οποία βασίζεται κυρίως στα ακόλουθα ζητήματα: η συμβατική χρήση ενός νομισματικού ορίου φτώχειας ως αντικειμενικής κατηγορίας, η αντιμετώπιση της φτώχειας ως στατικής κατάστασης που σχετίζεται κυρίως με την υλική στέρηση και η εστίαση στα συγκεντρωτικά δεδομένα των νοικοκυριών που αγνοούν τις ενδοοικογενειακές διαφορές όσον αφορά τους πόρους και την ευημερία. Όταν η προοπτική του φύλου ενσωματώνεται στην ανάλυση, τέτοιοι περιορισμοί γίνονται ακόμη πιο εμφανείς. Οι κλασικές απόψεις υποθέτουν ότι το νοικοκυριό είναι ένα μαύρο κουτί, μέσα στο οποίο οι εισερχόμενοι πόροι συγκεντρώνονται και κατανέμονται εξίσου και μοιράζονται μεταξύ των μελών του νοικοκυριού (Pahl, 1983). Ωστόσο, ένα νοικοκυριό που ταξινομείται στατιστικά ως μη φτωχό μπορεί να περιλαμβάνει μεμονωμένα μέλη, όπως παιδιά και γυναίκες, που αντιμετωπίζουν σοβαρές ελλείψεις στη διαβίωσή τους είτε σε υλικά είτε σε μη υλικά αγαθά (Daly, 1992; Findlay and Wright, 1996; Sen, 1999, Robeyns, 2003, Bastos & Nunes, 2009). Επιπλέον, η ευαλωτότητα στη φτώχεια συνδέεται στενά με συγκεκριμένα γεγονότα στον κύκλο ζωής μιας γυναίκας, όπως το διαζύγιο, η μοναχική μητρότητα, η χηρεία και τα γηρατειά, κάτι που απαιτεί μια έμφυλη εννοιολόγηση και μια μεθοδολογία που μπορεί να συλλάβει τις δυναμικές

σχέσεις μεταξύ φτώχειας και φύλου. (Daly, 1992; Ruspini, 2000).

Οι μελέτες φύλου έχουν τονίσει ότι η φτώχεια είναι έμφυλη, καθώς οι γυναίκες και οι άνδρες βιώνουν τη φτώχεια με διακριτούς τρόπους. Η φτώχεια είναι μια κατάσταση κατά την οποία επικρατεί έλλειψη ευημερίας και η ανάλυση της φτώχειας μεταξύ των γυναικών απαιτεί την ανάλυση του βαθμού και των τρόπων με τους οποίους οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να είναι περισσότερο φτωχές από τους άνδρες. Η άποψη της «θηλυκοποίησης της φτώχειας» προσπάθησε να τονίσει μια αντίφαση: στις ΗΠΑ και σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες, μέχρι τη δεκαετία του 1970 όλο και περισσότερες γυναίκες ασχολούνταν με αμειβόμενη εργασία, αλλά ο αριθμός των φτωχών γυναικών, που προσδιορίστηκε από το εισόδημα κάτω από κάποιο όριο φτώχειας, αυξανόταν απότομα. Ταυτόχρονα, ο αριθμός των ανδρών που θεωρούνταν φτωχοί μειώνονταν σημαντικά (Pearce, 1978). Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η φτώχεια μεταξύ των γυναικών δεν είναι ένα νέο φαινόμενο. Υπάρχει μεγαλύτερη κοινωνική ορατότητα λόγω των αλλαγών που σχετίζονται με την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης, καθώς και των μετασχηματισμών που λαμβάνουν χώρα στις οικογενειακές δομές (Daly, 1992). Αυτές οι αλλαγές, όπως η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, των μονογονεϊκών οικογενειών και των ηλικιωμένων γυναικών που ζουν μόνες (εν μέρει λόγω του αυξημένου προσδόκιμου ζωής και του χάσματος του προσδόκιμου ζωής σε σχέση με τους άνδρες) είναι πολύ πιθανό να προκαλέσουν μεγαλύτερη ευπάθεια σε φτώχεια. Επομένως, ένα από τα μεγαλύτερα παράδοξα των σύγχρονων κοινωνιών φαίνεται να βρίσκεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες επιδιώκουν ολοένα και περισσότερο αυτόνομα ατομικά έργα, τόσο σε νομισματικούς όσο και σε συμβολικούς όρους, ωστόσο η έκθεσή τους στη φτώχεια γίνεται σταδιακά πιο ορατή.

Η συζήτηση για τις δομικές αιτίες της φτώχειας έχει επικεντρωθεί κυρίως στα μειονεκτήματα των γυναικών μέσα στο νοικοκυριό, στην αγορά εργασίας και στους θεσμούς του κράτους πρόνοιας (Ruspini, 2000; Pressman, 2003). Οι θεωρίες του ανθρώπινου κεφαλαίου τονίζουν το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο (στην εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την επαγγελματική εμπειρία), που οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα στην παραγωγικότητα και τα ατομικά κέρδη. Η λήψη αποφάσεων εντός του νοικοκυριού, η οποία εξηγεί τον καταμερισμό της εργασίας με βάση το φύλο μεταξύ των δύο εταίρων, βασίζεται στα ορθολογικά κριτήρια σύγκρισης των αναμενόμενων μελλοντικών προοπτικών κερδών με το ατομικό κόστος που σχετίζεται με την επένδυση. Η ατομική ορθολογική συμπεριφορά της μεγιστοποίησης των κερδών οδηγεί τους άνδρες να επενδύουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο για την επαγγελματική τους ζωή, ενώ οι γυναίκες δίνουν προτεραιότητα στις επενδύσεις σε οικογενειακές/οικιακές δραστηριότητες (Becker, 1993· Ehrenberg & Smith, 2006). Αυτή η λογική εφαρμόζεται για να εξηγήσει τη μεγαλύτερη ευαλωτότητα των γυναικών στην αγορά εργασίας (Koeber & Wright, 2006), που αποδεικνύεται από την υπερεκπροσώπηση σε επισφαλείς θέσεις εργασίας και στην ανεργία, καθώς και από το διαχωρισμό των φύλων (Prieto-Rodriguez & Rodriguez-Gutiérrez, 2003), μεγαλύτερη έκθεση σε υλική στέρηση.

Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση σε πολλές κοινωνίες, αυτή η επιχειρηματολογία δεν μπορεί να εξηγήσει τον λόγο για τον οποίο, ακόμη και μετά τον έλεγχο των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων, το ποσοστό των γυναικών σε προσωρινή εργασία και των ανέργων είναι υψηλότερο από αυτό των ανδρών. Επιπλέον, παρά ορισμένες αλλαγές στις επαγγελματικές και εργασιακές δομές, ο διαχωρισμός των φύλων (τόσο οριζόντιος όσο και κάθετος) και το μισθολογικό χάσμα σε δυσμένεια των γυναικών επικρατούν ως διαρκή χαρακτηριστικά της πορτογαλικής αγοράς εργασίας. Επομένως, μια εξήγηση που βασίζεται σε ορθολογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων δεν είναι στην πραγματικότητα ευαίσθητη ως προς το φύλο, καθώς υποτιμά ότι οι ιδεολογίες φύλου (ως μέρος του συστήματος φύλου) είναι ενσωματωμένες σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ατομικές ταυτότητες, προσανατολισμούς και επιλογές.

Όσον αφορά τις πρακτικές των εταιρειών και τη δυναμική της αγοράς εργασίας, οι ιδεολογίες του φύλου επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι διευθυντές/εργοδότες βλέπουν τις γυναίκες και τους άνδρες ως εργαζόμενους. Οι διευθυντές τείνουν να υποθέτουν ότι η συμμετοχή των γυναικών στην επαγγελματική δραστηριότητα είναι δευτερεύουσα σε σχέση με τον πρωταρχικό ρόλο μέσα στην οικογένεια. Ως αποτέλεσμα, οι λιγότερο απαιτητικές, κακοπληρωμένες, μερικής απασχόλησης ή προσωρινές θέσεις εργασίας είναι κοινωνικά κατασκευασμένες ως «πιο κατάλληλες» για τις προτιμήσεις και τον τρόπο ζωής των γυναικών. Η παραπάνω κριτική στις θεωρίες του ανθρώπινου κεφαλαίου δεν αποκλείει την αναγνώριση του ρόλου που διαδραματίζει ο διαχωρισμός των φύλων μέσα στο νοικοκυριό ως παράγοντας που περιορίζει έντονα τη διαθεσιμότητα των γυναικών να αναλαμβάνουν πιο απαιτητικές θέσεις εργασίας και να επενδύουν συνεχώς σε προσόντα και στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Στην Πορτογαλία, ο ασύμμετρος καταμερισμός των οικιακών ευθυνών και των ευθυνών φροντίδας μέσα στο νοικοκυριό είναι πολύ υψηλός, σύμφωνα με την εμμονή των παραδοσιακών αναπαραστάσεων σε σχέση με τους «καταλληλότερους» ρόλους για άνδρες και γυναίκες στην κοινωνία (Perista, 2002).

Οι σχέσεις των φύλων μέσα στο νοικοκυριό είναι επίσης σχέσεις εξουσίας (Iversen, 2003), που έχει τις ρίζες του στις παραδοσιακές ιδεολογίες του φύλου. Οι οικονομικοί πόροι που κερδίζουν τα άτομα στην αγορά εργασίας συχνά δεν κατανέμονται, ελέγχονται και μοιράζονται εξίσου μεταξύ των μελών του νοικοκυριού. Οι γυναίκες τείνουν να βρίσκονται σε σαφώς μειονεκτική θέση όσον αφορά τον αποτελεσματικό έλεγχο των οικιακών πόρων (Pahl, 1983· Vogler & Pahl, 1994· Findlay & Wright, 1996). Επιπλέον, είναι επίσης πιο πρόθυμοι να θυσιάσουν πόρους για τα παιδιά τους και την οικογένεια στο σύνολό της. Οι ανισοροπίες ισχύος στο εσωτερικό του νοικοκυριού είναι ακόμη μεγαλύτερες όταν οι γυναίκες εξαρτώνται οικονομικά από τους συντρόφους τους.

Μια περαιτέρω συμβολή προέρχεται από εκείνες τις αναλυτικές προσεγγίσεις για το φύλο που δίνουν έμφαση στη γυναικεία δράση. Παρά την αναγνώριση της αναλυτικής προόδου που δημιουργείται από την εστίαση στο άτομο, αυτές οι προσεγγίσεις υπογραμμίζουν τον σχεσιακό χαρακτήρα της φτώχειας και τη σημασία της εξέτασης των σχέσεων εντός του νοικοκυριού. Τα άτυπα δικαιώματα, η εξουσία και οι διαπραγματευτικές σχέσεις δεν είναι στατικές, αλλά συνεχώς δυναμοποιούνται, αμφισβητούνται και αναδιατυπώνονται με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, παρά τη δομικά μειονεκτική θέση τους, οι γυναίκες όντως διαδραματίζουν ενεργό ρόλο και θεωρούνται υποκείμενα που γνωρίζουν και όχι ως θύματα ή αντικείμενα οίκτου.

Η εξέταση του κράτους πρόνοιας ρίχνει επίσης ένα συμπληρωματικό φως σε αυτή τη συζήτηση. Τα κράτη πρόνοιας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο είτε στη διαμόρφωση της πρόσβασης των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία και, επομένως, σε ένα ανεξάρτητο εισόδημα είτε, αντίθετα, στην ενίσχυση της εξάρτησης των γυναικών από τους άνδρες (Lewis, 1992· Orloff, 1996).

Το έλλειμμα στη δημόσια κοινωνική μέριμνα συμβάλλει σημαντικά στη διατήρηση των ανισοτήτων μεταξύ των φύλων, περιορίζοντας την απόκτηση καλύτερων ευκαιριών από τις γυναίκες ως μεμονωμένα άτομα στην επαγγελματική και δημόσια ζωή τους στο σύνολό της. Για τις μονογονεϊκές οικογένειες, με επικεφαλής κυρίως γυναίκες, είναι προφανώς ένας πολύ ισχυρός παράγοντας για την ενίσχυση της ευαλωτότητάς τους (Ruspini, 2000). Η επιμονή των παραδοσιακών ιδεολογιών φύλου περιορίζει σοβαρά την πλήρη επίτευξη της ευημερίας των γυναικών σε διάφορες διαστάσεις της ζωής. Αυτό είναι ορατό από την υπερβολική συσσώρευση καθηκόντων και ευθυνών εντός του νοικοκυριού, το υψηλό επίπεδο συμμετοχής σε αμειβόμενη εργασία σε συνδυασμό με τα εντατικά ωράρια εργασίας, την έλλειψη δημόσιων εγκαταστάσεων περίθαλψης και την πλήρωση χαμηλού επιπέδου και χαμηλά αμειβόμενων επαγγελμαμάτων. Αυτό είναι ένα πολύ κρίσιμο ζήτημα και απαιτεί μια έννοια της φτώχειας που υπερβαίνει την έννοια της υλικής ή οικονομικής στέρησης, καθώς οι γυναίκες μπορεί να βρεθούν βαθιά στερημένες σε

διάφορους τομείς της ζωής τους.

4.2.Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδιά

Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν έχει μελετηθεί εκτενώς από την οπτική γωνία των παιδιών (Micklewright, 2002), παρόλο που, σε πολλές περιπτώσεις, τα παιδιά αποκλείονται από βασικές δραστηριότητες που ορίζουν τη συμμετοχή σε μια κουλτούρα ή μια κοινωνία (Aber et al., 2001; Evans et al. al., 2000). Αυτή η έλλειψη προσοχής μπορεί να οφείλεται, εν μέρει, στην τάση της προσέγγισης του κοινωνικού αποκλεισμού να επικεντρώνεται στον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, ένα πεδίο που άπτεται του ενήλικου πληθυσμού (Levitas, 2006; Ridge, 2002). Ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζει επίσης την ευημερία των παιδιών επειδή οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι σημαντικές για τα παιδιά για την ανάπτυξη της κοινωνικής τους ταυτότητας και τη διεύρυνση του κοινωνικού τους κεφαλαίου (Ridge, 2002).

Όπως προτείνει η Leena Alanen (2014), γινόμαστε μάρτυρες μιας «θεωρητικής στροφής» στην παιδική κοινωνιολογία ήδη από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Αυτή η στροφή ήταν ξεκάθαρα ορατή σε διεθνές επίπεδο τη δεκαετία του 1990 (Ben-Arieh & Goerge, 2001 ; Ben-Arieh, 2000). Η εμφάνιση μιας παιδοκεντρικής προοπτικής στην κοινωνιολογική ανάλυση επικεντρώθηκε σε μια νέα θεώρηση της παιδικής ηλικίας ως μια ξεχωριστή και με μεγάλη επιρροή φάση του κύκλου της ζωής (Ben-Arieh, 2005). Αυτή η προοπτική, αντικαθιστώντας την ιδέα της παιδικής ηλικίας ως ενδιάμεσου σταδίου στην πορεία προς την ενηλικίωση, συνδέθηκε αλληλένδετα με την αναγνώριση των δικαιωμάτων του παιδιού και τελικά σηματοδότησε μια αλλαγή παραδείγματος στη μελέτη της παιδικής ηλικίας (Lippman et al., 2011 · Ben-Arieh, 2007 · Bradshaw et al., 2007).

Παρομοίως, αρκετές μελέτες χρησιμοποιούν ένα οικολογικό πλαίσιο για την κατανόηση της παιδικής ευημερίας σύμφωνα με το οποίο η ατομική ανάπτυξη λαμβάνει χώρα εντός ομόκεντρων κύκλων περιβαλλοντικής επιρροής (τα δίκτυα οικογένειας, κοινότητας, σχολείο, συνομήλικοι και γειτονιά). Επομένως, μια επανακαθορισμένη έννοια της παιδικής ευημερίας καθοδηγείται από δύο βασικές παραδοχές: ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην αξιοπρέπεια και τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και ότι η παιδική ηλικία είναι ένα στάδιο που αξίζει την προσοχή και τον σεβασμό μας με τους δικούς του όρους (Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του τα άρθρα 6, 24 και 27 για το παιδί).

Ωστόσο, παρά τις διεθνείς προσπάθειες, τα παιδιά εξακολουθούν να αναγνωρίζονται σήμερα ως η πιο ευάλωτη κοινωνική ομάδα. Σε ορισμένες περιπτώσεις φέρουν διπλό βάρος καθώς βιώνουν τα φαινόμενα γενικής στέρησης μαζί με τις συνέπειες του αποκλεισμού των γονιών τους. Για το λόγο αυτό, ο Frank Vandembroucke (2011) υπογραμμίζει ότι η παιδική φτώχεια είναι μια «ωρολογιακή βόμβα» που απειλεί την κοινωνική συνοχή στα κράτη μέλη της ΕΕ και ότι είναι απολύτως απαραίτητο να αποτραπεί η έκρηξή της.

4.3.Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και ηλικιωμένοι

Οικοδομώντας σε μια μακροχρόνια εστίαση στην ευρωπαϊκή έρευνα σε ζητήματα που αφορούν μειονεκτήματα στη μετέπειτα ζωή, ο κοινωνικός αποκλεισμός λαμβάνει αυξανόμενη προσοχή στη γεροντολογία. Αυτό το ενδιαφέρον αντικατοπτρίζει τον συνδυασμό των προτύπων της δημογραφικής γήρανσης, της συνεχιζόμενης οικονομικής αστάθειας και της ευαισθησίας των ηλικιωμένων ομάδων σε αυξανόμενες ανισότητες (Warburton et al. 2014 ; Bonfatti et al. 2015 ; Börsch-Supan et al. 2015). Οι ηλικιωμένοι που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό τείνουν να το κάνουν για μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους σε σχέση με άτομα που ανήκουν σε άλλες ηλικιακές ομάδες (Scharf & Keating 2012).

Ενώ αυτά τα χαρακτηριστικά δικαιολογούν την επιστημονική εστίαση στον αποκλεισμό των ηλικιωμένων, η έρευνα στο πεδίο παραμένει ανεπαρκώς ανεπτυγμένη. Οι κριτικές και αναλυτικές προοπτικές για τον κοινωνικό αποκλεισμό συχνά απουσιάζουν από τη διεθνή βιβλιογραφία και τις σχετικές απαντήσεις πολιτικής και πρακτικής (Levitas, 1998). Ο κοινωνικός αποκλεισμός παραμένει μια άκρως αμφισβητούμενη έννοια με ορισμούς που συχνά στερούνται συμφωνίας και δυνατότητας μεταφοράς (Silver, 1994 ; Morgan et al., 2007 ; Börsch-Supan et al., 2015) και επικρίνονται για ομογενοποιητικές εμπειρίες αποκλεισμού (Levitas, 1996). Κατά συνέπεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι επιρρεπής σε σημαντική ασάφεια (Bradshaw et al, 2004). Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη δεδομένης της φύσης του αποκλεισμού που σχετίζεται με το πλαίσιο και των αντικειμενικών και υποκειμενικών επιπτώσεών του σε άτομα, ομάδες και κοινωνίες (Room 1999 , Chamberlayne & Rustin, 2002).

Τα ζητήματα ασάφειας είναι ιδιαίτερα εμφανή για τον αποκλεισμό των ηλικιωμένων (Scharf & Keating , 2012). Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους. Πρώτον, ενώ οι ηλικιωμένοι αναγνωρίζονται ως ομάδα που αντιμετωπίζει αυξημένους κινδύνους αποκλεισμού, λίγα είναι γνωστά για τους τρόπους με τους οποίους η γήρανση και ο αποκλεισμός διασταυρώνονται κατά τη διάρκεια της ζωής (Scharf et al. 2005 ; Börsch-Supan et al. 2015). Αντίθετα, η έρευνα επικεντρώνεται δυσανάλογα στην ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας και στον αποκλεισμό των ατόμων σε ηλικία εργασίας, εκείνων με χαμηλά εισοδήματα και των παιδιών και των νέων (Moffatt and Glasgow 2009). Μια τέτοια εστίαση συχνά παραβλέπει τη θέση των ηλικιωμένων, με γενική έλλειψη έρευνας για τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη γήρανση. Υπάρχει επίσης ελάχιστη έρευνα για ηλικιωμένα άτομα διαφορετικών κοινωνικών τοποθεσιών (π.χ. φύλο, εθνικότητα, αναπηρία). Δεύτερον, τα ελλείμματα γνώσης μπορούν να αποδοθούν σε ασύνδετα στοιχεία σχετικά με το μειονέκτημα των ηλικιωμένων. Η έρευνα κατανέμεται στα επιμέρους πεδία της γεροντολογίας και των συναφών επιστημονικών πεδίων αντί να συγκεντρώνεται σε μια ενιαία συνεκτική συζήτηση για τον αποκλεισμό. Παρά τις πρόσφατες συνεισφορές (Scharf and Keating 2012 , Warburton & Shardlow, 2013 , Börsch-Supan et al. 2015), ελάχιστες προσπάθειες έχουν γίνει για την αναθεώρηση των υφιστάμενων στοιχείων που σχετίζονται με τον αποκλεισμό των ηλικιωμένων. Η έλλειψη σύνθεσης γνώσης όχι μόνο περιορίζει ό,τι μπορεί να ειπωθεί για τη γήρανση και τον αποκλεισμό με εμπειρικούς όρους, αλλά επίσης αναστέλλει την ανάπτυξη κριτικής κατανόησης του αποκλεισμού στη γεροντολογία. Επιπλέον, περιορίζει τη διατύπωση ουσιαστικών εννοιολογήσεων σχετικά με πιθανούς δεσμούς μεταξύ των διαδικασιών αποκλεισμού και της ευημερίας των ηλικιωμένων ενηλίκων.

Ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να προσφέρει πολύτιμη εικόνα για την πολυπλοκότητα των μειονεκτημάτων που επηρεάζουν τα ηλικιωμένα άτομα και ομάδες (Room, 1999 , Béland 2007). Η ικανότητά του να λαμβάνει υπόψη τόσο τις σχεσιακές όσο και τις διανεμητικές μορφές μειονεκτημάτων προσφέρει μια πληρότητα που συνήθως αγνοείται σε άλλες αντιλήψεις. Υπάρχει ακόμη και αντιληπτή αξία στην ασάφειά της, δεδομένου ότι αυτό ενισχύει την ευελιξία της έννοιας να αντικατοπτρίζει διαφορετικά πλαίσια, αυξάνοντας έτσι την εννοιολογική της δύναμη (Levitas 1998 · Abrams & Christian, 2007). Επομένως, εάν διερευνηθεί κατάλληλα και δοκιμαστεί στη γεροντολογία, ο κοινωνικός αποκλεισμός θα μπορούσε να είναι χρήσιμος στην αποδόμηση του πολυδιάστατου μειονεκτημάτων στη μετέπειτα ζωή. Προσφέρει τη δυνατότητα κατανόησης των χαρακτηριστικών της πορείας ζωής των μειονεκτημάτων της τρίτης ηλικίας, συμπεριλαμβανομένων των σωρευτικών ανισοτήτων και των αλλαγών που συμβαίνουν στους μηχανισμούς αποκλεισμού με την πάροδο του χρόνου. Είναι πολύ σημαντικό ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί επίσης να φωτίσει ατομικές, δομικές και κοινωνικές συνιστώσες της περιθωριοποίησης (Saunders, 2008), συμπεριλαμβανομένων τέτοιων κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων και τοποθεσιών όπως το φύλο, η κοινωνική τάξη, η εθνικότητα και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Έτσι, σε αντίθεση με τις συμμαχικές έννοιες της φτώχειας και της στέρησης, παρέχει ένα μέσο για την κατανόηση της δυναμικής και πολυεπίπεδης κατασκευής του

μειονεκτήματος της τρίτης ηλικίας (Room, 1999). Δεδομένης της αυξανόμενης επιρροής της δημογραφικής γήρανσης στις ευρωπαϊκές και διεθνείς πολιτικές ατζέντες, που συνήθως αντικατοπτρίζει έναν λόγο επιβάρυνσης, μια ειδική εστίαση στον αποκλεισμό των ηλικιωμένων μπορεί να προσφέρει μια πολύτιμη προσέγγιση για την ενημέρωση και την αξιολόγηση της κοινωνικής πολιτικής που σχετίζεται με την ηλικία. Είναι επίσης πιθανό να είναι ιδιαίτερα σημαντικό, δεδομένης της επικρατούσας οικονομικής λιτότητας στην Ευρώπη και αλλού, και τη δυνατότητα της λιτότητας να μειώσει την ένταξη των ηλικιωμένων (Walsh & Carney, 2016).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ηλικιωμένων είναι μια περίπλοκη διαδικασία που περιλαμβάνει την έλλειψη ή άρνηση πόρων, δικαιωμάτων, αγαθών και υπηρεσιών καθώς οι άνθρωποι γερνούν, και την αδυναμία συμμετοχής στις κανονικές σχέσεις και δραστηριότητες, που είναι διαθέσιμες στην πλειονότητα των ανθρώπων σε ποικίλες και πολλαπλές τομείς της κοινωνίας. Επηρεάζει τόσο την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων ατόμων όσο και την ισότητα και τη συνοχή μιας γηράσκουσας κοινωνίας στο σύνολό της. Ο αποκλεισμός των ηλικιωμένων περιλαμβάνει ανταλλαγές μεταξύ παραγόντων κινδύνου πολλαπλών επιπέδων, διαδικασιών και αποτελεσμάτων. Η πολυπλοκότητα, ο αντίκτυπος και ο επιπολασμός του, που ποικίλλει ως προς τη μορφή και τον βαθμό στην πορεία της ζωής των ηλικιωμένων, ενισχύονται από τις ευπάθειες της τρίτης ηλικίας, τα συσσωρευμένα μειονεκτήματα για ορισμένες ομάδες και τις περιορισμένες ευκαιρίες βελτίωσης του αποκλεισμού. Ο αποκλεισμός των ηλικιωμένων οδηγεί σε ανισότητες στις επιλογές και τον έλεγχο, τους πόρους και τις σχέσεις, καθώς και την εξουσία και τα δικαιώματα σε βασικούς τομείς της γειτονιάς και της κοινότητας: υπηρεσίες, ανέσεις και κινητικότητα· υλικούς και οικονομικούς πόρους· κοινωνικές σχέσεις; κοινωνικο-πολιτιστικές πτυχές της κοινωνίας· και συμμετοχή των πολιτών. Ο αποκλεισμός των ηλικιωμένων εμπλέκει κράτη, κοινωνίες, κοινότητες και άτομα (Walsh et al., 2014).

5. Μεθοδολογία

5.1. Ερευνητικός σκοπός και στόχοι

Η παρούσα διπλωματική μελέτη αποτελεί δευτερογενή έρευνα λόγω της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε και ολοκληρώθηκε μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη των εννοιών της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και της μεταξύ τους σύνδεσης αλλά και των επιπτώσεών τους στα παιδιά και τους ηλικιωμένους. Ακόμα, διερευνήθηκε αν οι δύο αυτοί παράγοντες επηρεάζουν την πρόσβαση στην υγεία. Πιο συγκεκριμένα, στόχος είναι να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο ο τρόπος με τον οποίο ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί τόσο αιτία όσο και αποτέλεσμα της φτώχειας. Επιπλέον θα επιχειρηθεί να επαληθευθεί ή όχι η πεποίθηση ότι τα παιδιά επηρεάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ενήλικες από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Επίσης θα επιχειρηθεί να επαληθευθεί ή όχι η πεποίθηση ότι οι γυναίκες επηρεάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άντρες από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τέλος θα διερευνηθεί αν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την πρόσβαση στην υγεία.

5.2. Ερευνητικός σχεδιασμός και ερευνητική προσέγγιση

Η παρούσα μελέτη από μεθοδολογικής άποψης πραγματοποιήθηκε μέσω της ανασκόπησης της βιβλιογραφίας. Προκειμένου να προκύψουν τα δεδομένα εκείνα που θα απαντούσαν στον σκοπό της έρευνας, ακολουθήθηκαν ορισμένα βήματα. Τα βήματα αυτά περιλάμβαναν τον προσδιορισμό του ερευνητικού ερωτήματος, τον προσδιορισμό σχετικών μελετών, την επιλογή της μελέτης, την εξαγωγή των συλλεχθέντων δεδομένων και τέλος, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Σε πρώτη φάση τέσσερα ερευνητικά ερωτήματα αναπτύχθηκαν που αντικατοπτρίζουν τους στόχους της ανασκόπησης. Αυτά τα ερευνητικά ερωτήματα έχουν ως εξής:

1. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αιτία ή αποτέλεσμα της φτώχειας;
2. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν περισσότερο τα παιδιά από τους ενήλικες;
3. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν περισσότερο τους ηλικιωμένους από τα ενήλικα άτομα;
4. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την υγεία;

Τα ερευνητικά αυτά ερωτήματα κλήθηκαν να απαντηθούν με τρόπο κατά τον οποίο θα είναι σε θέση να παρέχουν στους αναγνώστες μια ολοκληρωμένη κατανόηση για τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις μεταξύ τους συνδέσεις.

Το δεύτερο βήμα αφορούσε στον προσδιορισμό σχετικών μελετών καθώς και τα κριτήρια καταλληλότητας. Για την εκπόνηση της εργασίας αναζητήθηκαν μελέτες οι οποίες είχαν δημοσιευθεί σε επιστημονικά περιοδικά, καθώς και στη βιβλιογραφία που πραγματεύεται τα ερευνητικά ερωτήματα εν γένει. Ακόμη, πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονική αναζήτηση στις ακόλουθες βάσεις δεδομένων: PubMed, Google Scholar, Research gate όπως και στους Ιστότοπους του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), των Ηνωμένων Εθνών και σε κυβερνητικούς ιστότοπους όπου και αναζητήθηκαν πολιτικές και οδηγίες για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Οι μελέτες προσδιορίστηκαν με αναζήτηση βιβλιογραφίας που δημοσιεύτηκε σε οποιαδήποτε γλώσσα από τον Ιανουάριο του 1985 έως σήμερα.

Τα άρθρα αναζητήθηκαν επίσης μέσω της αναζήτησης Cited by καθώς και παραπομπές που περιλαμβάνονται στους καταλόγους αναφοράς των άρθρων που περιλαμβάνονται. Οι όροι αναζήτησης περιλάμβαναν τις λέξεις κλειδιά: φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός, γυναίκες, παιδιά, και πρόσβαση στην υγεία. Μετά την αναζήτηση, τα διπλότυπα αφαιρέθηκαν και οι μελέτες εξετάστηκαν σύμφωνα με τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού. Τα κριτήρια καταλληλότητας αναπτύχθηκαν προκειμένου να διασφαλιστεί ότι συγκεκριμένες πληροφορίες που σχετίζονται με το ερευνητικό ερώτημα περιλαμβάνονται στις μελέτες.

Οι μελέτες που συμπεριλήφθηκαν ικανοποιούσαν τα ακόλουθα κριτήρια:

- Ήταν σε όλες τις γλώσσες
- Ήταν διαθέσιμες σε πλήρες κείμενο
- Εστίαζαν ή να περιλάμβαναν την έννοια της φτώχειας και/ή του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Είχαν δημοσιευτεί μεταξύ 1985 έως σήμερα

Ορισμένες μελέτες αποκλείστηκαν καθώς πληρούσαν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Ήταν μελέτες που είχαν δημοσιευθεί πριν από το 1985.
- Μελέτες που δεν ήταν διαθέσιμες σε πλήρες κείμενο.

Πραγματοποιήθηκε μια ολοκληρωμένη αναζήτηση και διαλογή των τίτλων της μελέτης από τις προαναφερθείσες βάσεις δεδομένων. Όλες οι μελέτες με κατάλληλους τίτλους θα εξήχθησαν στη βιβλιοθήκη τελικών σημειώσεων και όλα τα διπλότυπα θα αφαιρέθηκαν.

Μετά την ολοκλήρωση αυτού του σταδίου, ακολούθησε συγκέντρωση, σύνοψη και αναφορά των αποτελεσμάτων Ένας αφηγηματικός απολογισμός των δεδομένων που εξήχθησαν από τις

συμπεριλαμβανόμενες μελέτες αναλύθηκε χρησιμοποιώντας τη θεματική ανάλυση περιεχομένου. Τα δεδομένα θα εξήχθησαν γύρω από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς επίσης και τα αναδυόμενα θέματα.

6. Αποτελέσματα - Έρευνες

6.1. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι εξίσου αίτιο και αποτέλεσμα της φτώχειας.

Πολλές από τις προσεγγίσεις που διερευνήθηκαν και αναφέρθηκαν παραπάνω στους ορισμούς της φτώχειας ενσωματώνουν μέσα τους πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο ορισμός της «συνολικής φτώχειας» που υιοθετήθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη κάνει λόγο για «κοινωνικές διακρίσεις και αποκλεισμό» και για «έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων στον αστικό, κοινωνικό και πολιτιστικό βίο». Τα στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της αντίληψης του Townsend για τη φτώχεια όπως και οι αρχικές έρευνες Breadline Britain και οι μεταγενέστερες PSE ενσωμάτωσαν πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού στην έννοια των αναγκαιοτήτων. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι η φτώχεια δίνει έμφαση στην υλική καθώς και στην κοινωνική στέρηση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός προβάλλει την ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή και στις σχέσεις του με άλλους. Και ενώ η φτώχεια έχει βαθιά επίδραση σε ορισμένες, αν και όχι σε όλες, από αυτές τις πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού, υπάρχουν και άλλοι σημαντικοί αιτιώδεις παράγοντες του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως η ηλικία, η αναπηρία, η εθνικότητα, το φύλο και η εργασιακή κατάσταση.

Με βάση μια ολοκληρωμένη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, οι Levitas et al. (2007) στην έκθεσή τους *The Multi-dimensional Analysis of Social Exclusion* ορίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως μια πολύπλοκη και πολυδιάστατη διαδικασία που περιλαμβάνει την έλλειψη ή την άρνηση πόρων, δικαιωμάτων, αγαθών και υπηρεσιών και την αδυναμία συμμετοχής στις κανονικές σχέσεις και δραστηριότητες, που είναι διαθέσιμες στην πλειονότητα των ανθρώπων σε μια κοινωνία, είτε σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό ή πολιτικό πεδίο. Σύμφωνα με τους ίδιους, είναι ένα φαινόμενο που επηρεάζει τόσο την ποιότητα ζωής των ατόμων όσο και την ισότητα και τη συνοχή του κοινωνικού συνόλου.

Στην τελευταία « έρευνα για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό » το 1999, οι δείκτες της έκτασης των κοινωνικών σχέσεων και της ικανότητας συμμετοχής στην κοινωνία που είχαν καλυφθεί στις έρευνες Breadline Britain επεκτάθηκαν για να διευρυνθεί η έρευνα. Τα επίπεδα κοινωνικής συμμετοχής βρέθηκαν να επηρεάζονται από την ηλικία, το φύλο, τον τύπο του νοικοκυριού και την κατάσταση απασχόλησης καθώς και από τη φτώχεια. Από όλες αυτές τις μεταβλητές, η φτώχεια είχε την ισχυρότερη αρνητική επίδραση στις κοινωνικές σχέσεις.

Στο « *The concept and measurement of social exclusion*» (2006), η Ruth Levitas συζητά την ανάπτυξη ορισμών και δεικτών κοινωνικού αποκλεισμού στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ανάπτυξη αυτών των δεικτών στην έρευνα PSE του 1999.

Μια ακόμα άποψη που διατυπώθηκε από τον Βενιέρη (2006), υποστηρίζει ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι ταυτόσημες έννοιες αλλά έννοιες που αθροίζονται. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει αιτιώδη σχέση με τη φτώχεια.

Μελετώντας την έκθεση του DFDI διαπιστώνεται πως ο κοινωνικός αποκλεισμός προκαλεί τη φτώχεια συγκεκριμένων ατόμων, οδηγώντας σε υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των πληττόμενων ομάδων. Τους βλάπτει υλικά – καθιστώντας τους φτωχούς όσον αφορά το εισόδημα, την υγεία ή την εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να μην έχουν πρόσβαση σε πόρους, αγορές και δημόσιες υπηρεσίες. Μπορεί επίσης να τους πληγώσει συναισθηματικά, αποκλείοντάς τους από

τη ζωή της κοινότητάς τους. Τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα συχνά στερούνται τις ευκαιρίες που έχουν οι άλλοι να αυξήσουν το εισόδημά τους και να ξεφύγουν από τη φτώχεια με τις δικές τους προσπάθειες. Έτσι, παρόλο που η οικονομία μπορεί να αναπτυχθεί και τα γενικά επίπεδα εισοδήματος μπορεί να αυξηθούν, οι αποκλεισμένοι άνθρωποι είναι πιθανό να μείνουν πίσω και να αποτελούν ένα αυξανόμενο ποσοστό όσων παραμένουν στη φτώχεια. Οι πολιτικές μείωσης της φτώχειας συχνά αποτυγχάνουν να τις προσεγγίσουν εκτός εάν έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να το κάνουν.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός μειώνει την παραγωγική ικανότητα – και το ποσοστό μείωσης της φτώχειας – μιας κοινωνίας στο σύνολό της. Παρεμποδίζει την αποτελεσματική λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς και περιορίζει την οικονομική ανάπτυξη. Μερικοί άνθρωποι με καλές ιδέες μπορεί να μην είναι σε θέση να συγκεντρώσουν το κεφάλαιο για να ξεκινήσουν μια επιχείρηση. Οι διακρίσεις στην αγορά εργασίας μπορεί να κάνουν τους γονείς να αποφασίσουν ότι δεν αξίζει τον κόπο να επενδύσουν στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Επιπλέον, ο αποκλεισμός δεν προκαλεί φτώχεια μέσω μιας απλής ταξινόμησης εκείνων που είναι «μέσα» ή «έξω», εκείνων που μπορούν ή δεν μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνία. Συχνά συμμετέχουν κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αλλά με άνισους όρους. Οι αγορές εργασίας το καταδεικνύουν με μεγαλύτερη σαφήνεια εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των αποκλεισμένων ομάδων και ταυτόχρονα ενισχύοντας τη μειονεκτική θέση τους.

6.2. Τα παιδιά κινδυνεύουν είναι πιο ευάλωτα στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με τους ενήλικες.

Όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος, η έρευνα σχετικά με τις συνέπειες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στα παιδιά είναι περιορισμένη. Ωστόσο, προκειμένου να δοθεί απάντηση στο συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα αντλήθηκαν στοιχεία από την Unicef αλλά και από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί για λογαριασμό της Eurostat.

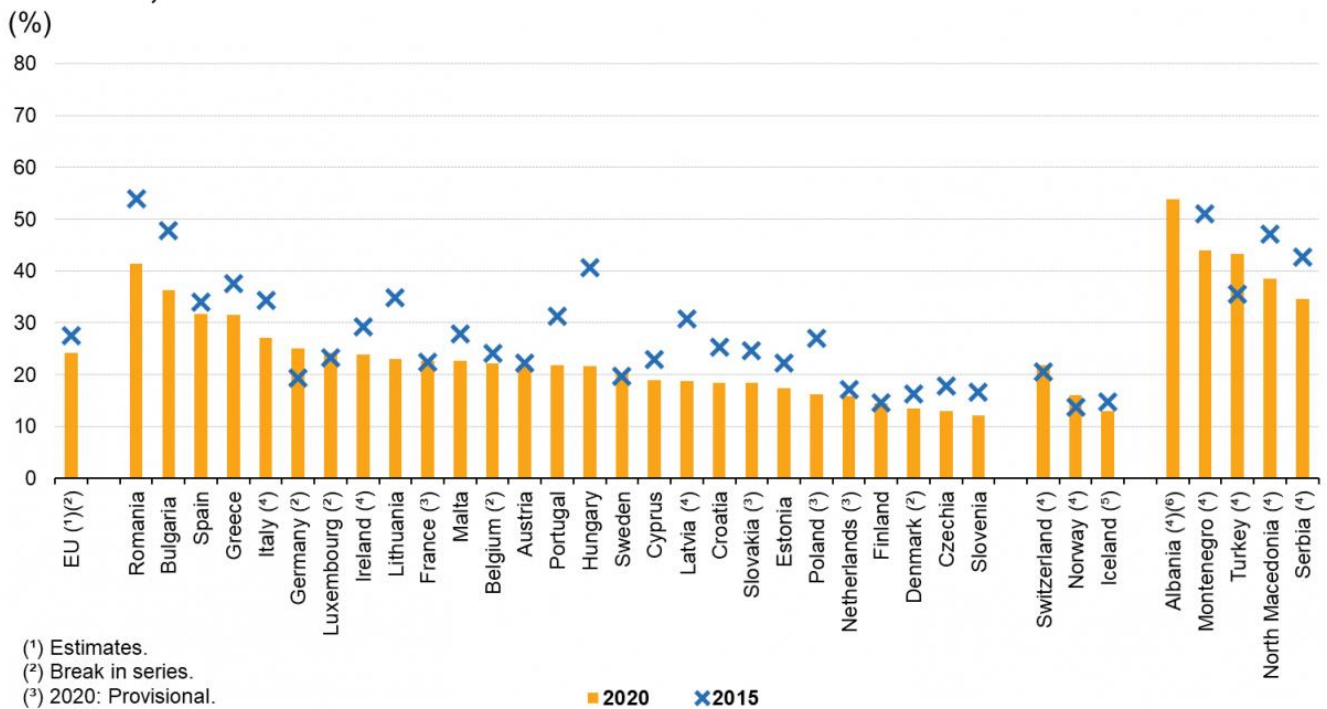
Σύμφωνα με τα στοιχεία της Unicef τα παιδιά είναι πιο πιθανό να ζουν στη φτώχεια από τους ενήλικες. Είναι επίσης πιο ευάλωτα στις επιπτώσεις του. Τα παιδιά που μεγαλώνουν φτωχά συχνά δεν έχουν την τροφή, την υγιεινή, τη στέγη, την υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση που χρειάζονται για να επιβιώσουν και να ευδοκιμήσουν. Σε όλο τον κόσμο, περίπου 1 δισεκατομμύριο παιδιά είναι πολυδιάστατα φτωχά, που σημαίνει ότι δεν έχουν τόσο βασικές ανάγκες όπως η διατροφή ή το καθαρό νερό. Περίπου 100 εκατομμύρια επιπλέον παιδιά έχουν βυθιστεί σε πολυδιάστατη φτώχεια λόγω του COVID-19. Οι συνέπειες είναι σοβαρές. Σε όλο τον κόσμο, τα φτωχότερα παιδιά έχουν διπλάσιες πιθανότητες να πεθάνουν στην παιδική ηλικία από τους πλουσιότερους συνομηλίκους τους. Για όσους μεγαλώνουν σε ανθρωπιστικές κρίσεις, οι κίνδυνοι της στέρησης και του αποκλεισμού αυξάνονται. Ακόμη και στις πιο πλούσιες χώρες του κόσμου, ένα στα επτά παιδιά εξακολουθεί να ζει στη φτώχεια. Σήμερα, ένα στα τέσσερα παιδιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση κινδυνεύει να πέσει στη φτώχεια (Unicef, 2012).

Στην πιο πρόσφατη έρευνα που δημοσιεύτηκε από την Eurostat παρουσιάζονται στατιστικά δεδομένα για την κατάσταση των παιδιών (ηλικίας κάτω των 18 ετών) στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας συγκρίθηκαν παιδιά με ενήλικες σε ηλικία εργασίας (ηλικίας 18-64 ετών) και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (ηλικίας 65 ετών και άνω). Εξετάστηκαν ο αντίκτυπος του τύπου του νοικοκυριού, της κατάστασης απασχόλησης, του μορφωτικού επιπέδου των γονέων, του μεταναστευτικού υπόβαθρου των γονέων και σοβαρές υλικές και κοινωνικές στέρησης. Τα στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν είναι διαθέσιμα από την ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Eurostat. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, βρέθηκε ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν

σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού είναι λιγότερο πιθανό να τα πάνε καλά στο σχολείο, να έχουν καλή υγεία και να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους αργότερα στη ζωή τους, όταν διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να μείνουν άνεργα, φτωχά και κοινωνικά αποκλεισμένα. Όπως αποκαλύπτουν τα στοιχεία της Eurostat (2016), το 2015 τα παιδιά στην ΕΕ-28 ήταν η ηλικιακή ομάδα με τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (26,9% των παιδιών έναντι 24,7% των ενηλίκων και 17,4% των ηλικιωμένων). Με σχεδόν το 27% του παιδικού πληθυσμού στην Ευρώπη να μεγαλώνει σε συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερα από 1 στα 5 παιδιά (21,1%) να βιώνουν σοβαρή υλική στέρηση. Επομένως, το να ζει ένα παιδί σε αυτές τις συνθήκες δεν είναι απλώς μια πιθανότητα, αλλά μια ανησυχητική πραγματικότητα. Η σοβαρή υλική στέρηση έχει επανειλημμένα επισημανθεί ως αυξανόμενος παράγοντας κινδύνου στις εύπορες κοινωνίες.

Από το 2015 έως το 2020, ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά μειώθηκε στην ΕΕ από 27,5 % σε 24,2 % (Διάγραμμα 1). Ωστόσο, σε τέσσερα κράτη μέλη της ΕΕ ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά ήταν υψηλότερος το 2020 από ό,τι το 2015, συγκεκριμένα στη Γερμανία, το Λουξεμβούργο, τη Σουηδία και τη Γαλλία. Μεταξύ των κρατών μελών όπου ο κίνδυνος ήταν χαμηλότερος το 2020 από ό,τι ήταν το 2015, οι μεγαλύτερες μειώσεις στον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού παρατηρήθηκαν στην Ουγγαρία (μείωση 18,9 μονάδες), τη Ρουμανία (μείωση 12,5 μονάδες), τη Λετονία (πτώση 12,0 μονάδες). πόντους: στοιχεία 2019), Λιθουανία (πτώση 11,7 μονάδες) και Βουλγαρία (πτώση 11,6 μονάδες).

Share of children aged less than 18 years at risk of poverty or social exclusion, 2015 and 2020

(1) Estimates.
 (2) Break in series.
 (3) 2020: Provisional.
 (4) 2019.
 (5) 2018.
 (6) 2015: not available.

Source: Eurostat (online data code: ilc_peps01n)

Διάγραμμα 1. Ποσοστά παιδιών ηλικίας κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ποικίλλει μεταξύ των ηλικιακών ομάδων. Το 2020, το 24,2 % των παιδιών (ηλικίας κάτω των 18 ετών) στην ΕΕ διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας ή

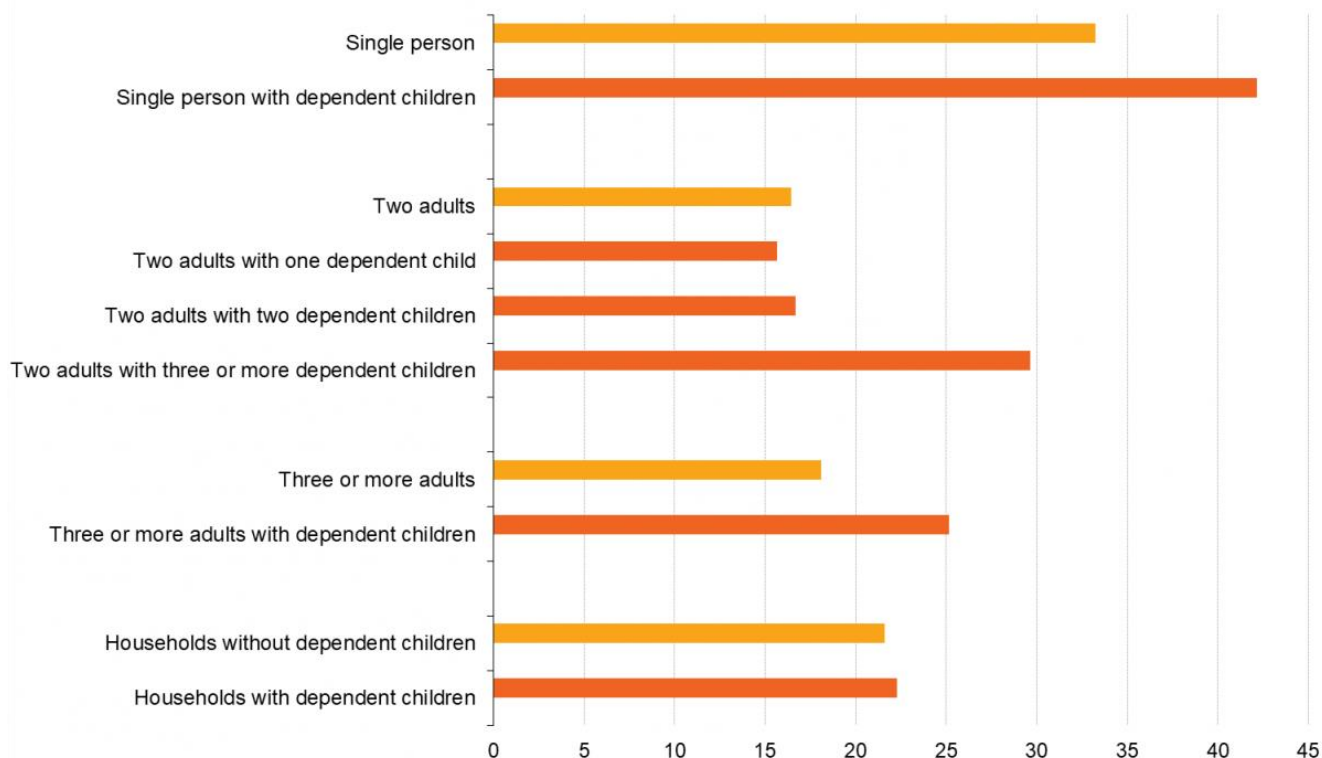
κοινωνικού αποκλεισμού σε σύγκριση με το 21,7 % των ενηλίκων σε ηλικία εργασίας (ηλικίας 18-64 ετών) και το 20,4 % των ηλικιωμένων (ηλικίας 65 ετών και πάνω). Τα παιδιά ήταν η ηλικιακή ομάδα με τα υψηλότερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού σε 13 από τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ (συμπεριλαμβανομένων των στοιχείων του 2019 για την Ιρλανδία, την Ιταλία και τη Λετονία). Το 2020, στη Λετονία (στοιχεία 2019), τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Εσθονία, τη Λιθουανία, την Κροατία, τη Μάλτα, την Κύπρο, τη Σλοβενία, την Πολωνία και την Τσεχία, οι ηλικιωμένοι κινδύνευαν περισσότερο, ενώ στη Δανία, τις Κάτω Χώρες και τη Φινλανδία, οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας ήταν η ηλικιακή ομάδα που είχε τον υψηλότερο κίνδυνο. Παρά το γεγονός ότι είτε οι ηλικιωμένοι είτε οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας είχαν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στις χώρες αυτών των δύο ομάδων, τα παιδιά είχαν τον δεύτερο υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στις περισσότερες από αυτές. Στην πραγματικότητα, εξετάζοντας και τα 27 κράτη μέλη, τα παιδιά είχαν μόνο τον χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μεταξύ αυτών των τριών ηλικιακών ομάδων στη Λετονία (στοιχεία 2019), την Εσθονία, την Πολωνία και τη Σλοβενία.

Στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ, ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά ήταν υψηλότερος από αυτόν για ολόκληρο τον πληθυσμό. Το 2020, οι μεγαλύτερες διαφορές — όπου το ποσοστό για τα παιδιά ξεπέρασε αυτό για το σύνολο του πληθυσμού κατά 4,0 ποσοστιαίες μονάδες ή περισσότερο — παρατηρήθηκαν στην Ελλάδα, το Λουξεμβούργο, τη Σλοβακία, την Ισπανία, την Αυστρία και τη Ρουμανία. Αντίθετα, σε οκτώ κράτη μέλη ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά ήταν χαμηλότερος από αυτόν για το σύνολο του πληθυσμού, με τη διαφορά πιο έντονη στη Λετονία (στοιχεία 2019), όπου το ποσοστό για τα παιδιά ήταν 7,9 μονάδες χαμηλότερο, και στην Εσθονία, όπου το ποσοστό για τα παιδιά ήταν 5,4 μονάδες χαμηλότερο.

Οι κύριοι παράγοντες που επηρεάζουν την παιδική φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό, αφού ληφθεί υπόψη η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της παιδικής φτώχειας, είναι η σύνθεση του νοικοκυριού στο οποίο ζουν τα παιδιά και η κατάσταση στην αγορά εργασίας των γονέων τους, η οποία με τη σειρά της συνδέεται με σε κάποιο βαθμό στο μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Η δομή επίσης του νοικοκυριού έχει σημαντική επίδραση στον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Τα άτομα που ζουν σε διαφορετικούς τύπους νοικοκυριών έχουν διαφορετικά προφίλ κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (Διάγραμμα 2). Κατά τον καθορισμό των τύπων νοικοκυριών, χρησιμοποιείται η έννοια των εξαρτώμενων παιδιών (άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών ή ηλικίας 18-24 ετών εάν είναι οικονομικά ανενεργά και ζουν με τουλάχιστον έναν γονέα) αντί της έννοιας των παιδιών (ηλικίας κάτω των 18 ετών).

Share of the population at risk of poverty or social exclusion, analysed by household type, EU, 2020

(%)

Note: estimates.

Source: Eurostat (online data code: ilc_peps03n)

eurostat

Διάγραμμα 2. Ποσοστά του πληθυσμού που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού.

Στην περίπτωση των ατόμων που ζουν σε μονοπρόσωπα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά στην ΕΕ, το 42,1 % αντιμετώπιζε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού το 2020, σε σύγκριση με το 15,7 % των ατόμων που ζούσαν σε νοικοκυριά με δύο ενήλικες και ένα εξαρτώμενο παιδί. Γενικότερα, ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για ένα άγαμο άτομο με εξαρτώμενα παιδιά ήταν 19,9 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερος από τον μέσο όρο για όλους τους τύπους νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά (42,1 % έναντι 22,3 %). Ορισμένοι άλλοι τύποι νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά κατέγραψαν επίσης σχετικά υψηλά ποσοστά κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, για παράδειγμα, 29,6 % για άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με δύο ενήλικες και τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά και 25,2 % για άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με τρία ή περισσότερους ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ για τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά ήταν σε γενικές γραμμές ο ίδιος το 2020 με τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, με 22,3 % και 21,6 % αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, τα άτομα που ζούσαν σε νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά είχαν συγκρίσιμο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Το ποσοστό για μονοπρόσωπα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά ήταν με 33,2 % το 2ο υψηλότερο από όλους τους τύπους νοικοκυριών που αναλύθηκαν.

Η εργασία είναι η πιο σημαντική πηγή εισοδήματος για τα περισσότερα νοικοκυριά και επομένως έχει αντίκτυπο στον κίνδυνο της φτώχειας. Η ένταση εργασίας αντικατοπτρίζει πόσο εργάστηκαν

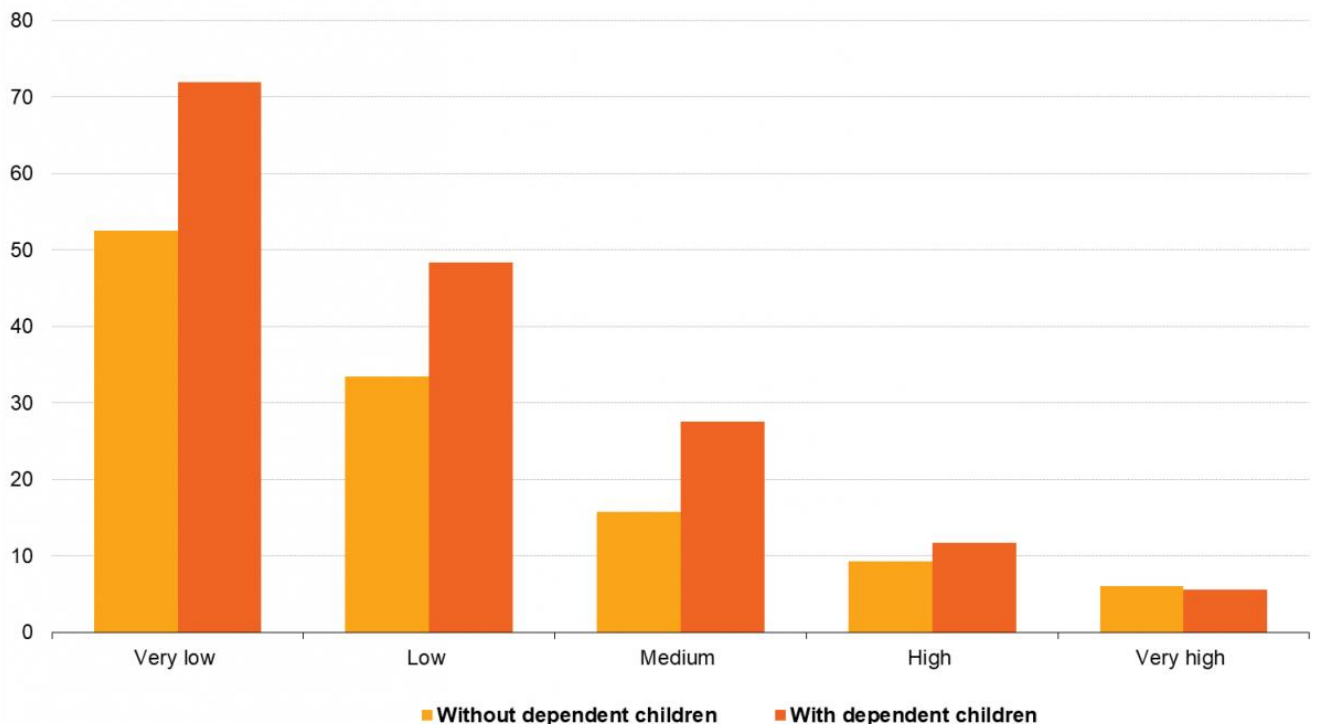
οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας σε ένα νοικοκυριό σε σχέση με το συνολικό δυναμικό εργασίας τους σε ένα χρόνο. Η διαβίωση σε ένα νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας είναι ένα από τα τρία κριτήρια για κάποιον που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Η πολύ χαμηλή ένταση εργασίας περιλαμβάνει τα νοικοκυριά στα οποία όλοι οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας είναι άνεργοι, καθώς και εκείνα στα οποία γίνεται κάποια —αλλά πολύ μικρή ποσότητα— εργασία. Συγκεκριμένα, τα άτομα που ζουν σε ένα νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας ορίζονται ως άτομα που ζουν σε ένα νοικοκυριό όπου, κατά μέσο όρο, οι ενήλικες σε ηλικία εργασίας εργάζονταν λιγότερο ή ίσο με το 20 % του δυνητικού χρόνου εργασίας τους σε ένα χρόνο.

Το Διάγραμμα 3 παρέχει μια ανάλυση του υποπληθυσμού των ατόμων ηλικίας κάτω των 60 ετών, εξετάζοντας το ποσοστό που κινδυνεύει από τη φτώχεια ανάλογα με την ένταση εργασίας των νοικοκυριών τους και το εάν υπάρχουν ή όχι εξαρτώμενα παιδιά στο νοικοκυριό.

Στην ΕΕ, το 71,9 % των ατόμων που ζούσαν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας με εξαρτώμενα παιδιά διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας, σε σύγκριση με το 52,5 % των ατόμων που ζούσαν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας αλλά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά. Το μερίδιο των νοικοκυριών με υψηλότερη ένταση εργασίας (από χαμηλή έως πολύ υψηλή) ήταν 14,0 % για τα άτομα που ζούσαν σε νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά και 9,6 % για εκείνα που ζούσαν σε νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά.

Share of the population aged less than 60 years at risk of poverty, analysed by work intensity of the household, EU, 2020

(%)

Note: estimates.

Source: Eurostat (online data code: ilc_li06)

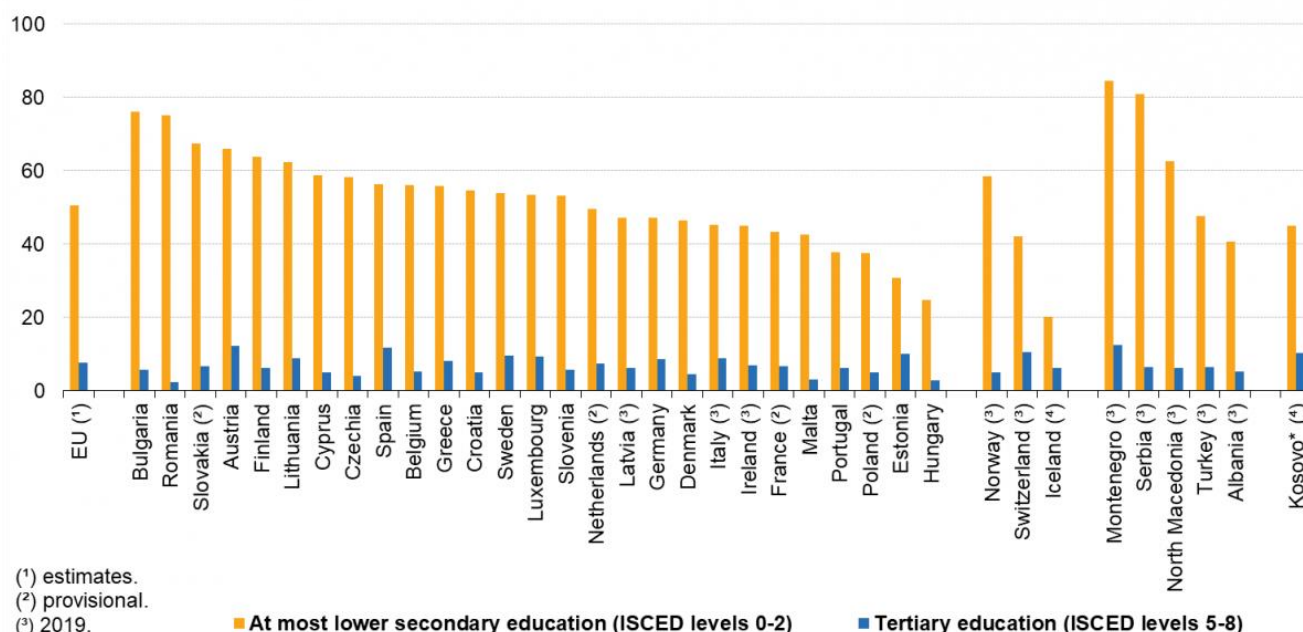
eurostat

Διάγραμμα 3. Ποσοστά πληθυσμού κάτω των 60 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας, ανάλογα με την ένταση εργασίας του νοικοκυριού.

Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 3, τα άτομα που ζούσαν σε νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας από εκείνα που ζούσαν σε νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά σε όλα τα επίπεδα έντασης εργασίας στην ΕΕ το 2020, εκτός από την πολύ υψηλή ένταση εργασίας. Επιπλέον, το χάσμα στον κίνδυνο φτώχειας μεταξύ των νοικοκυριών με και χωρίς εξαρτώμενα παιδιά αυξήθηκε καθώς μειώθηκε η ένταση εργασίας. Αυτή η διαφορά στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας κυμαινόταν από -0,5 ποσοστιαίες μονάδες για νοικοκυριά πολύ υψηλής έντασης εργασίας έως 19,4 μονάδες για νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας.

Η εκπαίδευση επηρεάζει τον τύπο εργασίας που μπορεί να έχει πρόσβαση ένα άτομο και ο κίνδυνος φτώχειας αυξάνεται καθώς μειώνεται το επίπεδο εκπαίδευσης. Στην ΕΕ, λίγο περισσότερα από τα μισά (50,5 %) των παιδιών που ζούσαν σε νοικοκυριά στα οποία το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης που πέτυχαν οι γονείς που ζούσαν στο ίδιο νοικοκυριό ήταν κατώτερο επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδα ISCED 0-2) διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας το 2020, σε σύγκριση με το 7,7 % για τα παιδιά που ζουν σε νοικοκυριά στα οποία το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης που πέτυχαν οι γονείς τους ήταν τριτοβάθμιο επίπεδο εκπαίδευσης (επίπεδα ISCED 5-8) (Διάγραμμα 4). Ο κίνδυνος του χάσματος της φτώχειας με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων — μεταξύ του υψηλότερου και του χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου — ήταν επομένως 42,8 ποσοστιαίες μονάδες.

Share of children aged less than 18 years at risk of poverty, analysed by the highest level of education attained by their parents, EU, 2020 (%)

(1) estimates.
(2) provisional.
(3) 2019.
(4) 2018.

* This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo Declaration of Independence.

Source: Eurostat (online data code: ilc_li60)

Διάγραμμα 4. Ποσοστά παιδιών κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.

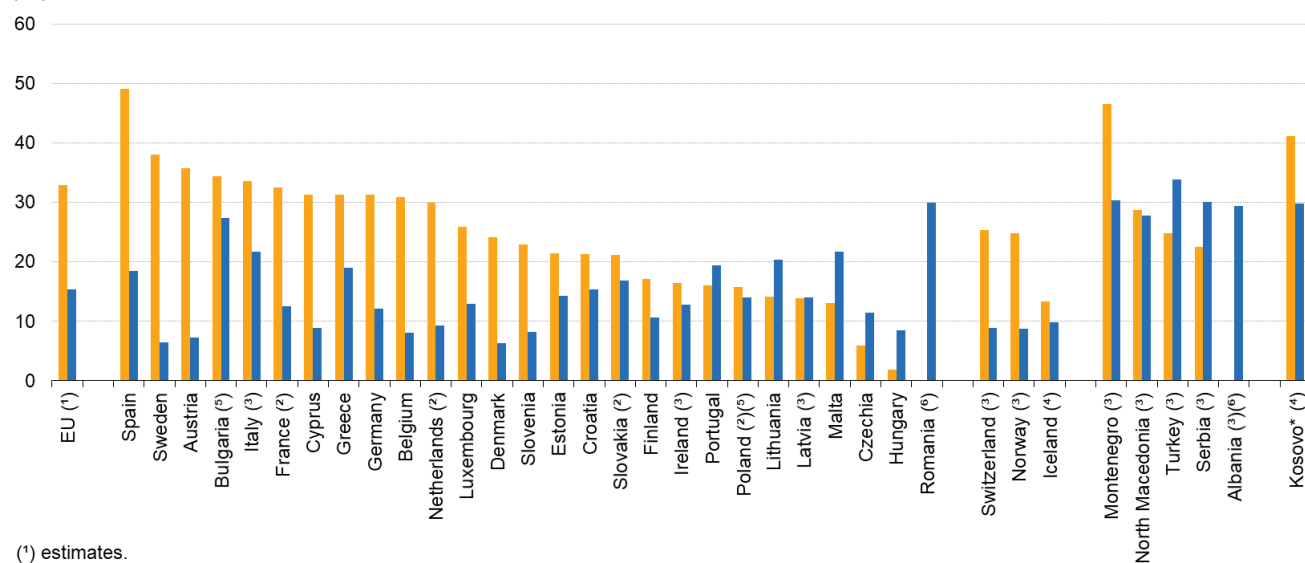
Η διαφορά μεταξύ του κινδύνου φτώχειας για τα παιδιά με γονείς με χαμηλό και υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης κυμαινόταν μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ από 20,9 ποσοστιαίες μονάδες στην Εσθονία και 21,8 μονάδες στην Ουγγαρία έως 70,3 μονάδες στη Βουλγαρία και 72,8 μονάδες στη Ρουμανία.

Το 2020, τα παιδιά με τουλάχιστον έναν γεννημένο στην αλλοδαπή γονέα διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τα παιδιά με γονείς που γεννήθηκαν στη χώρα (Διάγραμμα 5). Η διαφορά ήταν 17,6 ποσοστιαίες μονάδες, που προέκυψε από ένα ποσοστό 32,9 % για τα παιδιά με τουλάχιστον έναν γονέα που έχει γεννηθεί στο εξωτερικό σε σύγκριση με 15,3 % για τα παιδιά των οποίων οι γονείς είχαν γεννηθεί και οι δύο στη χώρα αναφοράς.

Οι μεγαλύτερες διαφορές το 2020 μεταξύ των παιδιών με γονείς που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό και εκείνων με τουλάχιστον έναν γονέα που γεννήθηκε στο εξωτερικό καταγράφηκαν στη Σουηδία (31,6 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερη για τα παιδιά με τουλάχιστον έναν γονέα που γεννήθηκε στο εξωτερικό) και στην Ισπανία (30,5 μονάδες υψηλότερη). Για 12 κράτη μέλη της ΕΕ, η διαφορά ήταν μεγαλύτερη από 12,0 μονάδες. Σε εννέα από τα υπόλοιπα κράτη μέλη, το ποσοστό για παιδιά με τουλάχιστον έναν γονέα που γεννήθηκε στο εξωτερικό ήταν λιγότερο από 5,0 μονάδες υψηλότερο από ό,τι για τα παιδιά με γονείς που γεννήθηκαν στη χώρα. Σε έξι κράτη μέλη για τα οποία υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα — Λετονία (στοιχεία 2019), Πορτογαλία, Τσεχία, Λιθουανία, Ουγγαρία και Μάλτα — το ποσοστό κινδύνου φτώχειας ήταν ακόμη υψηλότερο για τα παιδιά με γηγενείς γονείς, αν και η διαφορά τα ποσοστά ήταν σε όλες τις περιπτώσεις κάτω από 10,0 ποσοστιαίες μονάδες (0,2-8,7 μονάδες).

Share of children aged less than 18 years at risk of poverty, analysed by country of birth of their parents, 2020

(%)

(¹) estimates.

(²) provisional

(³) 2019.

(⁴) 2018.

(⁵) "Foreign country" - low reliability.

(⁶) "Foreign country" - low reliability, not available.

* This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ

Opinion on the Kosovo Declaration of Independence.

Source: Eurostat (online data code: ilc_li34)

eurostat

Διάγραμμα 5. Ποσοστά παιδιών ηλικίας κάτω των 18 ετών που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας, σε σχέση με τη χώρα γέννησης των γονέων.

Στην Ισπανία, σχεδόν τα μισά (49,0 %) των παιδιών με τουλάχιστον έναν γεννημένο γονέα στο εξωτερικό διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας το 2020, που ήταν το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Τα επόμενα υψηλότερα ποσοστά ήταν 38,1 % στη Σουηδία και 35,7 % στην Αυστρία. Τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρήθηκαν στην Τσεχία (6,0 %) και στην Ουγγαρία (1,8 %).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω δεδομένα διαπιστώνεται πως η δομή του νοικοκυριού έχει σημαντική επίδραση στον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Πιο συγκεκριμένα, νοικοκυριά που αποτελούνταν από ένα μόνο άτομο με εξαρτώμενα παιδιά (42,1 %), άγαμα άτομα (33,2 %) και δύο ενήλικες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά (29,6 %) είχαν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον φαίνεται ο κίνδυνος φτώχειας να είναι υψηλότερος σε νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας με εξαρτώμενα παιδιά καθώς το 71,9 % του πληθυσμού ηλικίας κάτω των 60 ετών που ζούσε σε νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας με εξαρτώμενα παιδιά διέτρεχε κίνδυνο φτώχειας. Ακόμα, από την παραπάνω έρευνα προέκυψε ότι περίπου τα μισά από τα παιδιά στην ΕΕ των οποίων οι γονείς δεν ολοκλήρωσαν ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας σε σύγκριση με το 7,7 % των παιδιών των οποίων το μορφωτικό επίπεδο των γονέων ήταν υψηλό. Τέλος, τα παιδιά στην ΕΕ με μεταναστευτικό υπόβαθρο είχαν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από τα παιδιά των οποίων οι γονείς ήταν και οι δύο γεννημένοι στη χώρα (32,9 % έναντι 15,3 %). Ως εκ τούτου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα παιδιά βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να έρθουν αντιμέτωπα με φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό σε σύγκριση με τους ενήλικες.

6.3. Οι γυναίκες βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο για φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με τους άντρες.

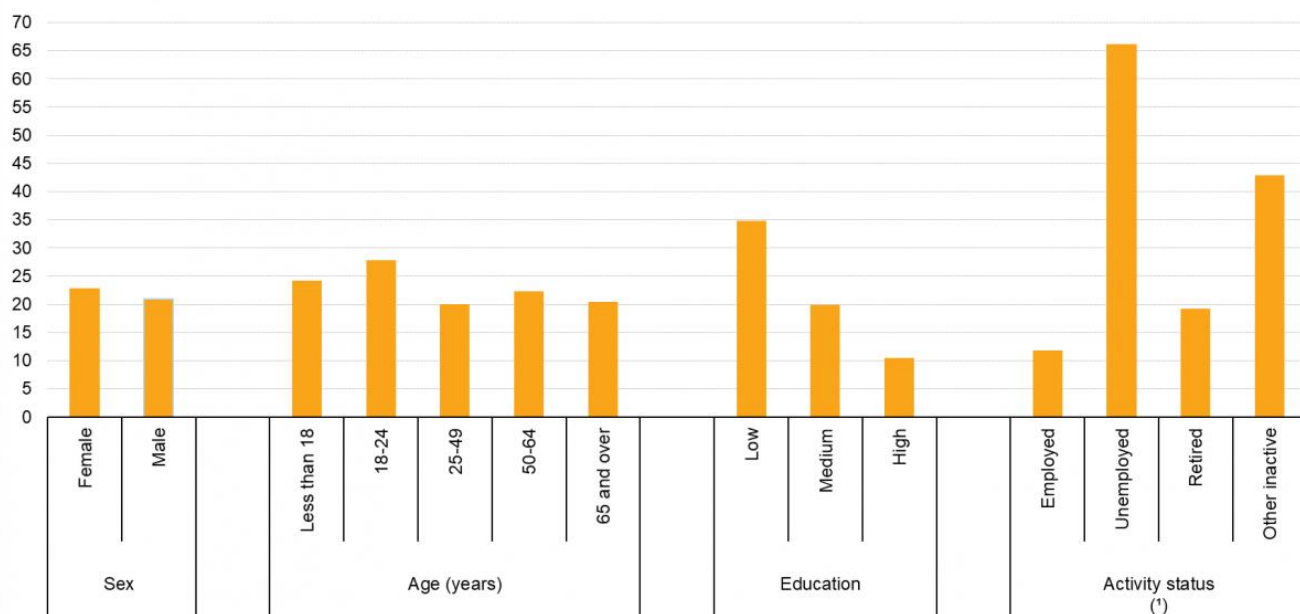
Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας, αδιαμφισβήτητα οι γυναίκες φαίνεται να είναι πιο ευάλωτες ως προς το να βιώσουν συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Προκειμένου να επιβεβαιωθεί η τρίτη ερευνητική υπόθεση θα ληφθούν υπόψη τα πιο πρόσφατα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης στην Ευρώπη. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτό το άρθρο επιβεβαιώνουν ότι ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ήταν μεγαλύτερος σε όλη την ΕΕ μεταξύ των γυναικών.

Το 2020, εκτιμάται ότι υπήρχαν 96,5 εκατομμύρια άνθρωποι στην ΕΕ που κινδύνευαν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό, που ισοδυναμούσε με το 21,9 % του συνολικού πληθυσμού. Ο αριθμός των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, ο οποίος μπορεί να συντομευτεί ως "AROE", αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας, όπως υποδεικνύεται από το διαθέσιμο εισόδημά τους, και/ή (αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση, όπως μετράτε από την ικανότητά τους να αντέξουν οικονομικά ένα σύνολο προκαθορισμένων υλικών στοιχείων ή κοινωνικών δραστηριοτήτων, και/ή ζουν σε νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας.

Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 6 οι γυναίκες, οι νέοι ενήλικες, τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και οι άνεργοι είχαν, κατά μέσο όρο, περισσότερες πιθανότητες να κινδυνεύσουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό το 2020 σε σχέση με άλλες ομάδες του πληθυσμού της ΕΕ.

Share of people at risk of poverty or social exclusion, analysed by socio-economic characteristic, EU, 2020

(%)

Note: estimates.

(¹) Population aged 16 years and over.

(²) Population aged 18 years and over.

Source: Eurostat (online data codes: ilc_peps01n, ilc_peps02n, ilc_peps04)

eurostat

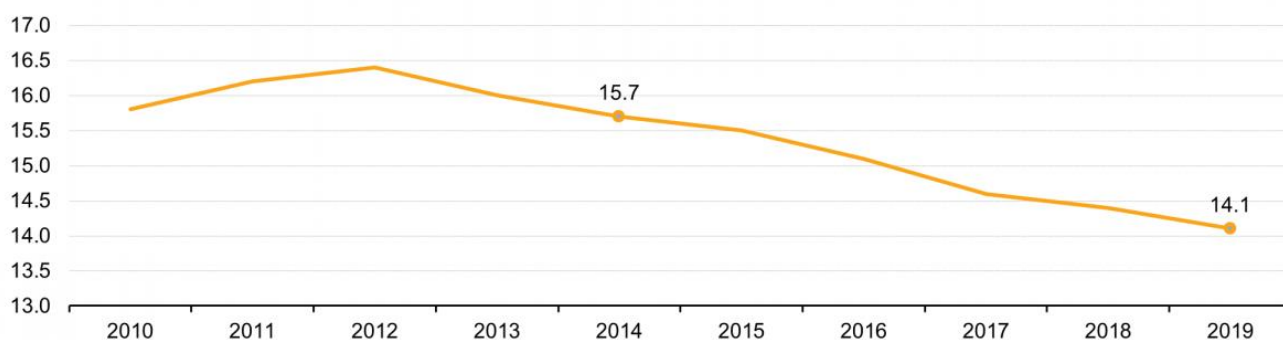
Διάγραμμα 6. Ποσοστό ανθρώπων που ζουν υπό τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με τα κοινωνικοδημογραφικά του χαρακτηριστικά.

Όταν αναλύθηκε ανά φύλο, ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ ήταν υψηλότερος για τις γυναίκες το 2020 από ό,τι για τους άνδρες (22,9 % έναντι 20,9 %).

Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και τα στοιχεία που παρείχε η Eurostat, αποκαλύπτουν πώς υπάρχουν περισσότερες γυναίκες με εισόδημα κάτω του 60% του μέσου εισοδήματος, οδηγώντας σε χάσμα μεταξύ των φύλων στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, τόσο στην εργασία όσο και στην τρίτη ηλικία. Σύμφωνα με την έκθεση του 2019 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην ΕΕ, το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων εξακολουθεί να διατηρείται μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την αυξημένη παρουσία θεμάτων που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων στη δημόσια συζήτηση, βρισκόμαστε ακόμα πολύ πίσω από την επίτευξη της ισότητας των φύλων όσον αφορά τους μισθούς. Η ίδια έκθεση υπογραμμίζει πώς το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων έχει μειωθεί κατά μόλις 0,6 τοις εκατό από το 2014 έως το 2017, από 16,6 τοις εκατό σε 16 τοις εκατό (Διάγραμμα 7).

Gender pay gap in unadjusted form, EU, 2010-2019

(% of average gross hourly earnings of men)

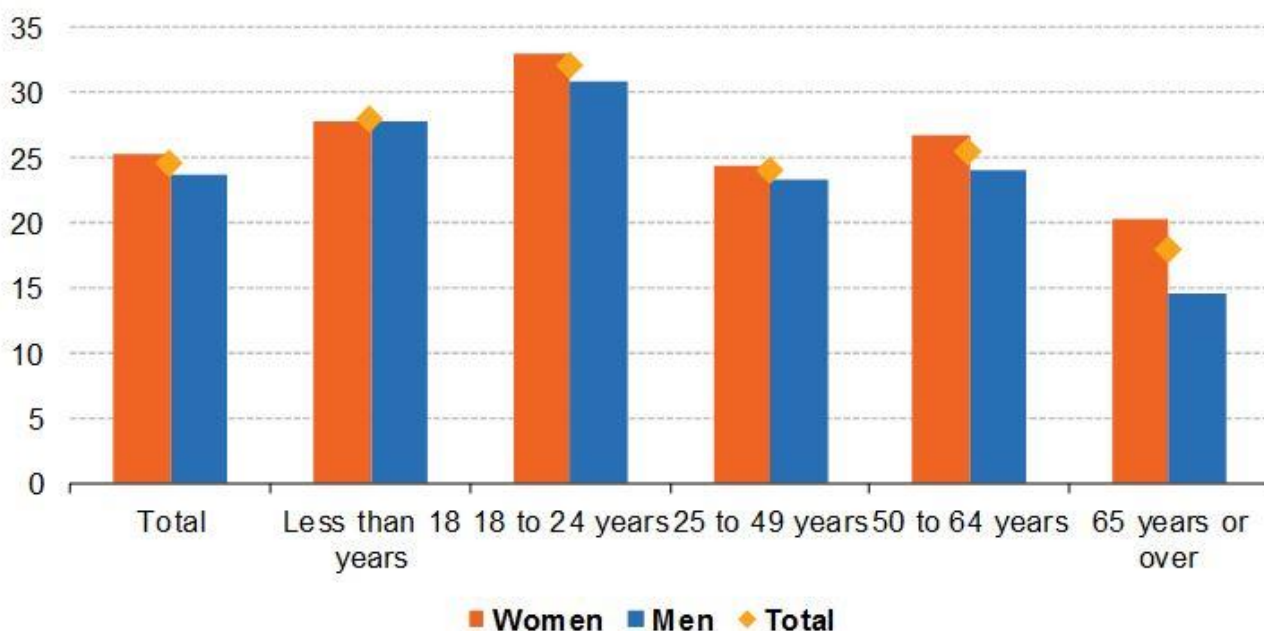
Source: Eurostat (online data code: sdg_05_20)

eurostat

Διάγραμμα 7. Μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων μεταξύ 2010 – 2019.

Οι χαμηλότεροι μισθοί επηρεάζουν τα προς το ζην των γυναικών με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως το να τις θέσουν σε μεγαλύτερο κίνδυνο να ζουν στη φτώχεια και να κερδίζουν χαμηλότερες συντάξεις όταν συνταξιοδοτούνται από την εργασία. Οι κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζουν τη «φτώχεια», όταν το εισόδημα κάποιου είναι κάτω από το 60 τοις εκατό του μέσου όρου της χώρας στην οποία ζει.

Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα (8), τα στοιχεία της Eurostat αποκαλύπτουν πώς οι γυναίκες σε ηλικία εργασίας (16 και άνω) είναι πιο πιθανό να βιώσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και να ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας από τους άνδρες, με το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων από αυτή την άποψη να μειώνεται μόλις από 2,7% το 2010, σε περίπου 2,4 τοις εκατό το 2019, το έτος με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία.

Διάγραμμα 8. Άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα.

Το συνταξιοδοτικό χάσμα μεταξύ των φύλων είναι μια περαιτέρω αιτία για μεγαλύτερο αριθμό

γυναϊκών άνω των 65 ετών που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Όπως συμβαίνει και με τους άλλους δείκτες, έτσι και αυτός έχει μειωθεί με την πάροδο των χρόνων, αν και με πολύ αργό ρυθμό.

Σύμφωνα με την έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη του 2020 , η οποία παρακολουθεί την πρόοδο που σημειώθηκε προς την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν στην Ατζέντα 2030 και στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (SDG), οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν ακόμη πολλά να κάνουν για την επίτευξη του Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης για την ισότητα των φύλων και συγκεκριμένα, το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων. Οι πέντε ευρωπαϊκές χώρες που έχουν ήδη επιτύχει τον ΣΒΑ για το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων είναι η Ιταλία, το Βέλγιο, η Νορβηγία, η Σουηδία και η Σλοβενία. Οι χώρες όπου «παραμένουν σημαντικές προκλήσεις» είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, οι Κάτω Χώρες, η Πορτογαλία, η Γερμανία, η Τσεχική Δημοκρατία, η Φινλανδία, η Ελβετία, η Αυστρία, η Σλοβακική Δημοκρατία, η Εσθονία και η Λετονία. Οι υπόλοιπες, η Πολωνία, η Λιθουανία, η Ουγγαρία, η Γαλλία, η Ισπανία και η Ιρλανδία, είναι εκεί όπου «παραμένουν οι προκλήσεις», αλλά έχει ήδη σημειωθεί πρόοδος.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω αποτελέσματα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες φαίνεται να είναι πιο ευάλωτες από τους άντρες απέναντι στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι δείκτες που παρουσιάζονται παραπάνω φανερώνουν το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων, γεγονός που στερεί από τις γυναίκες την ισότιμη πρόσβασή τους σε πόρους και ευκαιρίες, με αποτέλεσμα να τις καθιστά πιο ευάλωτες στο να βρεθούν σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

6.4. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την υγεία.

Υγεία και φτώχεια είναι άρρηκτα αλληλένδετες. Περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν με λιγότερο από 1 \$ την ημέρα και 2 δισεκατομμύρια με λιγότερα από 2 \$ την ημέρα, γεγονός που σημαίνει πως έχουν λίγα περιθώρια εξοικονόμησης έναντι μελλοντικών δαπανών για παροχή υπηρεσιών υγείας (Murray, 2006). Η ακραία φτώχεια αλληλεπιδρά με την υγεία με πολλούς τρόπους και υπονομεύει μια ολόκληρη σειρά ανθρώπινων ικανοτήτων, δυνατοτήτων και ευκαιριών (Müller & Krawinkel, 2005). Στοιχεία από όλα τα μέρη του κόσμου υποστηρίζουν τη σχέση μεταξύ της φτώχειας, της πείνας και της κακής υγείας των παιδιών. Η κακή υγεία του παιδιού και η πείνα οδηγούν σε χαμηλές σχολικές επιδόσεις και επομένως σε μια μεταγενέστερη αδυναμία να βρει καλή δουλειά και να στηρίξει την επόμενη οικογένεια. Έτσι, η καθοδική σπείρα που διατηρεί τη φτώχεια συνεχίζεται. Η φτώχεια οδηγεί επίσης σε αυξημένους κινδύνους για την υγεία, καθώς τα εργασιακά περιβάλλοντα των φτωχότερων ανθρώπων συχνά ενέχουν περισσότερους περιβαλλοντικούς κινδύνους για ασθένειες και αναπηρίες (McIntyre, Connor & Warren, 2000). Ομοίως με την προηγούμενη θεώρηση ο Benzval και οι συνεργάτες του (Benzval & Judge, 1998) σχολιάζουν ότι η φτώχεια σχετίζεται με κακή υγεία. Μετά την προσαρμογή για διαφορές στην ηλικία και το φύλο, υπάρχει μια πολύ εντυπωσιακή σχέση μεταξύ της αυτοαναφερόμενης υγείας και εισοδηματικού επιπέδου. Μερικοί άνθρωποι μπορεί να έχουν κακή υγεία λόγω χαμηλού εισοδήματος ενώ άλλοι έχουν χαμηλό εισόδημα λόγω προηγούμενης ασθένειας. Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν επίσης ότι το χαμηλό εισόδημα κατά την παιδική ηλικία παρουσιάζει σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην απόκτηση μορφωτικού επιπέδου όσο και στα αποτελέσματα υγείας κατά την ενήλικη ζωή (Kuth & Bem-Shlomo, 1997; Power, 1998). Οι περισσότερες έρευνες αγνοούν τη σωρευτική επίδραση του χαμηλού εισοδήματος κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής ή την επίδραση της δυναμικής του εισοδήματος. Πράγματι, η φτώχεια καθόλη τη διάρκεια της ζωής έχει χειρότερο αποτέλεσμα για την υγεία από την σποραδική φτώχεια. Μια σχέση μεταξύ ασθένειας και κοινωνικο-οικονομικής ευπάθειας αναφέρεται επίσης συχνά στην έρευνα (Fox, 1994; Nazaroo, 1998). Αρκετοί ερευνητές έχουν διερευνήσει τη σχέση μεταξύ φτώχειας και κακής υγείας από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι υγείας, επιδημιολόγοι και άλλοι επιστήμονες τονίζουν τη σημασία της μείωσης των κοινωνικών ανισοτήτων στην υγεία και την ευημερία (McCalley et al., 1998· Eames, Ben-Sholmo, & Marmot, 1993· Benzeval, 1998, Vostanis; Grattan, & Cumella, 1998, Weinreb, Golberg, & Perloff, 1998; Gatrell, 1998). Αυτό είναι ένα θεμελιώδες ερώτημα που πρέπει να υπάρχει σε κάθε ατζέντα πολιτικής για την υγεία (Mackenbach & Gunnings-Schepers, 1997; Whitehead, 1998).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζει επίσης την υγεία άμεσα, μέσω των εκδηλώσεών του στο σύστημα υγείας, και έμμεσα, επηρεάζοντας οικονομικές και άλλες κοινωνικές ανισότητες που επηρεάζουν την υγεία. Αυτές οι ανισότητες συμβάλλουν σε διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο. Ένα μεγάλο και συναρπαστικό σύνολο αποδεικτικών στοιχείων έχει συσσωρευτεί, ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες, που αποκαλύπτει έναν ισχυρό ρόλο κοινωνικών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων της φτώχειας κ του κοινωνικού αποκλεισμού, στη διαμόρφωση της υγείας σε ένα ευρύ φάσμα δεικτών υγείας, πλαισίων και πληθυσμών αλλά και στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη (Lynch et al., 1998). Ένας αριθμός μελετών έχει προσπαθήσει να αξιολογήσει την επίδραση κοινωνικών παραγόντων στην υγεία. Μια κριτική από τους Mc Ginnis et al. (2002) υπολόγισε ότι η ιατρική περίθαλψη ευθύνεται μόνο για το 10%-15% της θνησιμότητας που μπορούσε να προληφθεί στις ΗΠΑ, ενώ οι μελέτες του Mackenbach υποδηλώνουν ότι αυτό το ποσοστό μπορεί να είναι υποτιμημένο, επιβεβαιώνοντας τη συντριπτική σημασία των κοινωνικών παραγόντων (Mackenbach, 1996 ; Mackenbach, Stronks & Kunst, 1989).

Ισχυροί δεσμοί μεταξύ φτώχειας και υγείας έχουν παρατηρηθεί εδώ και αιώνες. Η παρατήρηση μιας διαβαθμισμένης σχέσης κοινωνικοοικονομικών παραγόντων με πολλούς διαφορετικούς δείκτες υγείας υποδηλώνει μια πιθανή δοσοληπτική σχέση, προσθέτοντας την πιθανότητα ότι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες —ή παράγοντες που συνδέονται στενά με αυτούς— παίζουν αιτιακό ρόλο (Foegen, 2010). Αν και οι επιπτώσεις της ακραίας φτώχειας στην υγεία σπάνια αμφισβητούνται, δεν συμφωνούν όλοι σχετικά με τις επιπτώσεις του εισοδήματος και της εκπαίδευσης στην υγεία σε όλο το κοινωνικοοικονομικό φάσμα. Ορισμένοι έχουν υποστηρίξει ότι οι σχέσεις εισοδήματος-υγείας ή εκπαίδευσης-υγείας αντικατοπτρίζουν την αντίστροφη αιτιότητα (δηλαδή, η ασθένεια που οδηγεί σε απώλεια εισοδήματος ή/και χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίτευγμα). 66Αν και η κακή υγεία οδηγεί συχνά σε απώλεια εισοδήματος και η κακή υγεία ενός παιδιού μπορεί να περιορίσει την εκπαιδευτική του πορεία, στοιχεία από διαχρονικές και συγχρονικές μελέτες δείχνουν ότι αυτές δεν εξηγούν τις ισχυρές, διάχυτες σχέσεις που παρατηρούνται. Οι δεσμοί μεταξύ εκπαίδευσης και υγείας, επιπλέον, δεν μπορούν να εξηγηθούν με την αντίστροφη αιτιότητα, διότι μόλις επιτευχθεί, το μορφωτικό επίπεδο δεν μειώνεται ποτέ (Braveman & Gottlieb, 2014)

Σύμφωνα με τον ΠΟΥ η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν κινητήρια δύναμη των ανισοτήτων στον τομέα της υγείας για εκατομμύρια ανθρώπους στα 53 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας. Η φτώχεια και η κοινωνική απομόνωση έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στα αποτελέσματα της υγείας και επιβαρύνουν σημαντικά τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης. Τόσο η πρωτοβάθμια όσο και η δευτεροβάθμια υγειονομική περίθαλψη θεραπεύουν και διαχειρίζονται κατά κύριο λόγο τις επιπτώσεις της κοινωνικής στέρησης, αντί να αντιμετωπίζουν τα προγενέστερα αίτια της. Αυτό περιορίζει την ικανότητά τους να ανακουφίσουν είτε την κοινωνική στέρηση είτε τις επιπτώσεις της στην υγεία του πληθυσμού και τις υπηρεσίες υγείας μακροπρόθεσμα (Mitchell et al., 2021).

Η βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης είτε είναι απρόσιτο είτε αποτυγχάνει να καλύψει τις ανάγκες ορισμένων ομάδων. Διαφορές στη χρήση της υγειονομικής περίθαλψης ανά κοινωνικοοικονομική κατάσταση έχουν αναφερθεί ευρέως, ακόμη και σε χώρες

με καθολική κάλυψη υγειονομικής περίθαλψης (Lemstra et al., 2009; Stirbu et al., 2011; Loef et al., 2021). Οι Levesque και οι συνεργάτες του. (2013) εντόπισαν εμπόδια και καθοριστικούς παράγοντες που παίζουν ρόλο σε διαφορετικά στάδια στη διαδικασία απόκτησης πρόσβασης στη φροντίδα. Τα συστήματα υγείας διαδραματίζουν βασικό ρόλο στην αντιμετώπιση της σχέσης μεταξύ φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού και υγείας. Ένα σύστημα υγείας είναι το σύνολο όλων των δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών, ιδρυμάτων και πόρων που έχουν εντολή να βελτιώσουν, να διατηρήσουν ή να αποκαταστήσουν την υγεία. Περιλαμβάνει τόσο προσωπικές όσο και υπηρεσίες πληθυσμού και συνεργάζεται με άλλους τομείς για την αντιμετώπιση των καθοριστικών παραγόντων της υγείας. Τα συστήματα υγείας έχουν τέσσερις λειτουργίες: χρηματοδότηση, διαχείριση, παροχή υπηρεσιών και δημιουργία πόρων. Η δράση για τη βελτίωση της υγείας των μειονεκτούντων πληθυσμών θα πρέπει να καλύπτει τις τέσσερις λειτουργίες. Θα πρέπει να βασίζεται σε μια προσέγγιση για τα ανθρώπινα δικαιώματα για την υγεία και τις αξίες και τις αρχές της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας.

Συζήτηση

Μετά την παρουσίαση των παραπάνω ερευνών μπορούμε να απαντήσουμε στις ερευνητικές ερωτήσεις που αρχικά τέθηκαν. Όσον αφορά την σχέση μεταξύ φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και αν υπάρχει αιτιώδης μεταξύ τους σχέση, κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση στην πλειοψηφία των μελετών οι δύο αυτές έννοιες παρουσιάζονταν ως αλληλένδετες και με αμφίδρομη μεταξύ τους σχέση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός θεωρείται ως παράγοντας ευπάθειας ή ακόμα και αιτία που οδηγεί στη φτώχεια, ενώ η φτώχεια με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει ή να δημιουργήσει τις συνθήκες που θα οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η σχέση μεταξύ κοινωνικού αποκλεισμού και φτώχειας δεν είναι πάντα σαφής, ωστόσο είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν έχει αντικαταστήσει τη φτώχεια ως έννοια, αλλά μάλλον περιλαμβάνει τη φτώχεια ως μέρος μιας ευρύτερης κατανόησης της διαδικασίας, και επομένως ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι απλώς μια «νέα μορφή φτώχειας». Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι γνωστό ότι είναι αμφίθυμος, μερικές φορές μπορεί να προσδιοριστεί ως αποτέλεσμα της φτώχειας και μερικές φορές ως αιτία. Καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά, αν και δεν περιορίζεται σε, στέρηση υλικών πόρων και παραβιάσεις κοινωνικών δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πρόνοιας, μπορεί επίσης να θεωρηθεί ότι σχετίζεται με το φαινόμενο της φτώχειας. Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει αναμφισβήτητο αντίκτυπο στην κατάσταση της φτώχειας των κοινωνικά αποκλεισμένων κοινοτήτων. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ακραία φτώχεια μπορεί να είναι αιτία παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως οι εξαιρετικά φτωχοί άνθρωποι που αναγκάζονται να εργαστούν σε ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας ή συνέπεια, όπως τα παιδιά που δεν μπορούν να ξεφύγουν από τη φτώχεια λόγω έλλειψης επαρκών κρατικών διατάξεων για την εκπαίδευση. Όσοι ανήκουν σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες δεν επηρεάζονται από την έλλειψη πόρων «όπως» και οι υπόλοιποι φτωχοί. Αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες διακρίσεις για την απόκτηση πρόσβασης σε αυτούς τους πόρους. Επειδή ο κοινωνικός αποκλεισμός απομακρύνει τους ανθρώπους από τα οφέλη της ανάπτυξης, στερώντας τους ευκαιρίες, επιλογές και φωνή να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, προκαλεί μεγαλύτερα επίπεδα φτώχειας.

Η ερευνητική υπόθεση σχετικά με το αν τα παιδιά είναι περισσότερο ευάλωτα απέναντι στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό επιβεβαιώνεται. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, τα παιδιά που μεγαλώνουν σε συνθήκες φτώχειας αντιμετωπίζουν πιο επίμονα, συχνά και σοβαρά προβλήματα υγείας σε σύγκριση με τα παιδιά που μεγαλώνουν κάτω από καλύτερες οικονομικές συνθήκες. Πολλά βρέφη που γεννιούνται σε συνθήκες φτώχειας έχουν χαμηλό βάρος γέννησης, το οποίο συνδέεται με πολλές διανοητικές και σωματικές αναπηρίες που μπορούν να προληφθούν. Αυτά τα φτωχά βρέφη όχι μόνο είναι πιο πιθανό να είναι ευάλωτα σε ασθένειες, αλλά είναι επίσης πιο πιθανό να πεθάνουν

πριν από τα πρώτα τους γενέθλια. Τα παιδιά που μεγαλώνουν στη φτώχεια τείνουν να χάνουν το σχολείο πιο συχνά λόγω ασθένειας. Αυτά τα παιδιά έχουν επίσης πολύ υψηλότερο ποσοστό ατυχημάτων από άλλα παιδιά και έχουν διπλάσιες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν κάποιου είδους αναπηρία. Επειδή τα παιδιά μεγαλώνουν στο πλαίσιο μιας οικογενειακής μονάδας, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε πώς η φτώχεια επηρεάζει το νοικοκυριό ως σύνολο. Πρώτον, οι γονείς που ζουν κάτω από το επίπεδο της φτώχειας συχνά δυσκολεύονται να καλύψουν τις βασικές οικονομικές ανάγκες των οικογενειών τους, όπως να πληρώσουν για ενοίκιο, φαγητό, υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, ρούχα, εκπαίδευση, καταλύματα, υγειονομική περίθαλψη, ασφάλιση υγείας, μεταφορά και φροντίδα παιδιών. Το να ζει κανείς σε συνθήκες φτώχειας ή/και κοινωνικού αποκλεισμού σημαίνει συχνά περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, τροφή και ασφάλεια στέγασης, μεγαλύτερο κίνδυνο εγκατάλειψης του σχολείου για παιδιά, άστεγους, ανεργία λόγω έλλειψης εκπαίδευσης ή παιδικής φροντίδας και, δυστυχώς, μη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του.

Ομοίως, επιβεβαιώνεται και η ερευνητική υπόθεση ότι οι γυναίκες βρίσκονται σε πιο δυσμενή θέση σε σχέση με τους άντρες όσον αφορά τις επιπτώσεις που έχουν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Στην πλειονότητα των χωρών, το ποσοστό κινδύνου φτώχειας είναι υψηλότερο μεταξύ των γυναικών από το ποσοστό κινδύνου φτώχειας μεταξύ των ανδρών. Το χάσμα των φύλων στη φτώχεια είναι υψηλότερο μεταξύ των μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων και αντανακλά τις ανισότητες που έχουν τις ρίζες τους στην αγορά εργασίας. Ακόμα και οι γυναίκες που εργάζονται διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας όχι μόνο επειδή οι μέσοι μισθοί είναι χαμηλότεροι για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες αλλά και επειδή οι γυναίκες τείνουν να εργάζονται λιγότερες ώρες λόγω των απλήρωτων ευθυνών τους στο σπίτι και την κοινότητα. Αυτές οι ευθύνες—οι οποίες περιλαμβάνουν τη φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων και άρρωστων μελών της οικογένειας, οικιακές δουλειές. Οι γυναίκες έχουν λιγότερες πιθανότητες να επιτύχουν επαρκή σύνταξη λόγω των χαμηλότερων ποσοστών απασχόλησης, της συχνότερης μερικής απασχόλησης από τους άνδρες και των χαμηλότερων μισθών. Οι γυναίκες μπορεί να είναι πιο ευάλωτες και λιγότερο ικανές να βγουν από τη φτώχεια λόγω της κοινωνικής τους θέσης σε ορισμένους πολιτισμούς. Το να βοηθήσουμε τις γυναίκες να βγουν από τη φτώχεια απαιτεί μια προσεκτική ματιά στις πολιτιστικές αξίες και τη δυναμική της εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Σε πολλές χώρες οι κοινωνικοί κανόνες υπαγορεύουν ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι, η φροντίδα για την οικογένεια. Οι άνδρες φροντίζουν για την οικογένεια δουλεύοντας έξω από το σπίτι. Τέτοιοι κανόνες επηρεάζουν τους νόμους, τις πολιτικές και την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την ιδιοκτησία ιδιοκτησίας σε πολλές κοινωνίες. Τα κορίτσια και οι γυναίκες έχουν λιγότερη πρόσβαση από τους άνδρες στην εκπαίδευση, την απασχόληση και άλλους πόρους που φέρνουν οικονομική σταθερότητα και πρόοδο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στα φτωχά νοικοκυριά.

Τέλος, με το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα επιχειρήθηκε να διερευνηθεί αν η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζουν την πρόσβαση του ατόμου στην υγεία συμπεριλαμβανομένης της υγειονομικής περίθαλψης. Και αυτή η υπόθεση επιβεβαιώθηκε από τα στοιχεία των μελετών που συγκεντρώθηκαν. Η φτώχεια είναι μια κύρια αιτία κακής υγείας και εμπόδιο στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη όταν είναι απαραίτητη. Αυτή η σχέση είναι οικονομική: οι φτωχοί δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά να αγοράσουν εκείνα τα πράγματα που χρειάζονται για καλή υγεία, συμπεριλαμβανομένων επαρκών ποσοτήτων ποιοτικών τροφίμων και υγειονομικής περίθαλψης. Ωστόσο, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι εμπλέκονται και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με τη φτώχεια, όπως η έλλειψη πληροφοριών σχετικά με τις κατάλληλες πρακτικές προαγωγής της υγείας ή η έλλειψη φωνής που απαιτείται για να λειτουργήσουν οι κοινωνικές υπηρεσίες για αυτούς. Η κακή υγεία, με τη σειρά της, είναι μια κύρια αιτία της φτώχειας. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο κόστος αναζήτησης υγειονομικής περίθαλψης, το οποίο περιλαμβάνει όχι μόνο δαπάνες για την περίθαλψη (όπως εξετάσεις και φάρμακα), αλλά

και έξοδα μεταφοράς και τυχόν άτυπες πληρωμές σε παρόχους υγειονομικής περίθαλψης. Οφείλεται επίσης στη σημαντική απώλεια εισοδήματος που σχετίζεται με ασθένειες που ενδέχεται να υποχρεώσουν το άτομο να σταματήσει να εργάζεται είτε γιατί δεν μπορεί ο ίδιος είτε για να φροντίσει έναν άρρωστο συγγενή. Επιπλέον, φτωχές οικογένειες που αντιμετωπίζουν ασθένειες μπορεί να αναγκαστούν να πουλήσουν περιουσιακά στοιχεία για να καλύψουν ιατρικά έξοδα ή να δανειστούν με υψηλά επιτόκια.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Σήμερα, δεν υπάρχει συναίνεση για τον ορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού, παρόλο που σχετίζεται με όρους όπως η φτώχεια, η ανισότητα, η αδυναμία κοινωνικής προσαρμογής, ο διαχωρισμός, η περιθωριοποίηση, μεταξύ άλλων. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που τον διαφοροποιούν από άλλους όρους. Όταν αναφερόμαστε στον κοινωνικό αποκλεισμό, όσοι θεωρούνται περιθωριοποιημένοι δεν έχουν πρόσβαση ή δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες πρόσβασης σε ευκαιρίες για εργασία και εκπαίδευση, καθώς και πολιτιστική και πολιτική συμμετοχή στην κοινωνία όπου ζουν. Αυτά τα ζητήματα δεν είναι αποκλειστικά οικονομικά προβλήματα, καθώς αναφέρονται επίσης σε δομικές διαδικασίες που επηρεάζουν όλο και περισσότερο διαφορετικές ομάδες ανθρώπων με διάφορους τρόπους: οικονομικά, όσον αφορά τις θέσεις εργασίας, την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, τη στέγαση, τις σχέσεις, τη συμμετοχή κ.λπ. Ο κοινωνικός αποκλεισμός υπερβαίνει την παραδοσιακή οικονομική άποψη ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός ισοδυναμεί με το να είσαι φτωχός. Επιπλέον, ο κοινωνικός αποκλεισμός αρχίζει να θεωρείται ως μια διαδικασία που επηρεάζει το κάθε άτομο διαφορετικά ανάλογα με τις ατομικές του δυνατότητες και το κοινωνικό του πλαίσιο και όχι μια κατάσταση ύπαρξης. Δεν είναι λοιπόν όλα τα προβλήματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό οικονομικά, αν και η έλλειψη πόρων αυξάνει την πιθανότητα κοινωνικού αποκλεισμού. Το να είσαι φτωχός δεν είναι απαραίτητη ή επαρκής προϋπόθεση για να αποκλειστείς, παρόλο που συχνά το συνοδεύει. Για παράδειγμα, σε κοινωνίες που έχουν παρόμοια οικονομική ανάπτυξη, το να είσαι φτωχός στην πόλη είναι πολύ διαφορετικό από το να είσαι φτωχός στην ύπαιθρο ή να είσαι φτωχός ως άνδρας ή γυναίκα, ως ντόπιος στη χώρα ή ξένος, να είσαι φτωχός με ή χωρίς μια αναπηρία κ.λπ. Αυτό σημαίνει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πολυδιάστατος και υπερβαίνει τους οικονομικούς πόρους που επηρεάζουν τον αποκλεισμό σε διαφορετικούς ζωτικούς τομείς. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο που είναι πολυδιάστατο, δομικό, δυναμικό και προκαλείται από πολλούς παράγοντες και μπορεί να οριστεί από μια συσσώρευση ελλείψεων που συνδέονται μεταξύ τους και οδηγούν το ένα στο άλλο. Κάθε άτομο ενεργεί διαφορετικά όταν αντιμετωπίζει μια κατάσταση διαρθρωτικού κινδύνου ή ευπάθειας ανάλογα με τους πόρους που έχει στη διάθεσή του: κοινωνική θέση, εκπαίδευση, στέγαση, κοινωνική κατάσταση κ.λπ. Όλα αυτά σημαίνουν ότι δεν υπάρχουν δύο μορφές αποκλεισμού ίδιες. Ο αποκλεισμός είναι προσωπικός, μοναδικός και παρόλο που μπορεί να προκαλείται από διάφορους παράγοντες (αναπηρία, αναπηρία, σωματική ή ψυχική ασθένεια, εθισμός κ.λπ.), αυτοί δεν επηρεάζουν όλους με τον ίδιο τρόπο.

Η μείωση της φτώχειας ξεκινά με τα παιδιά. Επειδή η παιδική ηλικία -ιδιαίτερα οι πρώτοι μήνες της ζωής ενός ατόμου- είναι μια περίοδος βασικών αναπτυξιακών αλλαγών σωματικά, συναισθηματικά και διανοητικά, η παραμέληση σε οποιονδήποτε από αυτούς τους τομείς μπορεί να είναι μόνιμη βλάβη στη μελλοντική ευημερία. Σύμφωνα με τη UNICEF, τα φτωχά παιδιά γίνονται «πομποί» της φτώχειας στην επόμενη γενιά, όταν γίνονται τα ίδια γονείς. Η έκθεση υποστηρίζει ότι αυτός ο κύκλος μπορεί να σπάσει μόνο όταν η φτώχεια θεωρείται παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι απλώς θέμα στέρξης εισοδήματος. Τα τελευταία πενήντα χρόνια, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής και οι μελετητές που μελετούν παιδιά έχουν καταλήξει να αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο τη σημασία των εμπειριών στα πρώτα χρόνια της ζωής, συμπεριλαμβανομένης της προγεννητικής περιόδου, για τη μακροπρόθεσμη υγεία και

ανάπτυξη των παιδιών. Έχοντας πειστεί από αυτά τα στοιχεία ότι οι πρώιμες παρεμβάσεις είναι μια καλή κοινωνική επένδυση επειδή μειώνουν τα μειονεκτήματα που συνδέονται με τη φτώχεια κατά τα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής. Ωστόσο, οι πρώιμες παρεμβάσεις από μόνες τους δεν μπορούν και πιθανώς δεν μπορούν να λύσουν πολλά από τα προβλήματα που σχετίζονται με τη φτώχεια. Δεν έχουν σχεδιαστεί για να μειώσουν τη φτώχεια βραχυπρόθεσμα, αλλά για να εξαλείψουν ορισμένες από τις επιπτώσεις της στα πνευματικά προβλήματα, στη συμπεριφορά και στα προβλήματα υγείας των παιδιών, με στόχο τη μείωση της πιθανότητας φτώχειας στην επόμενη γενιά. Μια ακόμα σημαντική προσέγγιση πολιτικής που θα στοχεύει πιο άμεσα στη μείωση της φτώχειας στις σημερινές οικογένειες θα ήταν αυτή της αύξησης της απασχόλησης των γονέων.

Η ανισότητα των φύλων είναι μια από τις παλαιότερες και πιο διαδεδομένες μορφές ανισότητας στον κόσμο. Αρνείται στις γυναίκες τη φωνή τους, απαξιώνει τη δουλειά τους και καθιστά τη θέση της γυναίκας άιση με αυτή των ανδρών, από το νοικοκυριό μέχρι το εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Παρά τη σημαντική πρόοδο για την αλλαγή αυτού τα τελευταία χρόνια, σε καμία χώρα οι γυναίκες δεν πέτυχαν οικονομική ισότητα με τους άνδρες και οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι πιο πιθανό από τους άνδρες να ζουν σε συνθήκες φτώχειας. Οι γυναίκες είναι φτωχότερες από τους άνδρες επειδή συχνά τους στερούνται ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες. Φέρουν επίσης το βάρος της αναπαραγωγικής εργασίας και της εργασίας φροντίδας και αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία της απλήρωτης εργασίας. Σε παγκόσμιο επίπεδο οι γυναίκες αμείβονται με χαμηλότερους μισθούς από τους άντρες και εμπλέκονται πιο συχνά με την άτυπη οικονομία όπου είναι λιγότερο πιθανό να έχουν συμβάσεις εργασίας, νομικά δικαιώματα ή κοινωνική προστασία και συχνά δεν πληρώνονται αρκετά για να ξεφύγουν από τη φτώχεια. Οι γυναίκες κάνουν τουλάχιστον διπλάσια απλήρωτη εργασία φροντίδας, όπως η φροντίδα των παιδιών και οι δουλειές του σπιτιού, από τους άνδρες – μερικές φορές 10 φορές περισσότερο, συχνά επιπλέον της αμειβόμενης εργασίας τους. Η υποστήριξη, επομένως, των γυναικών ώστε να έχουν πρόσβαση σε ποιοτική και αξιοπρεπή εργασία και να βελτιώσουν τα μέσα διαβίωσής τους είναι επομένως ζωτικής σημασίας για την εκπλήρωση των δικαιωμάτων των γυναικών, τη μείωση της φτώχειας και την επίτευξη ευρύτερων αναπτυξιακών στόχων. Η οικονομική ενδυνάμωση των γυναικών είναι βασικό στοιχείο για την επίτευξη αυτού του στόχου. Χρειαζόμαστε μια ανθρώπινη οικονομία που να λειτουργεί τόσο για γυναίκες όσο και για άνδρες, και για όλους

Η ισότητα θα πρέπει να αποτελεί κατευθυντήρια αρχή σε όλα τα καθήκοντα διαχείρισης και του συστήματος υγείας. Τα ισχυρά συστήματα υγείας βελτιώνουν την κατάσταση της υγείας ολόκληρου του πληθυσμού, αλλά ιδιαίτερα των φτωχών μεταξύ των οποίων τείνει να συγκεντρώνεται η κακή υγεία και η κακή πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, καθώς και προστατεύουν τα νοικοκυριά από τις δυνητικά καταστροφικές συνέπειες της υγειονομικής περίθαλψης από την τσέπη τους, δικαστικά έξοδα. Γενικά, η κακή υγεία συγκεντρώνεται δυσανάλογα μεταξύ των φτωχών. Ιδιαίτερη σημασία για την κάλυψη των αναγκών των πληθυσμών που βιώνουν φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, η διαχείριση περιλαμβάνει τη δέσμευση άλλων τομέων που επηρεάζουν την υγεία. Αυτό μπορεί να γίνει με τη χρήση στοιχείων σχετικά με τους δεσμούς μεταξύ κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών καθοριστικών παραγόντων και την υγεία και με την εφαρμογή εργαλείων όπως η αξιολόγηση των επιπτώσεων στην υγεία με γνώμονα τη δικαιοσύνη, οι διυπουργικές και διυπηρεσιακές επιτροπές και τα νομοθετικά πλαίσια. Η λειτουργία της διαχείρισης σχετίζεται επίσης με τη δημιουργία μηχανισμών για τη συμμετοχή των κοινοτήτων που βιώνουν φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό στο σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της πολιτικής και της πρακτικής, και με την επίβλεψη συστημάτων πληροφοριών που μπορούν να παρακολουθούν την ισότητα της υγείας και τους κοινωνικούς καθοριστικούς παράγοντες της υγείας (Πιερράκος, 2008)

Η παροχή υπηρεσιών θα πρέπει να προσαρμοστεί για να αντιμετωπίσει τις «διαφορές» που αντιμετωπίζουν οι μειονεκτούντες πληθυσμοί. Αυτά περιλαμβάνουν διαφορές στην έκθεση σε

απειλές για την υγεία, ευπάθεια σε αυτές τις απειλές, πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας και αποτελέσματα και συνέπειες της χρήσης των υπηρεσιών. Οι τομείς δράσης περιλαμβάνουν, ενδεικτικά, την προσαρμογή των υπηρεσιών ώστε να ληφθούν υπόψη οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης που επηρεάζουν τη συμπεριφορά αναζήτησης υπηρεσιών και την τήρηση της θεραπείας, τη δέσμευση προσωπικού από άλλους κοινωνικούς τομείς ως εταίρους στην παροχή και την παροχή κατάλληλων πολιτιστικά και γλωσσικά υπηρεσιών.

Βιβλιογραφία

Aber, L., Gershoff, E. T. & Brooks-Gunn, J. (2001), ‘Social exclusion of children in the US: compiling indicators of factors from which and by which children are excluded’, paper presented at the Conference on Social Exclusion and Children, Columbia University.

Abrams, D. & Christian, J. (2007). A relational analysis of social exclusion. In: Abrams D, Christian J, Gordon D, editors. Multidisciplinary handbook of social exclusion research. Hoboken: Wiley; pp. 211–232.

Abrahamson, P. (1998). Combating Poverty and Social Exclusion in Europe. In W. Beck, W. van der Maesen, & A. Walker (Eds.), *The Social Quality of Europe* (pp. 145-175). Bristol: The Policy Press.

Ajakaiye, D. O., & Adeyeye, V. A. (2001). Concepts, measurement and causes of poverty. *Economic And Financial Review*, 39(4), 3.

Alanen L (2014) Theorizing childhood. *Childhood* 21(1):3–6.
<https://doi.org/10.1177/0907568213513361>

Andriani, L. & Karyampas, D. (2010) Social capital, poverty and social exclusion in Italy. Birkbeck Working Papers in Economics and Finance, No. 1005. London: University of London.

Bak, C. K. (2004). Demokratisering og individualisering af fattigdommen? En kvantitativ og kvalitativ belysning af fattigdom i Danmark. København: SAXO Forlag.

Bak, C. K. (2004). Demokratisering af fattigdommen? En kritisk analyse af indkomstbaserede fattigdomsundersøgelser. *Dansk Sociologi*, 4, 57-75.

Bak, C. K., & Larsen, J. E. (2015). Social Exclusion or Poverty Individualisation? An Empirical Test of Two Recent and Competing Poverty Theories. *European Journal of Social Work*,

Barrientos, A. (2003). 'The Labour Market and Economic Risk: "Friend" or "Foe"?'', *Applied Economics*, Vol.35, No.10, pp.1209–17.

Barry, B. (2002). Social Exclusion, Social Isolation, and the Distribution of Income. In J. Hills, Le Grand, & D. Piachaud (Eds.), *Understanding Social Exclusion* (pp. 13-29). Oxford: Oxford University Press.

Bastos, A. & Nunes, F. (2009). Child Poverty in Portugal Dimensions and dynamics. *Childhood*. 16. 67-87. 10.1177/0907568208101691.

Becker, G. (1993). A Treatise on The Family. 10.2307/2075766.

Béland, D. (2007). The social exclusion discourse: ideas and policy change. *Policy & politics*, 35(1), 123-139.

Ben-Arieh, A. (2000) Beyond welfare: Measuring and monitoring the state of children-new trends and domains. *Social Indic Res* 52(3):235–257. <https://doi.org/10.1023/A:1007009414348>

Ben-Arieh, A. (2005) Where are the children? Children's role in measuring and monitoring their well-being. *Social Indic* 74(3):573–596. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-4645-6>

Ben-Arieh, A. (2007) The Child Indicators Movement: Past, Present and Future. *Child Indic Res* 1(1):3–16. <https://doi.org/10.1007/s12187-007-9003-1>

Ben-Arieh, A. & Goerge, R. (2001) Beyond the numbers: How do we monitor the state of our children. *Child Youth Serv Rev* 23(8):603–631. [https://doi.org/10.1016/S0190-7409\(01\)00150-5](https://doi.org/10.1016/S0190-7409(01)00150-5)

Benzeval, M. (1998). The self-reported health status of the lone parents. *Social Science and Medicine*, 46(10), 1337–1353.

Benzeval, M., & Judge, K. (1998). Poverty and health. *Health Variations*, Official Newsletter of the ESRC Health Variations Programme, pp. 12–14.

Bohnke, P. (2004). Perceptions of Social Integration and Exclusion in an Enlarged Europe. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

<http://www.eurofound.eu.int>

Bonfatti, A., Celidoni, M., Weber, G., Börsch-Supan, A. (2015). Coping with risks during the great

recession. In: Börsch-Supan A, Kneip T, Litwin H, Myck M, Weber G, editors. Ageing in Europe—supporting policies for an inclusive society. Boston: de Gruyter; pp. 225–234.

Börsch-Supan, A., Kneip, T., Litwin, H., Myck, M., & Weber, G. (Eds.). (2015). Ageing in Europe: Supporting policies for an inclusive society (pp. 1-22). Berlin: de Gruyter.

Brady, D. (2019). Theories of the Causes of Poverty. *Annual Review of Sociology*, 45, 155-175.

Bradshaw, J., & Finch, N. (2003). Overlaps in Dimensions of Poverty. *Journal of Social Policy*, 32, 513-525.

Bradshaw, J. K., Baldwin, P., & Rowe, A. (2004). The Drivers of Social Exclusion: A Review of the Literature for the Social Exclusion Unit in the Breaking Cycle Series. London: ODPM.

Bradshaw, J., Hoscher, P., Richardson, D. (2007) An index of child well-being in the European Union. *Social Indic Res* 80(1):133–177. <https://doi.org/10.1007/s11205-006-9024-z>

Braveman, P., & Gottlieb, L. (2014). The social determinants of health: it's time to consider the causes of the causes. *Public health reports (Washington, D.C. : 1974)*, 129 Suppl 2(Suppl 2), 19–31. <https://doi.org/10.1177/00333549141291S206>

Burchardt, T. (2000). Social Exclusion: Concepts and Evidence. In D. Gordon, & P. Townsend (Eds.), *Breadline Europe—The Measurement of Poverty*. Bristol: Policy Press.

Burchardt, T., Le Grand, J., & Piachaud, D. (2002). Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure. In *Understanding Social Exclusion* (pp. 30-43). Oxford: Oxford University Press.

Byrne, D. (1999). *Social Exclusion*. Buckingham: Open University Press.

Cantillon, B., Marx, I., and van den Bosch, K. (1998) ‘Le défi de la pauvreté et de l’exclusion sociale’, paper presented to the International Social Security Association conference on Targeting and Incentives, Jerusalem, January

Chamberlayne, P., & Rustin, M. (Eds.). (2002). *Biography and social exclusion in Europe: Experiences and life journeys*. Policy Press.

Deleeck, H., van den Bosch, K., de Lathouwer, L. (1992) *Poverty and the Adequacy of Social Security in the EC*, Aldershot: Avebury

Daas, Y. & Leuven, K., U. (2018). *Poverty: A Structural Perspective*.

Daly, Mary. (1992). Europe's Poor Women? Gender in Research on Poverty. *European Sociological Review*. 8. 10.1093/oxfordjournals.esr.a036614.

de Haan, A., 2000, ‘Introduction: The Role of Social Protection in Poverty Reduction’, in T. Conway, A. de Haan and A. Norton (eds.), *Social Protection: New Directions of Donor Agencies*, London: Department for International Development, pp.5– 20.

Duffy, K. (1995) *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*, Council of Europe CDPS(□□) □ Rev.

Duncan, G. J., Magnuson, K., & Votruba-Drzal, E. (2017). Moving beyond correlations in assessing the consequences of poverty. *Annual review of psychology*, 68, 413-434.

Eames, M., Ben-Sholmo, Y., & Marmot, M. G. (1993). Social deprivation and premature mortality: Regional comparison across England. *British Medical Journal*, 307, 1097–1102

Economou C., (2015), Barriers and facilitating factors in access to health services in Greece. Copenhagen: World Health Organization, Regional office for Europe

Economou C., Feronas A., (eds), (2006), *Those outside of the walls: Poverty and Social Exclusion in modern societies*, Athens: Dionicos

Ehrenberg, R. & Smith, R. (2006). *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*. *Industrial and Labor Relations Review*. 37. 10.2307/2523689.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press.

European Commission (2010) *Investing in Europe's Future: Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion*. Luxembourg: Publications Office of the European Union

European Commission (2010) *The European Platform Against Poverty and Social Exclusion: A European Framework for Social and Territorial Cohesion*, (COM (2010) 758 Final). Brussels: European Commission.

European Commission (2010) *Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth* (COM (2010) 2020 final). Brussels: European Commission

European Union (2010). *European Year for Combating Poverty and Social Exclusion. Springboard into the Future*. Bruxelles: European Commission.

European Union (2011). *Employment and Social Developments in Europe 2011*. Bruxelles: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DG EMPL).

Evans, P., Walraven, G., Parsons, C., van Veen, D. and Day, C. (2000), 'Social exclusion and children-creating identity capital: some conceptual issues and practical solutions', in Walraven, G., Parsons, C., van Veen, D. and Day, C. (eds.), *Combating Social Exclusion through Education*, Leuven-Apeldoorn: Garant, pp. 117–40.

Ferrera M., (1999), "The reconstruction of the welfare state in Southern Europe" in Matsaganis M., *Perspectives of the welfare state in southern Europe*, Athens: Ellinika Grammata, pp. 33-63.

Feronas A., (2019), *Social Exclusion and Social Solidarity in Greece during crisis*, Athens: Dionicos

Findlay, Jeanette & Wright, Robert. (1996). Gender, Poverty and the Intra-Household Distribution of Resources. *Review of Income and Wealth*. 42. 335-51. 10.1111/j.1475-4991.1996.tb00186.x.

Foege W. H. (2010). Social determinants of health and health-care solutions. *Public health reports* (Washington, D.C. : 1974), 125 Suppl 4(Suppl 4), 8–10. <https://doi.org/10.1177/00333549101250S403>

- Fox, J. (1994). Poverty and ill health: time to review the link. *British Journal of Nursing*, 8, 3(10), 491–492.
- Gatrell, A. (1998). Structure of geographical and social space and their consequences for human health. *Geografiska Annaler*, 79(3), 141–154.
- Goldberg, G., S. (2010). *Poor Women in Rich Countries: The Feminization of Poverty Over the Life Course*, Oxford University Press.
- Hallerod, B., & Larsson, D. (2008). Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion. *International Journal of Social Welfare*, 17, 15-25.
- Holzmann, R and S. Jorgensen. (1999). “Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Under pinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper.” *Journal of International Development* 11, 1005–1027.
- ILO (1995) ‘The Framework of ILO Action Against Poverty’, in G. Rodgers (ed.), *The Poverty Agenda and the ILO*, Geneva: ILO International Institute for Labour Studies
- Innocenti Research Centre (2005). “Child Poverty in Rich Nations.” 2005 Report Card No. 6, Innocenti Research Centre, Florence.
- Iversen, V. (2003). Intra-household inequality: A challenge for the capability approach?. *Feminist Economics*. 9. 93-115. 10.1080/1354570032000080868.
- Koeber, C. & Wright, D. (2006). Gender Differences in the Reemployment Status of Displaced Workers Human Capital as Signals that Mitigate Effects of Bias. *Journal of Socio-Economics*. 35. 780-796. 10.1016/j.socec.2005.11.036.
- Kolvin, I., Miller, F., Scott, D., Gatzanis, S., and Fleeting, M. (1990) *Continuities of Deprivation?*, Aldershot: Avebury
- Kondiadis, X., (2006), "The networking of social services and the role of local government", *Social Cohesion and Development* 2006 1 (1), 49-66.
- Kuth, D., & Ben-Shlomo, Y. (Eds.) (1997). *A life course approach to adult disease*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, E., Andersen, P. T., & Bak, C. K. (2012). Fortællinger om et liv som arbejdslos og ekskluderet. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* (nr. 16). Afd. for Antropologi og Etnografi: Aarhus Universitet.
- Larsen, J. E. (2004). *Fattigdom og social eksklusion—Tendenser i Danmark over et kvart arhundrede*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Larsen, P. K. (2010). EU’s fattigdomsbekæmpelse frem mod 2020. *Social Politik—Tidsskrift for Socialpolitisk Forening* (nr. 5). Tema: Grænser for fattigdom.
- Lemstra M, Mackenbach J, Neudorf C, Nannapaneni U. High health care utilization and costs associated with lower socio-economic status: results from a linked dataset. *Can J Public Health*. 2009 May-Jun;100(3):180-3. doi: 10.1007/BF03405536.

- Levesque, J. F., Harris, M. F., & Russell, G. (2013). Patient-centred access to health care: conceptualising access at the interface of health systems and populations. *International journal for equity in health*, 12, 18. <https://doi.org/10.1186/1475-9276-12-18>
- Levitas, R. (1996). The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony. *Critical Social Policy*, 46, 5-20.
- Levitas, R. (1998). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. London: Macmillan.
- Levitas, R. (2006), 'The concept and measurement of social exclusion', in Pantazis, C., Gordon, D. and Levitas, R. (eds.), *Poverty and social exclusion in Britain: The Millennium Survey*, Bristol: The Policy Press, pp. 123–60.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., & Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*. Bristol: Department of Sociology and School for Social Policy, Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol.
- Lewis, J. (1992). Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy*. 2. 10.1177/095892879200200301.
- Lippman, L., Moore, K., A., McIntosh, H. (2011) Positive indicators of child well-being: a conceptual framework, measures and methodological issues. *Applied ResQual Life* 6(4):425–449. <https://doi.org/10.1007/s11482-011-9138-6>
- Loef, B., Meulman, I., Herber, G. M., Kommer, G. J., Koopmanschap, M. A., Kunst, A. E., Polder, J. J., Wong, A., & Uiters, E. (2021). Socioeconomic differences in healthcare expenditure and utilization in The Netherlands. *BMC health services research*, 21(1), 643. <https://doi.org/10.1186/s12913-021-06694-9>
- Loughlin J., (2004), *Greece: Between "Enosis and Decentralization"* in Loughlin, J., (ed.), *Subnational Democracy in the European Union*, Oxford: Oxford University Press.
- Lund, F. & Srinivas, S. (2000). *Learning from Experience: A Gendered Approach to Social Protection for Workers in the Informal Economy*, Geneva: International Labour Organisation.
- Lynch, J W et al. "Does low socioeconomic status potentiate the effects of heightened cardiovascular responses to stress on the progression of carotid atherosclerosis?." *American journal of public health* vol. 88,3 (1998): 389-94. doi:10.2105/ajph.88.3.389
- Mackenbach J. P. (1996). The contribution of medical care to mortality decline: McKeown revisited. *Journal of clinical epidemiology*, 49(11), 1207–1213. [https://doi.org/10.1016/s0895-4356\(96\)00200-4](https://doi.org/10.1016/s0895-4356(96)00200-4)
- Mackenbach, J., & Gunnings-Schepers, L. (1998). How should interventions to reduce inequalities in health be evaluated? *Journal Epidemiology Community Health*, 51, 359–364
- Mackenbach, J. P., Stronks, K., & Kunst, A. E. (1989). The contribution of medical care to inequalities in health: differences between socio-economic groups in decline of mortality from conditions amenable to medical intervention. *Social science & medicine* (1982), 29(3), 369–376.
- Matsaganis M., (2004), *Social Solidarity and its Contradictions. The Role of Minimum Guaranteed*

Income in a Modern Social Policy, Athens: Kritiki.

Matsaganis M., (2012), Social Policy in Hard Times: The Case of Greece, *Critical Social Policy*, 32 (3): 406-421.

McCalley, M., Haines, A., Fein, O., Addington, W., Lawrence, R. S., & Cassel, C. K. (1998). Poverty and ill health: Physicians can, and should, make a difference. *Annales International Medicine*, 129 (9), 726–733.

McGinnis, J. M., Williams-Russo, P., & Knickman, J. R. (2002). The case for more active policy attention to health promotion. *Health affairs (Project Hope)*, 21(2), 78–93. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.21.2.78>

McIntyre, L., Connor, S. K., & Warren, J. (2000). Child hunger in Canada: results of the 1994 National Longitudinal Survey of Children and Youth. *CMAJ : Canadian Medical Association journal = journal de l'Association medicale canadienne*, 163(8), 961–965.

Micklewright, J. (2002), *Social Exclusion and Children: A European View for a US Debate*, Florence: UNICEF, Innocenti Research Centre.

Miliband, D. (2006). *Social Exclusion: The Next Steps Forward*. London: ODPM.

http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/83096/miliband_speech291105.pdf

Mitchell, P., Cribb, A., Entwistle, V., & Singh, G. (2021). Pushing poverty off limits: quality improvement and the architecture of healthcare values. *BMC medical ethics*, 22(1), 91. <https://doi.org/10.1186/s12910-021-00655-x>

Mohan, J. (2002). Geographies of welfare and social exclusion: dimensions, consequences and methods. *Progress in Human Geography*, 26(1), 65-75.

Mood, C., & Jonsson, J. O. (2016). The social consequences of poverty: An empirical test on longitudinal data. *Social indicators research*, 127(2), 633-652.

Morduch, J. (1998). Between the State and the Market: Can Informal Insurance Patch the Safety Net. *The World Bank Research Observer*, Vol.14, No.2, pp.187 – 207.

Morgan, C., Burns, T., Fitepatrick, R., Pinfold, V., & Priebe, S. (2007). Social Exclusion and Mental Health. *British Journal of Psychiatry*, 191, 477-483.

Müller, O., & Krawinkel, M. (2005). Malnutrition and health in developing countries. *CMAJ : Canadian Medical Association journal = journal de l'Association medicale canadienne*, 173(3), 279–286. <https://doi.org/10.1503/cmaj.050342>

Munck, R. (2004). *Globalisation and Social Exclusion: A Transformationalist Perspective*. Bloomfield: Kumarian Press.

Murray S. (2006). Poverty and health. *CMAJ : Canadian Medical Association journal = journal de l'Association medicale canadienne*, 174(7), 923. <https://doi.org/10.1503/cmaj.060235>

Narayan, D., Chambers, R., Shah, M., and Petesch, P. (2000) *Voices of the Poor: Crying Out for*

Change, New York: Oxford University Press for the World Bank

Nazaroo, J. Y. (1998). Genetic, cultural or socio-economic vulnerability? Explaining ethnic inequalities in health. *Sociology of Health and Illness*, Monograph on the Sociology of Health Inequality, 20(5), 710–730.

O’Higgins, M., & Jenkins, S. P. (1990). Poverty in the EC: Estimates for 1975, 1980 and 1985 in *Analysing Poverty in the EC*, R. Teekens and B. Van Praag (eds.), Luxembourg: Eurostat. Olowa, O. W. (2012). Concept, measurement and causes of poverty: Nigeria in perspective. *American Journal of Economics*, 2(1), 25-36.

Orloff, A. (1996). Gender in the Welfare State. *Annual Review of Sociology*. 22. 51-78. 10.2307/2083424.

Pahl, J. (1983). The Allocation of Money and the Structuring of Inequality Within Marriage. *The Sociological review*. 31. 237-62. 10.1111/j.1467-954X.1983.tb00389.x.

Paugam, S. (1995). The spiral of precariousness: A multidimensional approach to the process of social disqualification in France. In G. Room (Ed.), *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion* (pp. 47–79). Bristol: Policy Press.

Peace, R. (1999) *Surface Tension: Place/Poverty/Policy – from “Poverty” to Social Exclusion: Implications of Discursive Shifts in European Union Poverty Policy 1975-1999*, unpublished PhD thesis, University of Waikato, Hamilton.

Pearce, D. (1978). The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare. *Urban and Social Change Review*. 11.

Perista, H. (2002). Género e trabalho não pago: Os tempos das mulheres e os tempos dos homens. 37. 447-474.

Πιερράκος, Γ. (2008). *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας και Τοπική Κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Power, C. (1998). Life course influences. *Health Variations*, Official Newsletter of the ESRC Health Variations Programme (pp.14–15)

Pressman, S. (2003). Feminist Explanations for the Feminization of Poverty. *Journal of Economic Issues*. 37. 353-361. 10.1080/00213624.2003.11506582.

Prieto-Rodriguez, J. & Rodriguez, C. (2003). Participation of Married Women in the European Labor Markets and the “Added Worker Effect”. *The Journal of Socio-Economics*. 32. 429-446. 10.1016/S1053-5357(03)00050-7.

Reinhart C.M. and Rogoff K.S. (2009) *This time is different: Eight centuries of financial folly*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.

Rainwater, L. & Smeeding, T. (2003). *Poor Kids in a Rich Country. America’s Children in Comparative Perspective*. New York: Russell Sage Foundation.

Raphael, Dennis. (2011). *Raphael, D. (2011). Poverty in Canada: Implications for health and*

quality of life, 2nd edition. Toronto: Canadian Scholars' Press..

Ridge, T. (2002), *Childhood Poverty and Social Exclusion: From a Child's Perspective*, Bristol: Policy Press.

Riva, P., & Eck, J. (2016). The many faces of social exclusion. *Social exclusion: Psychological approaches to understanding and reducing its impact*, ix-xv.

Robeyns, I. (2003). Sen's Capability Approach and Gender Inequality. *Feminist Economics*. 9. 61-92. 10.1080/1354570022000078024.

Room, G. (1995). *Poverty and Social Exclusion: The European Agenda for Policy and Research*. In G. Room (Ed.), *Beyond the Threshold—The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.

Room, G. (1999). Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization. *International Journal of Social Welfare*, 8, 166-174.

Roser, M. & Ortiz-Ospina, E. (2013) - "Global Extreme Poverty". OurWorldInData.org. Retrieved from: '<https://ourworldindata.org/extreme-poverty>'

Ruspini, E. (1999). Social Rights of Women with Children: Lone Mothers and Poverty in Italy, Germany and Great Britain. *South European Society and Politics*. 4. 89-121. 10.1080/13608740408539572.

Sakellariopoulos Th., (2011), "Seeking for the New Social State", in *Social Policy Issues*, Athens: Dionicos.

Sakellariopoulos Th., Angelaki M., (2016), "European Social Policy: from timid development to uncertain future" in Maravegias N., (ed.) *European Union. Creation, Evolution, Perspectives*, Athens: Kritiki.

Sakellariopoulos Th., Economou C., (2006), National Priorities and European Challenges in the reform process of the Social Protection and Employment policies in Greece, 1980-2004. *Social Cohesion and Development*, 1 (1), 5-36.

Sarlo, C. (2001). "Measuring Poverty in Canada". Fraser Institute, Vancouver

Saunders, P. (2008). Social exclusion: challenges for research and implications for policy. *The Economic and Labour Relations Review*, 19(1), 73-91.

Sayce, L. (1998). Stigma, Discrimination and Social Exclusion: What's in a Word? *Journal of Mental Health*, 7, 331-343.

Sayce, L., & Measey, L. (1999). Strategies to Reduce Social Exclusion for People with Mental Health Problems. *Psychiatric Bulletin*, 23, 65-67.

Scharf, T., & Keating, N. C. (Eds.). (2012). *From exclusion to inclusion in old age: A global challenge*. Policy Press.

Scharf, T., Phillipson, C., & Smith, A. E. (2005). *Social exclusion of older people in deprived*

urban communities of England. *European journal of ageing*, 2(2), 76–87. <https://doi.org/10.1007/s10433-005-0025-6>

Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*. Manila: Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank.

Sen, A. (1999). *Development As Freedom*.

Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 133, 531-578.

Skamnakis C., Hardas A., (2017), "Social policy at a local level, the sub-escalation of social protection in the ages of crisis", *Social Policy*, 7, 25-42. DOI:<https://doi.org/10.12681/sp.14167>

Skamnakis C., Pantazopoulos S., (2015), "Social protection and local administration, the evolution of onedouble deficit", *Region & Periphery Special Issue*, 89-116. DOI: <https://doi.org/10.12681/rp.18509>.

Spicker P., (2004), *The welfare state: a general theory*, Athens: Dionicos.

Stirbu, I., Kunst, A. E., Mielck, A., & Mackenbach, J. P. (2011). Inequalities in utilisation of general practitioner and specialist services in 9 European countries. *BMC health services research*, 11, 288. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-11-288>

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Penguin: Harmondsworth:.

United Nations. (1995). *United nations world summit (Copenhagen) for social development. programme of action, Chapter 2*. New York: United Nations.

UNICEF. (2012). *Measuring child poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries*. In *Innocenti Report Card 10*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Vandenbroucke, F. (2011) We must act now to defuse Europe's child poverty timebomb. *Europe's World* <https://doi.org/10.1057/jors.2009.96>.

Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class*. New York: McMillan.

Vranken, J. (2010) Introduction. In: Dierckx D, Van Herck N and Vranke J (eds) *Poverty in Belgium*. Leuven: Social and Cultural Planning Office

Vogler, C. & Pahl, J. (2008). Money, Power and Inequality Within Marriage. *The Sociological Review*. 42. 263 - 288. 10.1111/j.1467-954X.1994.tb00090.x.

Vostanis, P., Grattan, E., & Cumella, S. (1998). Mental health problems of homeless children and families: Longitudinal study. *British Medical Journal*, 316(7135) 899–902.

Walsh, K., & Carney, G. M. (Eds.). (2016). *Ageing through austerity: critical perspectives from Ireland*. Policy Press.

Walsh, K., O' Shea, E., Scharf, T., & Shucksmith, M. (2014). Exploring the impact of informal practices on social exclusion and age-friendliness for older people in rural communities. *Journal*

of Community & Applied Social Psychology, 24(1), 37-49.

Warburton, J., Cowan, S., Winterton, R., et al. (2014). Building social inclusion for rural older people using information and communication technologies: perspectives of rural practitioners. *Aust Soc Work* ;67:479–494.

Warburton, J., Ng, S. H., & Shardlow, S. M. (2013). Social inclusion in an ageing world: introduction to the special issue. *Ageing & Society*, 33(1), 1-15.

Weinreb, L., Golberg, R., & Perloff, J. (1998). Health characteristics and medical service use patterns of sheltered homeless and low-income housed mothers. *Journal of General International Medicine*, 13(6), 389–397.

Whelan, C.T. & Maitre, B. (2010). Welfare Regime and Social Class Variation in Poverty and Economic Vulnerabilities in Europe—An Analysis of EU-SILC. *Journal of European Social Policy*, 20, 316.

Whelan, B. & Whelan, C (1995) ‘In What Sense Is Poverty Multidimensional?’, in G. Room (ed.), *Beyond the Threshold*, Bristol: Policy Press.

Whitehead, M. (1998). Health inequalities-today’s biggest issue for public health. *Health Variations*. Official Newsletter of the ESRC Health Variations Programme, pp. 4–5.

Williamson, D. L., & Reutter, L. (1999). Defining And Measuring Poverty: Implications For The Health Of Canadians. *Health Promotion International* ,14(4), 355 – 364.

Wolff, J. (2005). Ambivalent consequences of social exclusion for real-existing democracy in Latin America: the example of the Argentine crisis. *Journal of International Relations and Development*, 8(1), 58-87.

World Bank (1990) *World Development Report 1990: Poverty*, Washington DC: World Bank.

World Bank (2001). *Social Protection Sector Strategy: from Safety Net to Springboard*. Sector Strategy Paper, Washington DC: The World Bank
Kakwani, N. & Silber, J. (2013). *The Many Dimensions of Poverty*.

Spicker, P. (2010). *Definitions of poverty : twelve clusters of meaning*.